

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

**TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ'NİN KAZAKİSTAN VE ÖZBEKİSTAN
DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ**

**THE PLACE OF THE ONE BELT ONE ROAD PROJECT IN THE
FOREIGN POLICY OF KAZAKHSTAN AND UZBEKISTAN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gökçen GÜREL

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU

GİRESUN-2021

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 29/06/2021 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ / ~~Sanatta Yeterlilik~~ öğrencisi Gökçen GÜREL'in "Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin Kazakistan ve Özbekistan Dış Politikasındaki Yeri" başlıklı tezini incelemiş olup aday 07/07/2021 tarihinde, saat 13:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans/~~Doktora~~/~~Sanatta Yeterlilik~~ tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Doç. Dr. Gökçen TÜYSÜZOĞLU	
Üye	Doç. Dr. Selim KURT	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Vahit GÜNTAY	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../202..

Doç. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Tek Kuşak Tek Yol Projesi’nin Kazakistan ve Özbekistan Dış Politikasındaki Yeri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı kalacak bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden ibaret olduğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../...

Gökçen GÜREL

ÖNSÖZ

Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile dünya ekonomik sistemi yeni bir yörüngeye kaymaya başlamıştır. Pek tabii dünya nüfusunun %40'ını kapsaması planlanan bu proje ile birlikte ülkeler arasındaki ilişkiler özellikle Çin ile olan siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkileri yeni bir aşamaya girmiş bulunmaktadır. Projenin kara ayağında önemli bir konumda yer alan Orta Asya ülkelerinin Çin'in Avrupa'ya ulaşmasında stratejik bir noktada yer almaktadır. Proje çerçevesinde ele alındığında Kazakistan ve Özbekistan'ın projenin ilerletebilmesi açısından önemli ülkeler olduğu görülmektedir. İki ülkenin Çin ile geliştirmekte oldukları ilişkileri Avrasya bölgesinde dengelerin değişmesine neden olmaktadır. Bu nedenle değişen dengeler ve kurulan işbirliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından konun akademik açıdan incelenmesine gerek görülmüştür. Kazakistan ve Özbekistan'ın Çin ile siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkileri neoliberalizm ve yumuşak güç kavramları çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışma akademik bir çerçevede ilettilmiş, Türkçe literatürde yer alan tüm kitap, makale, rapor, gazete ve elektronik kaynaklar taranarak, bu husustaki eksiklikler giderilmeye çalışılmış ve sonuç itibari ile akademik alana katkı sağlamak gaye edinilmiştir. Covid-19 pandemisi nedeni ile üniversiteden uzakta, evlerimizde çalışmak zaman zaman çalışmamızı yürütmemizde güçlükler yarattığı göz ardı edilmemelidir.

Son olarak üç yıllık bir süreç içerisinde çalışmanın hazırlanış süreçlerinin farklı noktalarında desteklerini hissettiğim kişilere teşekkür etmek isterim. Çalışmanın başlığının belirlenmesinden yazım sürecinin sonuna kadar hem akademik alanda bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen hem de motivasyon açısından hep desteğini hissettiğim Sayın Doç. Dr. Göktürk Tüysüzöğlu'na teşekkür ederim. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümü akademisyenlerinden Sayın Doç. Dr. M. Can Teziç'e lisans eğitimimden bu yana sağladığı akademik ve manevi destekler için teşekkür ederim. Tüm eğitim hayatım süresince beni destekleyen, maddi ve manevi hep yanımda yer alan sevgili annem Sadet Gürel, sevgili babam Hikmet Gürel'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Çin Başbakanı Xi Jinping 2013 yılında Kazakistan’a gerçekleştirmiş olduğu bir ziyaret sırasında Tek Kuşak Tek Yol Projesi’ni tüm dünyaya ilan etmiştir. Çin, Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile temelde Çin’de üretilen malları tüm dünyaya ulaştırmayı hedeflemek üzerine kurgulanmış büyük bir ekonomik proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Proje karayolu ve denizyolu olmak iki güzergâhtan oluşmaktadır. Karayolu İpek Yolu Ekonomik Kuşağı olarak, denizyolu ise 21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu olarak adlandırılmaktadır. Projenin gerçekleştirilebilmesi için planlanan güzergâhlar üzerinde yer alan ülkeler ile işbirlikleri, altyapı iyileştirme projeleri ve ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda projeler hazırlanmaktadır. Pek tabii Çin, projeye dâhil olan ülkelere kredi imkânı sağlamaktadır.

Çin’in önderliğinde hayata geçirilen Tek Kuşak Tek Yol Projesi’nin Kazakistan’da ilan edilmesi, proje açısından Kazakistan’ın stratejik bir konumda yer aldığı anlaşılmaktadır. Proje açısından -Çin’e önemli derecede enerji ihracatı sağlayan- bölgede önemli olan bir diğer ülke ise Özbekistan’dır. Çin ile ekonomik ve politik açıdan sürekli olarak işbirliği içerisinde olan bu iki devlet dış politikalarının şekillendirilmelerinde önemli bir parametredir. “Tek Kuşak Tek Yol Projesinin Kazakistan ve Özbekistan Dış Politikasındaki Yeri” adlı bu çalışmamız neoliberalizm ve yumuşak güç kavramları etrafında değerlendirilmektedir. Tek Kuşak Tek Yol Projesi’nin her şeyden önce ekonomik bir proje olması sebebi ile neoliberalizm çerçevesinde değerlendirilmesi ve Çin’in, proje ile Kazakistan ve Özbekistan’da etkinlik alanını geliştirebilmek adına uygulamalarının anlaşılabilmesi açısından yumuşak güç kavramı etrafında değerlendirilmesinin elzem olduğu görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Yumuşak Güç, Avrasya, Tek Kuşak Tek Yol Projesi, Çin, Kazakistan, Özbekistan.

ABSTRACT

During a visit to Kazakhstan in 2013, Chinese Prime Minister Xi Jinping announced the One Belt One Road Project to the whole world. With the One Belt One Road Project, China emerges as a major Economic project designed to deliver the good produced in China to the whole world. The project consists of two routes, highway and seaway. The highway is called the Silk Road Economic Belt, and the seaway is called the 21st Century Maritime Silk Road. In order to realize the project, Cooperation with the countries on the planned routes, infrastructure improvement projects and projects are prepared in line with the needs of the countries. Of course, China provides credit opportunities to the countries involved in the project.

It is understood that Kazakhstan is in a strategic position in terms of the project, when the One Belt One Road Project. Which was implemented under the leadership of China, was announced in Kazakhstan. In terms of the project, another country that is important in the region, which provides significant Energy exports to China, is Uzbekistan. These two states, which are in continuous Economic and Political Cooperation with China, are an important parameter in shaping their foreign policies. Our study titled “The Place of the One Belt One Road Project in the Foreign Policy of Kazakhstan and Uzbekistan” is evaluated around the concepts of neoliberalism and soft power. It will be seen that the One Belt, One Road Project should be evaluated Within the framework of neoliberalism, since it is primarily an Economic project, and that it should be evaluated around the Concept of soft power in order to understand the practices of China in order to develop the field of activity in Kazakhstan and Uzbekistan with the project.

Key Words: Neoliberalism, Soft Power, Eurasian, One Belt One Road Project, China, Kazakhstan, Uzbekistan.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
NEOLİBERAL BİR İNSİYATİF OLARAK TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ	3
1.NEOLİBERALİZM	3
1.1.Neoliberalizmin Tanımı.....	3
1.2.Karşılıklı Bağımlılık.....	8
2.GÜÇ KAVRAMI.....	15
2.1. Gücün Tanımı ve Unsurları	15
2.2. Gücün Çeşitleri.....	18
2.2.1. Sert Güç	18
2.2.2.Yumuşak Güç	19
2.2.3. Akıllı Güç (Akılcı Güç)	21
3.TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ	23
3.1. Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin Genel Özellikleri	23
3.2.İpek Yolu Ekonomi Kuşağı	27
3.2.1.Çin-Moğolistan-Rusya	27
3.2.2.Çin-Orta Asya-Batı Asya.....	27
3.2.3.Çin-Pakistan	28
3.2.4.Yeni Avrasya Kara Köprüsü	28
3.2.5.Çin-Hindîçin Yarımadası	29
3.2.6.Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar	29
3.3.21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi.....	30
3.3.1.Batı Hattı.....	30
3.3.2.Güney Hattı	30
4.Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin Neoliberalizm Çerçevesinde Değerlendirilmesi	31

İKİNCİ BÖLÜM	34
KAZAKİSTAN VE ÖZBEKİSTAN'IN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞLARI VE KÜRESEL/BÖLGESEL GÜÇLER İLE İLİŞKİLERİ	34
1.Kazakistan'ın Dış Politika Yaklaşımı	34
2.Kazakistan'ın Küresel ve Bölgesel Güçlerle İlişkileri.....	39
2.1.Kazakistan-Rusya İlişkileri.....	39
2.2.Kazakistan-ABD İlişkileri	43
2.3.Kazakistan-Hindistan İlişkileri.....	47
2.4.Kazakistan-İran İlişkileri	49
2.5.Kazakistan-Türkiye İlişkileri.....	50
3.Özbekistan'ın Dış Politika Yaklaşımı	54
4.Özbekistan'ın Küresel ve Bölgesel Güçlerle İlişkileri.....	56
4.1.Özbekistan-Rusya İlişkileri.....	56
4.2.Özbekistan-ABD İlişkileri	58
4.3.Özbekistan-Hindistan İlişkileri.....	60
4.4.Özbekistan-İran İlişkileri	62
4.5.Özbekistan-Türkiye İlişkileri.....	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ'NİN ORTA ASYA'YA YANSIMALARI VE KAZAKİSTAN İLE ÖZBEKİSTAN'IN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞLARINDAKİ ROLÜ	65
1.Proje Kapsamında Orta Asya'da Yapılması Ön Görülen Ulaştırma ve Enerji Projeleri	65
1.1.Kazakistan	65
1.1.2.Khorgos Kuru Limanı (Uluslararası Sınır İşbirliği Merkezi)	65
1.1.3.Aktau Deniz Limanı Genişletme Projesi.....	66
1.1.4.Nurly Zhol 'Işıklandırılmış Yol' Projesi	66
1.1.5.Kuryk Limanı.....	67
1.1.6.Arkalyk-Shubarkol Demiryolu	68
1.1.7.Almaty1-Shu Demiryolu	68
1.1.8.Zhezkazgan-Beineu Demiryolu.....	68
1.1.9.Janatas Rüzgâr Enerjisi Santrali.....	69

1.2.Kırgızistan	69
1.2.1.Alternatif Kuzey-Güney Yolu	70
1.2.2.Bişkek-Narin-Torugart Yolu	70
1.2.3.Oş-Batken-İsfana Yolu	71
1.2.4.Oş-Sarıtaş-İrkeştam Yolu.....	71
1.2.5.Uch-Kurgan Hidroelektrik Santrali Modernizasyonu	71
1.2.6.Junda Petrol Rafinerisi.....	72
1.3.Özbekistan	72
1.3.1.Angren-Pap Demiryolu.....	73
1.3.2.Çin-Kırgızistan-Özbekistan Ulaşım Koridoru	73
1.3.3.Gaz Taşıma Altyapısının Geliştirilmesi	74
1.4.Tacikistan.....	74
1.4.1.Vahdat-Yovan Demiryolu	75
1.4.2.Tacikistan-Afganistan-Türkmenistan (TAT) Demiryolu	75
1.4.3.Duşanbe-2 Termik Elektrik Santrali.....	76
1.4.4.Golovnaya Hidroelektrik Santrali Rehabilitasyon Projesi.....	76
1.5.Türkmenistan	77
1.5.1.Türkmenbaşı Uluslararası Limanı	77
1.5.2.Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran Demiryolu	78
1.5.3.Türkmenabat-Mary-Aşkabat-Türkmenbaşı Demiryolu Modernizasyon Projesi.....	78
2.Tek Kuşak Tek Yol Projesi Kapsamında Kazakistan-Çin İlişkileri	78
2.1.Siyasi İlişkileri	78
2.2.Ekonomik İlişkileri	82
2.3.Sosyo-Kültürel İlişkileri	84
3.Tek Kuşak Tek Yol Projesi Kapsamında Özbekistan-Çin İlişkileri	85
3.1.Siyasi İlişkileri	85
3.2.Ekonomik İlişkileri	88
3.3.Sosyo-Kültürel İlişkileri	89
4.Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliğinin Kazakistan'ın Tek Kuşak Tek Yol Projesi İçerisindeki Rolüne Etkisi	90
5.Özbekistan: Tek Kuşak Tek Yol Projesi mi, Avrasya Ekonomik Birliği mi?	93
SONUÇ	96

KAYNAKÇA	99
ÖZGEÇMİŞ	131

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
ADB	: Asya Kalkınma Bankası
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AET	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
CICA	: Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı
CACO	: Orta Asya İşbirliği Örgütü
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
IFCD	: Uluslararası Finans Kurumu
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü
SPIC	: Çin Devlet Enerji Yatırım Şirketi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TÜRK KONSEYİ	: Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi
TÜRKPA	: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
YDSİK	: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

GİRİŞ

Avrasya coğrafyası, Avrupa ve Asya kıtalarının birleşiminden oluşmaktadır. Tarihte ilk olarak Alman doğa bilimci Alexander von Humboldt tarafından kaleme alınan Kosmos adlı eserde Avrasya terimi kullanılmıştır. Fakat günümüzde ülkelerin birbirinden farklı jeopolitik ve dış politik hedefleri olduğu için Avrasya coğrafyasının sınırları hususunda hala tam manası ile bir ortak fikir oluşturulamamaktadır. Ayrıca Avrasya, tarihte büyük devletlerin ve toplulukların bölgeye hâkim olabilmek için uğruna savaşlar verilen bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün ise dünyada tespit edilen enerji kaynaklarının dörtte üçünü ve önemli geçiş güzergâhlarını barındıran Avrasya hala önemini korumaktadır.

21. yüzyılın en büyük ekonomik projesi Çin tarafından tasarlanmış ve 2013 yılında Kazakistan'ın başkenti Nursultan'da, Çin Başbakanı Xi Jinping tarafından tüm dünyaya duyurulmuştur. Çin, Tek Kuşak Tek Yol Projesi olarak adlandırdığı projesi ile birlikte Asya ve Avrupa'da yer alan 65 ülkeye ulaşmayı planlamaktadır. Proje iki güzergâhtan oluşmakta ve kuşak yani kara kısmı İpek Yolu Ekonomik Kuşağı olarak adlandırılır iken yol yani deniz kısmı ise 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu olarak adlandırılmaktadır. Tüm bu hali ile dünya nüfusunun %65'ini, dünya ticaretinin ise %40'ını kapsamayı hedeflemektedir. Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin İpek Yolu Ekonomi Kuşağı altı koridordan oluşmaktadır. Bunlardan bir tanesi Kazakistan ve Özbekistan'ın içerisinde olduğu Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridorudur. Proje çerçevesinde Kazakistan, Çin'i Avrupa'ya bağlayan stratejik bir konumda yer almakta, Orta Asya'nın en büyük ülkesi ve önemli enerji kaynaklarına sahip olması sebebi ile önem arz etmektedir. Özbekistan ise proje içerisinde, Kazakistan'dan sonra Orta Asya'nın en büyük ikinci ülkesi, enerji bakımından zengin olması ve Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Afganistan ile sınırlarının bulunması stratejik bir konumda yer almasını sağlamaktadır.

Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile birlikte Çin, Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlanmasında ve artan enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmesi noktasında Kazakistan ve Özbekistan, Çin için stratejik öneme sahip ülkeler konumunda yer almaktadır. Dolayısı ile Kazakistan ve Özbekistan ile birçok işbirlikleri gerçekleştirmekte, yatırımlar sağlamakta ve politik ilişkiler içerisinde girmektedir. Çin ile olan politik ve

ekonomik ilişkileri Kazakistan ve Özbekistan'ın komşu devletler ile olan ilişkilerini ve küresel düzeyde diğer ülkelerle nasıl ilişkiler kuracaklarını şekillendirmektedir. Bu durumlardan hareketle çalışmada neoliberalizm ve yumuşak güç ekseninde Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin Kazakistan ve Özbekistan'ın dış politikasını nasıl şekillendirdiği incelenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmakta ve ilk bölümde neoliberalizm kuramı açıklanmıştır. Neoliberalizm kuramının alt başlığı olarak öncelikle karşılıklı bağımlılık kuramı açıklanmıştır. Bir sonraki kuram olarak güç kuramı ve onun içerisinde sert güç, yumuşak güç ve akıllı (akılcı) güç kavramları açıklanmıştır. Çalışmada güç kavramı tam olarak anlaşılabilmesi için yer yönü ile ele alınmıştır fakat asıl öne çıkanın yumuşak güç kavramı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Teorik çerçeve çizildikten sonra Tek Kuşak Tek Yol Projesi her yönü ile anlatılmakta ve hemen ardından proje, teorik bir çerçevede incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise öncelikle Kazakistan'ın dış politika yaklaşımı incelenmektedir. Kazakistan'ın Rusya, ABD, Hindistan, İran ve Türkiye olmak üzere küresel ve bölgesel güçlerle ilişkileri siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açılardan ele alınmaktadır. Daha sonra Özbekistan'ın dış politika yaklaşımı ele alınmaktadır. Özbekistan'ın da Rusya, ABD, Hindistan, İran ve Türkiye olmak üzere küresel ve bölgesel güçlerle ilişkileri siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ilk olarak Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da hayata geçirilen veya geçirilmesi planlanan tüm projeler tek tek başlıklandırılarak ele alınmaktadır. İkinci olarak, Kazakistan ve Çin ilişkileri siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel olarak üç ayrı başlıkta incelenmekte ve ardından Özbekistan ve Çin ilişkileri de siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açılardan ayrı ayrı ele alınarak incelenmektedir. Bölümün sonunda ise önce Avrasya Ekonomik Birliği üyeliğinin Kazakistan'ın Tek Kuşak Tek Yol Projesi içerisindeki rolüne etkileri tartışılmaktadır. Sonra ise Özbekistan'ın Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin yoksa Avrasya Ekonomik Birliği'nin içerisinde mi yer almak istediği tartışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL BİR İNSİYATİF OLARAK TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ

1.NEOLİBERALİZM

1.1.Neoliberalizmin Tanımı

Neoliberalizmin kökleri 1930’lu ve 1940’lı yıllara kadar dayanmaktadır.¹ 1947 yılında Friedrich Hayek’in davetiyle aralarında Milton Friedman, Ludwig von Mises ve Lionel Robbins’ın gibi iktisatçılarla birlikte Karl Popper ve Michael Polanyi gibi felsefecilerle birlikte, neoliberalizmin akademik olarak güç kazanmasını sağlayacak olan Mont Pelerin Cemiyeti kurulmuştur.² Mont Pelerin Cemiyeti neoliberalizmin ilk kuruluş aşamasını temsil etmekte ve bu teorinin en etkili teorisini Chicago Üniversitesi Ekonomi profesörü Milton Friedman’dır.³ Neoliberaller, bireysel özgürlüğün önceliğinin, piyasanın bu türden bir özgürlüğün basitleştiricisi olduğu görüşünün ve ortak düşmanı tanımlamalarının üzerinde yoğunlaşan bir dizi geniş ortak ilke etrafında toplanmışlardır.⁴ Sosyal refah devleti döneminde, siyasetin ekonomiye yoğun bir şekilde müdahale etmesi ve üretim ve bölüşüm süreçlerinin belirlenmesi görevini ihtiva etmesi, neoliberal dönemde ortadan kaldırılmış, ekonomi ve siyaset birbirinden ayrı tutulmuştur.⁵

Neoliberalizm, dünyaya Ronald W. Reagan dönemi ABD’den ve Margaret Thatcher dönemi İngiltere’den yayılmış olarak kabul edilmektedir. 1970’lerde ise Şili ve Arjantin gibi ülkelerde neoliberalleşme süreci çok sert ve hızlı gerçekleştirilmiştir.⁶ Neoliberalizmin bir politika olarak uygulanışı ilk olarak 1973 yılı Augusto Pinochet dönemi Şili ve 1976 yılı Jorge Rafael Videla dönemindeki Arjantin’de ortaya çıkmıştır. Ülkelerin Büyük Buhran dönemine karşı benimsemiş oldukları “refah

¹ Servet Akyol, “Neoliberalizm Tartışmalarına Maliye Politikası Çerçevesinden Bir Bakış”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, s.293.

² Semih Erden, Avrupa Birliği’nin Beşinci Genişlemesiyle Belirginleşen İkilem: Sosyal Avrupa’ya Karşı Neoliberalizm, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İzmir 2012, s.35.

³ Michael Freeman, Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları, Çev. Şafak Evran Topuzkanamış, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.17, S.2, İzmir 2015, s.172.

⁴ Damien Cahill, Martin Konings, **Neoliberalizm**, Çev. Onur Orhangazi, Ütopya Yayınevi, Şubat 2019, Ankara, s.43.

⁵ Levent Akdoğan, Neoliberalizmin Yerelleştirme Projesi, **Ankara Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2009, s.30.

⁶ David Harvey, **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Aylin Onocak, Sel Yayıncılık, İstanbul 2015, s.47.

devleti” Keynesyen ekonomik modeli 1970’li yıllarda başta ABD, Birleşik Krallık olmak üzere ülkelerde stagflasyon yükselişlerini önleyemediği görülmüştür.⁷ Bu duruma karşı yeni bir ekonomik modeli arayışı ortaya çıkmıştır. Bu yeni ekonomik modelin adı neoliberalizmdir. Kelime manası olarak liberalizmin yeni bir şeklini takdim etmektedir. 1979 tarihinde ABD Merkez Bankası faiz oranlarını yükseltme kararı vermiştir. Neoliberalizmin ortaya çıkmasında parasalcı ekol etkili olmuştur bununla birlikte yeni kuramsal ve politika eğilimleri ortaya çıkmıştır.⁸ Neoliberalizm köklerini 1970’lerde ve 1980’lerin başlarında İngiltere ve ABD’de Thatcher ve Reagan’ın iktidara gelmesi ve Friedman’ın parasalcı fikirleri ile Hayek’in müdahaleci devlet eleştirileri üzerine temellenen politikaların inşasından alan, öncüleri Hayek, Friedman ve Barry tarafından bir ideoloji olmasının dışında, bilimsel bir kuram ve köklerini aldıkları klasik liberal geleneğin bir devamı, hatta onu hatalarından arından gerçek bir liberalizm olarak tarif etmektedirler.⁹

Neoliberalizm, hem bir kuramsal ilkeler dizisini hem de toplumsal- siyasi uygulamalar kümesini içine almaktadır.¹⁰ Neoliberal teorisyenler, siyasal açıdan empoze edilmiş sınırlamaların daha az olduğu, daha serbest piyasaların, kaynak dağılımının daha etkin olmasını sağlayacağını ve fiyatların insanların tercihlerini daha iyi yansıtacağına nihayetinde bunların daha sağlıklı ekonomiye sebep olacağını savunuyorlardı.¹¹ Üretim ve ticaretin küreselleşmesi, finansal alanda serbestleşme, devletin iktisadi alandaki yetkilerinin sınırlandırılması, mali disiplin, vergi reformu, deregülasyon, özelleştirmeler gibi politikalar, neoliberal iktidarlarca refah devletinin dönüştürülmesinde izledikleri yollar olmuştur.¹²

Neoliberalist tezin savı genel biçimleriyle şunları içerir: Gelişmiş ülkelerdeki sermaye birikimi diğer az gelişmiş çevre ülkelere serbestçe ihraç edilebilmelidir. Bunun bütün toplumlar açısından faydaya dönüştürülebilmesi için ulus-devletlerin sermaye piyasalarını düzenleme yetkileri önlenmelidir. Bu şekilde etkinleştirilen

⁷ Ahmet Ziya Akın, “Neoliberalizm Etkisinde Sağ Popülizmin Yükselişi: ABD, Macaristan ve Fransa Örnekleri”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Nisan 2019, C.5, S.1, s.32.

⁸ Akyol, a.g.m. , s.293.

⁹ Emel Haspolat, Neoliberalizmin Kalkınma Söylemi Ve Yoksullukla Mücadele Yöntemi Olarak Mikro Kredi: Örnek Ülke Deneyimleri Ve Türkiye, **Gazi Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2010, s.27.

¹⁰ Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, **Neoliberalizm; Muhallif Bir Seçki**, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, Şubat 2014, s.123.

¹¹ Cahill, Konings, a.g.e. , s.52.

¹² Akdoğan, a.g.t. , s.27.

sermaye, bol olduğu yerlerden kıt olduğu yerlere doğru ilerleyecek ve diğer ülkelerin de gelişmesine imkân verecektir.¹³ 20.yüzyılda ortaya çıkan neoliberalizm, liberal değerler arasına adalet ve fırsat eşitliğini de dâhil etmiştir.¹⁴ Bununla birlikte az gelişmiş ülkelerin kaynak sıkıntısını son bulacak, ileri teknolojilere sahip olabilecekler, ihracat imkânları artacak, geniş pazarlara ulaşabilecek, her şeyden önemlisi her ülke kendi nüfusu için yatırım istihdam imkânlarını yükseltebilecektir.¹⁵

Neoliberal politikaların temel ilkeleri: Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, ekonomideki merkezi devlet düzenlemelerine son verilmesi, ticaretin ve sanayinin serbestleşmesi, eşitsizliği artırma pahasına, enflasyona karşı, ‘parasalcı’ önlemlerin alınması, sendikalı iş gücü üzerindeki sıkı denetimin sağlanması, kamu harcamalarının, özellikle de sosyal harcamaların ve yatırımların kısılması, devletin faaliyet alanı ve personel olarak küçülmesi, uluslararası piyasaların gelişmesi için küresel finans akışları üzerindeki denetimlerin kaldırılması ve vergilerde indirim yapılması.¹⁶ Neoliberalizmin beklentilerine de yer vermenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda neoliberalizm, kendi kendinden sorumlu, kendi kendine yeterli, özerk ve girişimci” olmayı sadece bireyler bazında değil, ailelerden de “kendilerinden sorumlu olmayı, sosyal devlet beklentisi içinde olmamalarını” beklemekte ve özendirmektedir. Aynı şekilde, bir yönetim tarzı olarak da mahallelerin ve toplulukların kendi kendilerine kalkınma ve hatta kendi güvenlikleriyle ilgili sorumlulukları almalarını beklemektedir.¹⁷ Neoliberalizm, dünya çapında rekabetçi devletler ve piyasalar tasarlarlarken, sosyal demokrasi işbirliği ve demokratik çok yönlü küresel yönetime dönüşen bir sistem beklemektedir.¹⁸

Neoliberalleşme süreçlerini üç temel analitik açıdan söz edilmektedir. Birincisi düzenleyici deneyimler (regulatory experimants), ikincisi temsil yetkileri arasında politika transferi (inter-jurisdictional policy transfer) ve son olarak uluslar

¹³ Metin Özkul, “Küreselleşme, Neoliberalist Uygulamalar, Yoksulluk Ve Toplumsal Sorunluluk”, **Journal Of Azarbaijani Studies**, Khazar University Press, S.12, s.626.

¹⁴ Tazegül Kasımoğlu, “Çağdaş Siyasette Temel Düşünceler Ve Akımlar”, **2. International Congress On New Horizons In Education And Social Sciences (ICES-2019) Proceeding**, 18-19 June 2019, İstanbul, s.489.

¹⁵ Özkul, a.g.m. , s.626-627.

¹⁶ Eray Acar, “Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.18, S.1, ICEBSS 2017 Özel Sayı, s.253-254.

¹⁷ Berna Yazıcı, “Güncel Sosyal Bilim Analizinin Sihirli Anahtarı: Neoliberalizm”, **Toplum Ve Bilim Dergisi**, S.128, 2013, s.19.

¹⁸ Akif Bahadır Kaynak, Gelişen Piyasalarda Neoliberalizm Ve Demokratikleşme, **İstanbul Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Haziran 2012, s.31-32.

ötesi kural/rejimlerin oluşumu (formation of transnational rula/regimes). Bu ayrım 1980’li yıllardan itibaren dünya çevresinde genişleyen mekânsal olarak yaygınlaşan neoliberalleşme ilerlemesinin dönemselleştirilebilmesi için temel gruplandırmalardır.¹⁹ Coğrafyacı siyasal iktisatçılar ise neoliberalizmin üç tarihsel dönüşüm noktasından bahsetmektedirler. İlki Erken/İlk Neoliberalizm, ikincisi Etkisizleştirme Neoliberalizmi ve üçüncüsü ise Yayılma/Genişleme Neoliberalizmi’dir.

Neoliberalizmin ilk dönemleri 1970’li yıllardaki petrol krizleri ve stagflasyon krizi ile başlamış ve bu durum neoliberal iktisadi düşünce dahilinde devletin ekonomik görevlerinin neler olduğunu yeniden tartışmaya açmıştır²⁰. Yaşanan kriz yeniden yapılanma sürecinin yönü ve biçimi, ABD ve İngiltere’de eş zamanlı olarak “toplumsal sorunların çözümünün aracının devlet değil, aksine sorunların kaynağının devlet olduğu ve piyasanın her türlü sorunun çözümü olduğu” belirlenmesiyle zuhur etmiştir.²¹ Bu yaşanan krizlerden çıkmak için uygulanan ve sosyal devleti yıkıma uğratan neoliberalizmdir.²² Neoliberal politikalar özelleştirme ve piyasalaştırma uygulamalarının genişletilmesi, fiyat hareketlerinin serbestleşmesi, finansal sektörün düzenlemelerden arındırılması, ticaretin tamamıyla serbestleştirilmesi ve sermayenin dolaşımına dair engellerin yok edilmesi, yatırımların özendirilmesi, sosyal güvenlik sisteminin yeniliklere tabi tutularak güvensizleştirilmesi, sendikaların bastırılması ile emek piyasasının esnekleştirilmesi uygulamaları ile neoliberalizm hayata getirilmiştir.²³

Neoliberalizmin ikinci evresi olan etkisizleştirme evresi ise 1970’lerdeki entelektüel felsefi bir proje halinden 1980’lerde neoliberal siyasal ve ekonomik bir proje haline gelmesini ifade etmektedir.²⁴ 1979 yılında ABD Merkez Bankası’nın başındaki Paul Volcker para politikasını değiştirmiştir. Mayıs 1979 tarihinde ise

¹⁹ Akyol, a.g.m. , s.294.

²⁰ Fulya Akyıldız, SSCB Sonrası Dönemde Orta Asya Ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri’nde Devletin Yeniden Yapılandırılması: Neoliberal Politikalara Eleştirel Bir Yaklaşım, **İnönü Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Malatya, Mayıs 2008, s.57.

²¹ Gülise Gökçe, “Neoliberalizmin Krizi Ve Yeni Devlet/Yönetim Modeli Arayışları”, **Türk İdare Dergisi**, S.471-472, Haziran-Eylül 2011, s.103.

²² Mahmut Bozan, “Liberalizm ve Neoliberalizm Bir Kriz Döngüsü mü, Yoksa Siyasi Bir Kurgu mu?”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Nisan 2018, C.4, S.1, s.35.

²³ Metehan Cömert, Büyük Durgunluğun İzinde Post-Keynesyen Teori ve Maliye Politikası: Neoliberalizm, Kriz, Bölüşüm, **Ankara Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2017, s.17.

²⁴ Akyol, a.g.m. , s.294.

enflasyonist durgunluğu sonlandırma ve işçi sendikalarının gücü azaltma şiarıyla Britanya’da Margaret Thatcher Başbakan seçilmiştir. 1980 yılında ise Volcker’ın uygulamalarını destekleyen, Ronald Reagan ABD Başkanı olarak seçilmiştir.²⁵ Thatcher dönemi Birleşik Krallık’ta vergi ve kamu harcamaları indirimleri, sıkı para politikaları ve deregülasyon politikalarına dayanan ekonomi politikaları uygulanmıştır.²⁶ Reagan dönemi ABD’de ise dar gelirli ve yoksullara yönelik sosyal ve refah programına kaynak sağlamaya son verilmiştir. Eyaletlerin sorumluluklarını artırarak onların için olan kullanılan kaynakların miktarında azaltılmaları gidilmiş ve vergi indirimleri sağlanmıştır.²⁷ Çin’de Deng Xiaoping yönetiminde 1978’de bir ekonomik reform ilan edilmiştir. Bununla birlikte Çin’de otoriter merkezi kontrolle iç içe geçmiş neoliberal unsurları daha fazla içine alan bir piyasa çeşidi yaratılmıştır. Çin, verimliliği ve ekonomik büyümeyi yükseltebilmek için bireysel ve yerel girişimlerin serbest bırakmıştır.²⁸

1990’lı yıllarla birlikte neoliberalizm yayılma/genişleme evresine geçiş yapmıştır. Ulus Devlet düzeyinde makroekonomi yönetimi, düşük enflasyon, esnek emek piyasası, hükümet harcamalarının azaltılması, merkez bankalarının görece özerkliğine eğilinilmiştir.²⁹ Bu süreçler neoliberalizmin sağlamlaştırma aşamasında da devam ettirilmiştir. Pek tabii olarak devletleri neoliberal politikalara yönlendiren, neoliberal hesaplamaları devlet birimlerinin içine daha etkili bir şekilde yerleştirmesi ve kendi merkezlerinde de neoliberal ilkeler olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlere kaydolan devletler tarafından da neoliberalizmin yeri genişletilmiştir.³⁰

²⁵ Harvey, a.g.e. , s.9.

²⁶ Kamil Güngör, “Thatcher’ın Temel Maliye-Ekonomi Politikaları ve Birleşik Krallık’taki Etkileri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2017, S.18(2), s.2.

²⁷ Cahill, Konings, a.g.e. , s.59.

²⁸ Harvey, a.g.e. , s.129.

²⁹ Akyol, a.g.m. , s.294.

³⁰ Cahill, Konings, a.g.e. , s.65.

1.2.Karşılıklı Bağımlılık

Çoğulcu (Plüralist) uluslararası ilişkiler literatüründe karşılıklı bağımlılık, dünya siyasetinde ülkeler arası veya farklı ülkelerdeki aktörler arasındaki karşılıklı etkileşimin şekillendirdiği durumları tanımlamaktadır.³¹ Pek tabi olarak karşılıklı bağımlılık ilişkileri, karşılıklı nedensellikte ya da iki taraflı şartlaşmayla ortaya çıkmaktadır.³²

Karşılıklı bağımlılık teorisinde uluslararası ilişkiler kavramı, egemen ulusal devlet arasındaki ilişkilerin yanında uluslararası örgütler, ulusaşırı örgütlenmeler, çok uluslu şirketler ve alt ulusal gruplar arasındaki ilişkileri ve hatta halklar arasındaki toplumsal ilişkileri, kültürel ilişkileri, eğitim amaçlı ilişkileri, ticari ilişkileri, finansal ilişkileri, spor aktivitelerini, turistik seyahatleri ve diğer benzeri tüm ilişki ve etkileşimleri de içermekte ve uluslararası politika, sadece egemen ulusal devletler arasında onların resmi makamları vesilesiyle uygulanan ve pek tabi olarak temel oyuncusu devlet olan bir siyasi süreç olmak dışında, tüm bu çok taraflı ilişki ve etkileşimler neticesinde, birden çok oyuncunun var olduğu ve var olabileceği bir siyasal etkileşim süreci olarak tanımlanmaktadır.³³

Karşılıklı bağımlılık dünya siyasetini ve devletlerin davranışlarını etkiler; ancak hükümet eylemleri aynı zamanda karşılıklı bağımlılık modellerini de etkiler. Hükümetler, belirli türden faaliyetler için prosedürler, kurallar veya kurumlar oluşturarak veya kabul ederek, ulusötesi ve eyaletler arası ilişkiler düzenlemek ve kontrol etmektedirler.³⁴ Ülkeler arasındaki etkileşimlerin kaynağı ekonomik, toplumsal, siyasal veya askeri olabilir. Keohane ve Nye’a göre, bu etkileşimlerin karşılıklı bağımlılık olarak değerlendirilebilmesi için bir maliyet unsurunun söz konusu olması gerekmektedir.³⁵ Fakat bu tip etkileşimlerin karşılıklı bağımlılık ekseninde değerlendirilebilmesi için taraflardan birinin üzerinde olumsuz etki

³¹ Muharrem Gürkaynak, Serhan Yalçın, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık Ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası İlişkiler**, C.6, S.23, Güz 2009, s.75.

³² Andrew Heywood, **Siyasetin Ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, Çev. Dr. Fahri Bakıcı, BB101 Yayınları, 4.Baskı, 2018, Ankara, s.158.

³³ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri; Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yayıncılık, 8.Baskı, Nisan 2013, Bursa, s.322.

³⁴ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, **Power And Interdependence**, 2.Baskı, Harper Collins Publishers, 1989, Amerika, s.5.

³⁵ Arı, a.g.e. , s.322.

yaratmalıdır. Eğer olumsuz bir etki söz konusu değilse karşılıklı bağımlılıktan söz etmek mümkün değildir.³⁶

Steve Chan, karşılıklı bağımlılığı; eğer karşılıklı bağımlı olan ilişkiler kesilirse, bunun etkileri karşılıklı olmalı, yani etkileri her iki taraf için de hissedilir olmalı ve belirli bir ilişkinin, bir taraf için diğer tarafa göre daha fazla önemli olacağını belirtmektedir. A devleti B devletine ihtiyaç hissetmektedir veya B devleti, A devletine daha az ihtiyaç hissetmektedir. Böylece B devleti, A devleti üzerinde bir pazarlık üstünlüğü kazanmakta ve ilişkilerin kesintiye uğradığı bir zamanda B devleti, A devletinin hissedeceği etkiden daha azını hissetmektedir. Bu durum pek tabi olarak A devletinin, ilişkilerin kesintiye uğramasından daha fazla endişe duymakta, B devleti ise ihtiyaçtan doğan endişeden faydalanabilmek için pazarlık gücünü daha etkili kullanmaktadır.³⁷ Bu tarz bir ilişki taraflardan sadece birinin diğeri üzerinde pazarlık gücüne ve belirleyici konuma sahip olduğu ve asimetrik bir güç ilişkisini ifade eden bağımlılık ilişkisinden başkadır. Buradaki ilişki çift taraflı olup az çok her ikisi de bu ilişkinin kesintiye uğramasından olumsuz yönde tesir görmektedir.³⁸

Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde taraflardan birinin diğeri üzerindeki pazarlık gücü (bargaining power) diğer tarafın bu ilişkiye karşı duyarlılığı (sensitivity) ve kırılganlık derecesine (vulnerability) tabidir.³⁹ Örneğin, Avrupa devletleri, ABD ve Japonya gibi devletlerin Orta Doğu'da mevcut olan petrole duydukları gereksinim ve hassasiyet (sensitivity) neredeyse birbirine yakinken, bölgede yaşanması mümkün olan herhangi bir olumsuzluktan etkilenme dereceleri (vulnerability) eşit durumda meydana gelmeyebilir. Bu sebeple Orta Doğu devletlerinin bu ülkelerden herhangi biriyle yürüttükleri pazarlık gücü (bargaining power) aynı düzeyde olmamaktadır. Japonya petrol ihtiyacının %75'ini Orta Doğu ülkelerinden temin ederek en çok etkilenen ülke konumunda yer alırken, Avrupa devletleri %65'ini ve ABD %25'lik ihtiyacını karşıladığı için daha az etki altında kalmaktadır.⁴⁰

³⁶ Bilal Karabulut, **Uluslararası İlişkiler Kavramlar-Teoriler-Kurumlar**, Barış Kitabevi, Ankara, 2016, s.190.

³⁷ Cemal Kakışım, "Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi", **Uluslararası Siyaset Bilimi Ve Kentsel Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.1, Mart 2019, s.70-71.

³⁸ Anı, **a.g.e.** , s.323-324.

³⁹ Emine Akçadağ Alagöz, "Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri", **U.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, Aralık 2016, s.38.

⁴⁰ Kemal Dedeli, Türkiye-ABD Karşılıklı Bağımlılık İlişkilerinin Sektörel Analizi, **Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küresel Siyaset Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2020, s.16.

Karşılıklı bağımlılığın ayrıntılarını belirleyen dört boyutu vardır. Bunlar; bağımlılığın kaynakları, faydaları, göreceli maliyetleri ve simetrisidir. Buna göre karşılıklı bağımlılığın temelinde fiziksel ya da toplumsal (ekonomik, sosyal, siyasal vb.) olgular yer alabilmektedir.⁴¹ Örneğin, karşılıklı askeri bağımlılık, askeri rekabet çerçevesinde zuhur etmekte ve fiziksel bir özellik sergilemektedir. Rusya-AB ilişkileri çerçevesinde ise iki taraf arasında karşılıklı bir bağımlılığın oluşmasına neden olduğu belirtilen enerji ve karşılıklı yatırımlar gibi konular toplumsal bir özellik sergilemektedir. Nye ve Welch'e göre karşılıklı bağımlılığın en önemli unsurlarından biri tarafların birbirini nasıl algıladığıdır.⁴² Bu hususta verilebilecek örneklerden en günceli, ABD'li bazı politikacılar Çin'in nükleer kapasitesinden gitgide daha fazla endişe duymaktadırlar, bunun sebebi Çin'in kapasitesinin genişliyor olması değil, Çin'in niyetlerinden endişe duymaya başlamalarıdır.⁴³ Karşılıklı bağımlılığın faydaları bazen sıfır toplamı veya bazen ise sıfır toplamı olmayan şekilde tanımlanmaktadır. Sıfır toplamı bir durumda, bir tarafın kaybı karşı tarafın kazancıdır; negatif toplamı bir durumda ise iki tarafında kaybı olarak tanımlanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık hem sıfır toplamı hem de sıfır toplamı olmayan tarafları mevcuttur.⁴⁴ Liberal ekonomi düşünürlerinin bazıları karşılıklı bağımlılığı ortak kazanç temelinde ele almaktadır. Bu doğrultuda, herkesin fayda sağladığı pozitif toplamı sonuçlar meydana gelmektedir. Fakat bu düşünce, ekonomik kazancın bölüşümü açısından karmaşık bir yapıyı doğurmaktadır. Devletlerin arasındaki çatışmaları göz ardı etmek, karşılıklı bağımlılığın siyasi boyutunu dikkatlerinden kaçırmalarına sebep olmaktadır.⁴⁵ Karşılıklı bağımlılığın maliyetleri, maliyetler kısa vadede hassasiyet, uzun vadede zafiyet içermektedir. Hassasiyet, karşılıklı bağımlılığın etkisinin hızı ve büyüklüğü ile alakalıyken zafiyet ise karşılıklı bağımlılığın görmezden gelinmesi durumunda veya oyunun kurallarında değişikliğe gidildiğinde maruz kalınan uzun vadeli maliyetlerle

⁴¹ Joseph S. Nye, David A. Welch, **Küresel Çatışmayı Ve İşbirliğini Anlamak**, Çev. Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5.Baskı, Mart 2018, İstanbul, s.411.

⁴² Göktürk Tüysüzöğlu, **Karadeniz Havzası'nda Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması**, Derin Yayınları, İstanbul 2013, s.58.

⁴³ Nye, Welch, **a.g.e.**, s.412.

⁴⁴ Nye, Welch, **a.g.e.**, s.413.

⁴⁵ Özgür Tepe, Obama Döneminde ABD'nin Ortadoğu Politikasının Türkiye- Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IBKY) İlişkilerine Etkisi: Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası Politik Ekonomi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2019, İstanbul, s.14-15.

alakalıdır.⁴⁶ Karşılıklı bağımlılığın maliyetleri açısından duyarlılık, politikalar durumu değiştirmeye çalışmak için değiştirilmeden önce dışarıdan getirilen maliyetli etkilere karşı sorumluluk anlamına gelmektedir; güvenlik açığı, bir devletin politikalar değiştirildikten sonra bile dış olaylardan kaynaklanan maliyetlere katlanma yükümlülüğü olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷ 1973 petrol krizi sırasında, ABD toplam enerji gereksiniminin sadece %16'sını ithal enerji ile temin etmektedir. Japonya ise 1973 yılında %95 oranında ithal enerjiye tabi idi. ABD 1973'te Arap petrol ambargosuna fiyatların artması ölçüsünde duyarlıydı, ama ihtiyacının neredeyse tamamını karşılayan Japonya kadar korunmasız kalmamıştır.⁴⁸ Karşılıklı bağımlılığın simetrisi ise, daha az bağımlı olan aktörün uluslararası sistem içerisinde daha fazla etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Uluslararası veya bölgesel sistem içerisinde yer alan taraflardan biri diğerine daha fazla bağımlı olursa, aktörlerden diğeri gelecek siyasi baskılara karşı daha duyarlı ve korunmasız duruma düşmektedir. Bu konseptte bir bağımlılık, bağımlı durumda olunan ülke kendisine bağlı olan ülke veya ülkelerin siyasal, ekonomik, askeri karar alma mekanizmaları üzerinde etkili bir kozu ellerinde bulunduracaklardır.⁴⁹ İki taraf karşılıklı olarak bağımlı fakat biri diğerine diğerinin ona olan bağımlılığından daha az bağımlı ise bu bir asimetrik karşılıklı bağımlılığı yansıtmaktadır. Nye ve Welch'e göre asimetrik karşılıklı bağımlılık bir güç unsuru olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.⁵⁰ Buna örnek olarak gösterilebilecek güncel bir durum ABD ve Çin arasında mevcuttu. ABD, Çin'den gelen ihraç mallarına izin vermekte bunun karşılığında ise Çin, ABD dolarını ve tahvillerini ellerinde bulundurarak, ABD'ye borç vermiş durumdadır. Çin, dolarları satmak üzerinden ABD'yi tehdit edebilir fakat daha küçük bir ABD pazarı Çin'in yararına olmayacaktır.⁵¹ Devletlerden birisinin ekonomik veya politik kırılganlığının manipülasyona uğraması, karşı taraf için karşı koyma riskini doğuracaktır. Pek tabi

⁴⁶ Haktanır Hakan Başcıl, Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Avrupa Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri 1975-2010, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2013, s.17.

⁴⁷ Keohane, Nye, **a.g.e.** , s.12.

⁴⁸ Nye, Welch, **a.g.e.** , s.416.

⁴⁹ Tüysüzöğlu, **a.g.e.** , s.60.

⁵⁰ Nye, Welch, **a.g.e.** , s.418.

⁵¹ Nye, Welch, **a.g.e.** , s.419.

olarak bu durum karşılıklı bağımlılığın manipülasyonu bir hegemonya kartı olarak kullanmasını sağlamaktadır.⁵²

Uluslararası karşılıklı bağımlılığın varsayımları üç ana başlıkta toplanmaktadır. Bunlar, iletişim kanallarının çokluğu, konular arasında önceliğin bulunmaması ve askeri gücün öneminin azalması şeklinde sıralanmaktadır.⁵³ İletişim kanallarının fazlalığı, toplumları birbirine bağlayan, devletlerin resmi organlarının ve devlet adamlarının ön planda olduğu resmi iletişim unsurlarının haricinde, çok uluslu bankalar ve şirketler gibi uluslararası örgütlenmeler veya hükümet dışı olan elitler arasında yüz yüze veya telekomünikasyon vasıtasıyla kurulan ilişkilerle birlikte gayri resmi iletişim kanalları da mevcuttur.⁵⁴ Uluslararası organizasyonların farklı ülkelerde temsilcilikleri bulunması nedeniyle, devletler siyasi, ekonomik ve politik açılardan tepkiler ortaya koyarken, geçmiş zamanlarda olduğu gibi bağımsız bir şekilde hareket edememekte, yeni oluşan denge mekanizmaları ve bunlardan gelebilecek olan tepkileri de düşünmesi icap etmektedir.⁵⁵ Keohane ve Nye'in da örnek verdiği gibi günümüzde herhangi bir uluslararası havalimanına uğramak gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin çok taraflı hale geldiğini anlamak açısından kâfidir. Farklı ülkelerin bürokratları veya ulusötesi örgüt liderleri birbirleriyle çeşitli yollarla iletişim kurmakta ve çeşitli toplantılarda buluşmaktadırlar. Benzer şekilde çok uluslu bankalar ve şirketler hem iç hem de uluslararası ilişkilerde etki payına sahiptirler. Devlet dışı birçok aktör yalnız kendi çıkarları için yaptıkları hareketleriyle değil aynı zamanda devletlerin politikalarını birbirlerine yakınlaştırarak hükümetler arasında bir köprü kurmaktadır.⁵⁶ Böylece, dış ekonomik politikaların iç ekonomik faaliyetlerle ilişkisi geçmişe oranla yükselmekte; iç ve dış politika arasındaki ince çizgi git gide bulanıklaşmakta ve dış politikayla ilgili konular karmaşıklaşmaktadır.⁵⁷ Konular arasında önceliğin bulunmaması, neoliberal kuramcılarının devletlerarası karşılıklı

⁵² Tepe, a.g.e. , s.18.

⁵³ Mehmet Dalar, “Türkiye-Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.34, S.1, 2015, s.52.

⁵⁴ Arı, a.g.e. , s.325.

⁵⁵ Yusuf Arslan, ABD Ve İngiltere’de Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Karşılaştırılmalı Analizi, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Bursa 2014, s.17.

⁵⁶ Nezir Oğuş, Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Soğuk Savaş Sonrası Çin Hindistan İlişkileri, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale 2018, s.15.

⁵⁷ Arı, a.g.e. , s.326.

bağımlılık ilişkileri konusundaki hiyerarşinin ortadan kalktığına yönelik yaklaşımları sonrasında güvenlik ilişkilerinin birincil önceliğine sahip, yani temel gündem maddesi olduğuna ilişkin görüşün geçerliliği azalmıştır. Bu durumun oluşmasında küreselleşmenin hızlanması ve dünyayı sarması sonrasında iç ve dış politika konuları arasındaki bağlantının hiç olmadığı kadar güçlenmiş olması ve askeri kapasite dışında enerji, ekonomik işbirliği, ticaret, hammadde tedariki, çevre güvenliği gibi konuların günlük hayatın bir parçası haline gelmesi önemli faktörler olmuşlardır.⁵⁸ Keohane ve Nye'in üçüncü ve son varsayımı askerin gücün öneminin azalmasına dairdir. Bu varsayımına göre karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde olan devletler arasındaki sorunlarda askeri gücün uygulanabilme olasılığı oldukça azalmış durumdadır. Askeri güç unsuru daha çok aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunmayan devletlerarası ilişkilerde ön planda yer almaktadır. Bir ittifakın başka bir blok ile askeri ve siyasi ilişkilerinde askeri güç çok büyük bir önem arz ederken, aynı blok üyesi devletlerarasındaki sorunların çözümünde o kadar da önemli değildir. Böyle bir durumda askeri gücü kullanmaktan daha çok karşılıklı bağımlılığı kullanmak daha etkileyici bir çözüm sunmaktadır.⁵⁹

Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık teorisinin siyasi süreçlerini; bağlantı stratejileri, gündem belirleme, uluslararası ve uluslararası örgütlerin rolü olmak üzere dört başlıkta ele almaktadırlar. Bağlantı stratejileri, askeri ve ekonomik açıdan güçlü devletler bazı konularda kendi politikaları ile diğer devletlerin başka konulardaki politikaları arasında bağlantı kurarak birçok örgütte ve de birçok konuda belirleyici konumda yer almaktadırlar.⁶⁰ Bir ülke, askeri kapasite ve güvenlik çerçevesinde güçlü bir görüntü çizse dahi eğer teknolojik ve ekonomik gelişim ya da ticari büyüklük açısından bağımlılık ilişkisi içerisinde olduğu devlet ve devletlere oranla daha güçsüz ise, askeri güç aracılığıyla ekonomik, teknolojik ve ticari konular arasında kendisini öne çıkarabilecek bir bağlantı kuramamaktadır.⁶¹ Güçlü olan devletler açısından güç kullanma girişimi birbirlerine karşı tehlike arz ederken, uluslararası örgüt yapısıyla zayıf ve yoksul devletler açısından bu ihtimal daha fazla risk içermektedir. Devletler aralarındaki asimetrik bağlantıyı bir güç unsuru olarak

⁵⁸ Tüysüzöğlu, **a.g.e.** , s.61.

⁵⁹ Oğuş, **a.g.t.** , s.32.

⁶⁰ Arı, **a.g.e.** , s.331.

⁶¹ Tüysüzöğlu, **a.g.e.** , s.62.

kullanmak istemeleri nedeni ile devletler uluslararası ve uluslararası örgütleri kullanmayı arzu etmektedirler. Güçlü olan devletler ekonomik stratejilerini tam manasıyla uygulayabilmeleri için toplumun ve uluslararası unsurların çıkarlarını olumsuz yönde etkilemesinden dolayı ve bunlara karşı gösterilen muhalefet sebebiyle bu durum oldukça güçtür.⁶² Gündem belirleme ise neorealist kuramın varsaydığı şekilden çok daha farklı bir şekilde yürütülmektedir. Karşılıklı bağımlılığa göre, konular arasında herhangi bir hiyerarşik bir sıralama veya öncelik durumu mevcut olmadığı için, siyasi ve askeri konular veya bu konuları ilgilendiren ekonomik, teknolojik ya da ticari meseleler de neorealizmin varsaydığı kadar ön planda yer almamaktadır.⁶³ Uluslararası düzeyde devletler veya diğer aktörlerin, uluslararası forumlarda ve uluslararası örgütlerde herhangi bir sorunun gündemin üst sıralarına yerleşmesini veya gündemden düşmesini sağlayarak avantaj elde etmek için çaba göstermeleri her zaman için mümkündür.⁶⁴ Üçüncü siyasal süreç ise uluslararası ve uluslararası ilişkiler, Keohane ve Nye, toplumlar arasındaki iletişim kanallarının artmasının iç politika ile uluslararası politika arasındaki ayrımı belirsizleştirdiğini savunmaktadır. Devlet insanları, karşılıklı bağımlılık stratejilerinin bütünsel ve farklı etkilerini de dikkate alırken, bunların politizasyon ve gündemin kontrolüne olan etkilerini de dikkate almaları icap etmektedir. Artan uluslararası ilişkilerin sağladığı fırsatlar ve getirdiği maliyetler bir ülkedeki belli gruplar için diğer gruplara nazaran daha fazla olabilmektedir. Bazı örgütler ve gruplar ülkedeki diğer gruplara göre, diğer ülkelerdeki aktörlerle ve diğer hükümetlerle direkt etkileşim sağlayarak bundan daha fazla çıkar elde edebilmektedirler.⁶⁵ Karşılıklı bağımlılığın üzerinde durduğu dördüncü ve son aşama uluslararası örgütlerin rolüdür. Karşılıklı bağımlılık bu örgütlerin, gündem belirleme, devletler arasında çeşitli alanlarda ittifaklar ve koalisyonlar birliğini sağlama ve siyasal etkileşimin görüleceği alanları ifade etme açısından önem arz ettiği belirtilmektedir.⁶⁶

Nye ve Welch, devletlerin yegane önemli aktör olmadığı, sınır ötesinde faaliyet gösteren uluslararası aktörlerin büyük oyuncular olduğu, gücün tek önemli araç

⁶² Dedeli, **a.g.t.** , s.14.

⁶³ Tüysüzöğlu, **a.g.e.** , s.62.

⁶⁴ Arı, **a.g.e.** , s.335.

⁶⁵ Arı, **a.g.e.** , s.336.

⁶⁶ Tüysüzöğlu, **a.g.e.** , s.62-63.

olmadığı ve ekonomik manipölasyon ve uluslararası kuruluşların kullanımının daha fazla olduğu, güvenlikten ziyade refahın öncelik olduğu hayali bir dünyayı karmaşık karşılıklı bağımlılık olarak tanımlamaktadır.⁶⁷ Robert Keohane ve Joseph Nye, Karmaşık karşılıklı bağımlılığı gerçeğin güç ve yapı kavramlarıyla birleştirmek gibi bir girişime kalkışmadıklarını aksine karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramını gerçeğin ideal-tipik dünya siyaseti görüşüne karşı geliştirdiklerini belirtmektedirler. İdeal bir tür olduğu hususunda ısrar etmeleri sebebiyle bunun güncel dünya siyasetine katkısını muğlak olarak tanımlamaktadırlar.⁶⁸ Hem neorealizm hem de neoliberalizm kendilerine özgü birer ideal var etmektedirler ve uluslararası sistem de zamana, konuya ve mekâna bağlı olarak bu ideal olgular arasında yer almaktadır.⁶⁹ Gerçek dünyada karmaşık karşılıklı bağımlılık ile realizm arasındaki etkileşimin en iyi örneklerinden biri ABD'nin Çin ile olan ilişkisidir.⁷⁰

2.GÜÇ KAVRAMI

2.1. Gücün Tanımı ve Unsurları

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde üzerinde uzlaşmış bir güç tanımı yer almamaktadır.⁷¹ Uzlaşının sağlanamamasının temelinde iki önemli sorun yatmaktadır. İlki gücün, nitel ve nicel unsurlar üzerinden değerlendirmeye çalışılması ile ortaya çıkan sınırsızlıktan kaynaklanmaktadır. İkinci ise gücün, kendi içerisinde barındırdığı değişkenlerden kaynaklanmaktadır. Çünkü güç kavramı insanlık tarihi boyunca süregelen bir olgu olmakla beraber çağının yönetim şekline ve gerekliliklerine göre şekil değiştirmektedir.⁷² Güç kavramının ne olduğuna dair tanımlamasına en çok atıf yapılan isimlerden biri Robert A. Dahl'dır. Siyaset bilimci Dahl 'Who Governs?(1961)' adlı eserinde gücün en basit ve ürkütücü yönünü tarif etmektedir.⁷³ Dahl göre güç, A aktörünün B aktörüne yapmak istemediği bir şeyi yaptırma yetisidir.

⁶⁷ Nye, Welch, **a.g.e.** , s.428.

⁶⁸ Robert O. Keohane, Joseph Nye Jr. , "Güç Ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak", **Uluslararası İlişkiler**, C.12, S.46, s.88.

⁶⁹ Tüysüzöğlu, **a.g.e.** , s.63.

⁷⁰ Nye, Welch, **a.g.e.** , s.429.

⁷¹ Niyazi İnce, Uluslararası Sistemde Sert, Ekonomik ve Yumuşak Güç Kullanımının Kriz Dönemlerinde İthalat ve İhracata Etkileri Türkiye Örneği, **Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2014, s.56

⁷² Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.63, S.3, s.117-118.

⁷³ Hande Göztüm, Uluslararası Halkla İlişkiler Ve Kamu Diplomasisi: Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Örneği, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Ankara 2018, s.38.

A aktörünün, B aktörü üzerindeki gücünün yalnız B aktörünün istemediği durumlarda zuhur edeceğini belirtmektedir.⁷⁴ Türk Dil Kurumu sözlüğünde ‘güç’ isminin, “siyasi, ekonomik, askeri vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet, devletler topluluğu” ve “bir ulus, bir ordu vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askeri potansiyeli” olmak üzere birden fazla tanımını yer almaktadır.⁷⁵

Güç kavramı çerçevesinde ele alındığında Thucydides’in ‘Peloponnessos Savaşları’ adlı eseri bu alanın ilk eseri olarak kabul edilmektedir. Thucydides eserinde, devletler arasındaki savaşlarda siyasi bir gerçek olarak gücün merkezi önemini göstermektedir. Niccolo Machiavelli ise ‘Hükümdar’ adlı eseri ile gücü, bir amaç olarak kabul etmekte ve onu elde etmek için etik kuralların hiçe sayılmasında hiçbir beis görmediğini ifade etmektedir. Gücü merkeze oturtan bu düşüncesi nedeniyle Machiavelli ilk büyük güç kuramcısı ve siyasi realizmin kurucusu olarak gösterilmektedir.⁷⁶ Thomas Hobbes’ın ‘Leviathan’ adlı eseri siyaset alanında ilk genel teori olarak gösterilmektedir. Hobbes bu eserinde, insanların ortak bir egemen güç altında yaşamaya başladıkları zamana kadar birbirleri ile sürekli bir savaş durumu içerisinde olduklarını ve herkesin birbirine karşı güç uygulayabileceğini ve pek tabi olarak bu durumun da güvenliksiz bir ortam yaratacağını belirtmektedir. Hobbes güvenlik ve güç kavramlarını eserinin merkezine yerleştirmektedir.⁷⁷

Realizm, güç kavramına caydırıcılık yeteneği olarak yaklaşmakla birlikte güvenlik ve güç kavramlarını eş anlamlı olarak kullanmaktadır. Askeri gücün daha fazla üstünde durmakta ve gücü bir amaç olarak tanımlamaktadır.⁷⁸ Realizm savunucusu Edward H. Carr ise Yirmi Yıl Krizi 1919-1939 adlı eserinde, idealist görüş üzerine yergilerini ifade etmekle birlikte anarşinin hâkim olduğu bir uluslararası düzende devletler arasındaki siyasi ilişkilerin tamamen güç üzerinden yürütüldüğüne ve gücün siyasetin temel taşlarından biri olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Carr, siyasi gücü, askeri güç, ekonomik güç ve kanaat oluşturma gücü olarak üçe ayırmakta, bunların birbirinden ayrılmaz parçalar olduğunu ve gücün bu şekilde ele alınması

⁷⁴ Kadir Sancak, **Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı Ve Yumuşak Güç**, Nobel Yayınevi, 1.Baskı, Ankara 2016, s.35.

⁷⁵ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 30.01.2021.

⁷⁶ Sancak, **a.g.e.** , s.2-10.

⁷⁷ Arı, **a.g.e.** , s.147-150.

⁷⁸ Özdemir, **a.g.m.** , s.127.

gerektiğini belirtmektedir.⁷⁹ Çağdaş güç yaklaşımının ilk temsilcisi olarak Hans J. Morgenthau gösterilmektedir.⁸⁰ Morgenthau'a göre güç, fiziksel şiddet uygulamadan bir insanın bir başka insanın akli ve düşüncesi üzerinde kontrol kurmasına değin görünmez olan psikolojik bağlantıları dahi kapsadığını belirtmekle birlikte gücün demokrasilerle meşruiyet kazanmış hali veya kaba kuvvete dönüştüğü hali olsun tamamen insanın insan üzerinde kurduğu egemenliği olarak tanımlamaktadır.⁸¹ Fakat Morgenthau, politikayı bir güç mücadelesi olarak tanımlamasına karşın, güç kavramına ayrıca bir tanım getirmemiştir.⁸² Neorealizmin öncüsü olan Kenneth Waltz ise, gücü bir amaç olarak değil devletin varlığını devam ettirebilmesi ve güvenliğini temin edebilmesinin bir aracı olarak tanımlamaktadır. Waltz, bu noktada Morgenthau'dan ayrılır ve gücü, devletin daha fazla güvenliğe sahip olabilmesi için bir araç olarak kabul etmektedir.⁸³ John Mearsheimer, gücü bir devletin sahip olduğu maddi unsurlara dayandırmakta ve bir ulusun gücünü belirleyen maddi unsurları ise askeri güç olarak ifade etmektedir.⁸⁴

Neoliberaller ise gücün, askeri güçten ziyade devletler arasında artan ekonomik karşılıklı bağımlılık sebebiyle daha çok ekonomi yönüne vurgu yapmaktadır.⁸⁵ Joseph Nye gücü, hava durumuna benzeterek onu birçok kişinin anladığını fakat dinamikleri ve işleyişi üzerine çoğu kişinin bir tanım yapamadığını ifade etmektedir.⁸⁶ Nye, başka bir güç tanımlamasında ise gücü aşka benzeterek onun denenmesi kolay fakat tanımlanması ve ölçülebilirliğinin zor olduğunu belirtmektedir.⁸⁷ Robert O. Keohane ise güç kavramını bilgi olarak tanımlamakta ve iki ayrı başlık olarak açıklamaktadır. İlki istenilen sonucu elde edebilmek için uygulanan davranışsal güç iken ikincisi

⁷⁹ Sinem Çabuk Bacaksız, Soğuk Savaş Sonrası Çin Dış Politikasında Yumuşak Gücün Etkileri, **Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Giresun 2019, s.7.

⁸⁰ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul 2010, s.300.

⁸¹ Selim Rüşen, Normatif Güç Bağlamında AB'nin Uluslararası Konumu Üzerine Tartışmalar, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.5, S.23, Mayıs 2018, s.338.

⁸² Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, MKM Yayıncılık, 10.Baskı, Bursa 2013, s.136.

⁸³ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teoriler: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yayıncılık, 8.Baskı, Bursa 2013, s.143.

⁸⁴ Giulio M. Gallarotti, "Soft Power: What It Is, Why It's Important And The Conditions For It's Effectively Use, **Jurnal of Political Power**, C.4, S.1, Nisan 2011, s.6.

⁸⁵ Yücel Bozdağlıoğlu, Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu Ve Sistemik Bağımlılık", **Uluslararası İlişkiler**, C.1, S.4, Kış 2004, s.63.

⁸⁶ Fatih Özbölük, NATO'nun Yumuşak Gücü, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2019, s.18-19.

⁸⁷ Fatih Çam, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'da Oluşturduğu Asimetrik Hegemonya: 1990-2010, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale 2016, s.19.

istenilen sonuca varabilmek için gerekli olan kaynaklara sahip olmak yani kaynak güç olarak ifade edilmektedir.⁸⁸

2.2. Gücün Çeşitleri

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güç kullanılan araçlara göre sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç olmak üzere üçe ayrılmaktadır.⁸⁹ Bu tarz bir sınıflandırmaya gidilmesinin esas nedeni gücü meydana getiren unsurların nasıl kullanılacağı ile alakalıdır. Bu durumda pek tabi olarak somut güç kullanımı sert güç, dolaylı güç kullanımı yumuşak güç ve bu ikisinin birleşimi ise akıllı güç olarak tanımlanmaktadır.⁹⁰

2.2.1. Sert Güç

Sert güç, bir aktörün diğer bir aktöre normalde yapmayacağı bir şeyi tehdit veya sopalarla yaptırması olarak tanımlanmaktadır.⁹¹ Biraz daha açacak olursak, sert güç bir aktörün ekonomik ve askeri imkânlarını kullanmak suretiyle başka bir aktörün davranışları üzerinde etkili bir farklılık ve nüfuz sağlayabilmesidir ve bunun için kandırmalara (havuç) veya tehdit (sopa) ihtiyaç duymaktadır.⁹² Pek tabi devletlerin, uygulayacağı yaptırımlar, baskıcı bir diplomasi ve askeri güç gibi araçlarını etkin bir şekilde kullanması beklenilmektedir. Bunun için devletlerin gerektiğinde bu araçları kullanıma hazır olarak bulunması ya da hızlı bir şekilde hazırlama kapasitesine sahip olması gerekmektedir. Bu açıdan sert güç unsurları anlık etki yaratabilecek maddi güç unsurlarının ne kadar gelişmiş olduğu ile doğrudan ilişki içerisindedir.⁹³ Sert güç hem askeri hem de ekonomik gücü içine almaktadır.⁹⁴

Sert güç klasik yaklaşımın ön planda olduğu bir güç şekli olmakla birlikte buna göre askeri güç, gücün diğer formlarını elinde bulundurarak, bu güçler ile birlikte o

⁸⁸ Bacaksız, **a.g.t.** , s.8.

⁸⁹ Arda Görkem Yatağan, “Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, C.28, S.2, Aralık 2018, s.71.

⁹⁰ Ceren Hakyemez, Hegemonya Kuramları Çerçevesinde Rusya Ve Çin’in Avrasya Stratejilerinin Değerlendirilmesi, **Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Giresun 2019, s.31.

⁹¹ Robert Keohane, Joseph S. Nye, “Power And Interdependence In The Information Age”, **Foreign Affairs**, C.77, S.5, 1998, s.86.

⁹² Veli Boztepe, “Bir Yumuşak Güç Kaynağı Olarak Türkiye’deki Çin Medyası”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.16, S.4, s.94.

⁹³ Turgut M. Demirtepe, Hasan S. Özertem, “Yükselen Tehdit Algısı Karşısında Çin’in Yumuşak Güç Siyaseti: Politikalar Ve Sınırlıklar”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.65, Bahar 2013, s.97-98.

⁹⁴ Heywood, **a.g.e.** , s.262.

devlete dünyanın diğer meselelerinde de kontrol imkânı yaratır.⁹⁵ Bir ülkenin uluslararası arenada etkinliğini belirleyen faktörler; nükleer silahlara sahip olma, dış ülkelerde askeri varlık bulundurma, güç projeksiyonu, stratejik kuvvet kaydırma ve takviye yeteneği, stratejik ve taktik haberleşme yetenekleri, modern teknolojinin keskin uçlarını kullanan, çevik ve etkili ateş desteği ile takviye edilmiş manevra kabiliyeti, küresel ve bölgesel coğrafyalarda hızlı, zamanında ve emniyetli bir şekilde kuvvetlerin lojistik desteğini, barınma ve idamesini karşılayabilecek kapasiteler olarak sıralanmaktadır.⁹⁶ Bir ülkenin sert gücüne katkıda bulunan bir diğer unsur ise ekonomik güçtür. Askeri güce nispeten daha dolaylı bir güç olarak görülmektedir fakat ekonomik güce sahip olan bir ülke, yaptırımlar ve teşvik gibi yollarla istediğini karşı tarafa yaptırabilmektedir.⁹⁷ Günümüzde, ekonomik gücün devletlerin dış politikalarında bir etkileme unsuru olarak kullanıldığı görülmekte ve doğal kaynaklar ile bunları üretecek yeterli alt yapıya ve teknolojiye sahip olmanın ekonomik güce katkısı yadsınamayacak kadar fazladır.⁹⁸

2.2.2.Yumuşak Güç

Yumuşak güç kavramına ilk kez, 1990 yılında Joseph S. Nye tarafından yayımlanan ‘Bound to Lead: The Changing Nature of American Power’ adlı eserde yer verilmiştir.⁹⁹ Yumuşak güç, bir devletin karşı taraf üzerinde tehdit ve baskı unsurlarını kullanmadan, askeri araçlara ya da ekonomik yaptırımlara başvurmadan uygulanmaktadır. Bununla birlikte yumuşak güç bir devletin siyasal yapısından, toplumsal görünümünden, ideolojisinden, imajından, hayat anlayışından ve sosyal refah düzeyinden hareketle karşı tarafı etki altı altında bırakması, onu ikna etmesi ve kendi yanında yer almasını sağlayabilmek olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁰ Nye, “eğer bir aktörü istediğimi yapmasına ikna edebilirsem, o aktörü istediğim şeyi yapmaya

⁹⁵ Hakyemez, **a.g.t.**, s.32.

⁹⁶ Sait Yılmaz, “Uluslararası İlişkilerde Güç Ve Güç Dengesinin Evrimi”, **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S.1, 2008, s.40.

⁹⁷ Çam, **a.g.t.**, s.27

⁹⁸ Meruyert Zhylyshybayeva, Bölgesel Güç Dengesi Işığında Kazakistan’ın Güvenliği, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Ankara 2008, s.27.

⁹⁹ Sait Yılmaz, “Yumuşak Güç ve Evrimi”, **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, C.3, S.12, Sonbahar 2011, s.31.

¹⁰⁰ Göktürk Tüystüzoğlu, “Yumuşak Güç Kavramı Çerçevesinde Avrasya Ekonomik Birliği ve Kuşak-Yol İnisiyatifinin Değerlendirilmesi”, **Akademik Bakış**, C.13, S.25, Kış 2019, s.165.

zorlamama gerek kalmayacaktır” diyerek yumuşak gücün temel düşünce yaklaşımını açıklamış bulunmaktadır.¹⁰¹

Yumuşak güce katkı sağlayan birçok faktör mevcuttur. Bunlar; sanat, kültür, medya, yükseköğretim, sivil toplum kuruluşları (STK) ve diplomasidir. Yumuşak güç, etki araçları olarak da sosyal, kültürel, teknolojik ve ekonomik araçları kullanmaktadır. Kısacası yumuşak güç, bir ülkenin askeri ve ekonomik gücü dışındaki var ettiği tüm değerleri kapsamaktadır.¹⁰²

Yumuşak güç, kültür, siyasi değerler ve dış politikalar olmak üzere üç kaynağa dayanmaktadır. Bir ülkenin kültürü, global değerleri ve politikaları içerdiğinde, diğer ülkelerle ortak değerleri ve çıkarları savunduğunda, meydana getirdiği sorumluluk ve cazibe ilişkileri sebebiyle arzu edilen sonuçları kazanma şansını arttırmaktadır. Eğer bir ülke sınırlı bir kültüre ve değerlere sahipse yumuşak güç oluşturamamaktadır. Siyasi değerler ise bir ülkenin hükümet değerlerini kapsamaktadır. Bu politikaların bağlama göre değişiklik gösteren uzun ve kısa vadeli tesirleri mevcuttur. Hükümet politikaları içerisinde söylem ve eylemler arasındaki uyum bir ülkenin yumuşak gücünü arttırabilirken tam tersi etki de gösterebilir. Bir ülkenin diğer ülkelere karşı ikiyüzlü, kibirli yaklaşan tavrı veya ulusal çıkarlara karşı vizyonu dar iç ve dış politikalar yumuşak güce zarar vermektedir.¹⁰³ Bir diğer açıdan bakacak olursak hükümetin insan hakları ve demokrasi değerlerine önem vermesi onun yumuşak gücüne katkı sağlamaktadır.¹⁰⁴ Dış politika kaynağı ele alındığında bu kaynaklar içerisinde en hızlı sonuç gösteren ve bir hükümetin yumuşak gücünü arttırabilmek için kullanabileceği en iyi kaynak dış politika kaynağıdır. Dış politikanın yumuşak güç kaynağı olabilmesinin en önemli parametresi onun diğerleri tarafından meşru karşılanması ve o politikanın uluslararası alanda ortak değerlere hitap etmesi gerekmektedir.¹⁰⁵ Firmalar, vakıflar, kiliseler ve diğer hükümet dışı diğer aktörler yumuşak gücün özel kaynakları kendi yumuşak güçlerini üretebilir olarak

¹⁰¹ Joseph S. Nye, “Public Diplomacy and Soft Power”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C.616, S.1, Mart 2008, s.95.

¹⁰² Gökhan Kömür, “Yumuşak Güç Unsuru Olarak Kamu Diplomasisi”, *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, C.2, S.3, 2020, s.101.

¹⁰³ Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*, BB101 Yayınları, 2.Baskı, Aralık 2017, Ankara, s.32-35.

¹⁰⁴ Yasin Ömer Eryılmaz, Yumuşak Güç ve Sinema, *Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Karabük 2018, s.58.

¹⁰⁵ Kadir Sancak, *a.g.e.*, s.101-102.

gösterilmektedir. Fakat bu hükümet dışı özel yumuşak güçler devletin dış politikasını besleyebileceği gibi devletin dış politikaları ile çelişebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁰⁶ Medya, teknoloji, internet ve teknolojik iletişim araçları da birer yumuşak güç unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu tarz iletişim araçlarına yapılan yatırımlar, insanlara ulaştırılmak istenilen mesajları daha hızlı ilettiği için yumuşak gücün etkili bir biçimde kullanılması açısından önem arz etmektedir.¹⁰⁷ Yumuşak gücün bir diğer unsuru ise ödüllendirme olarak gösterilmektedir. Bu çerçevede etki altına alınmak istenen aktöre yönelik ekonomik ve ticari hamlelere girişilmekte ve hibe desteği, uzun vadeli ve düşük faizli kredi ya da doğrudan yatırım imkânları sağlanmaktadır. Hatta ihtiyaç dâhilinde altyapı yatırımları verilmekte yahut teknolojik ve insan kaynağı açısından desteklenmektedir.¹⁰⁸

Yumuşak gücün sonuçları dolaylı ve dağınıktır bu sebeple gözlenebilmesi zordur. Yumuşak gücün karşılığını almak sert güce binaen daha uzun bir süreci kapsadığı için bu gücün kaybının yaşanması söz konusu olduğunda yeniden kazanılması uzun bir süre ve yüksek maliyetleri içermektedir.¹⁰⁹ Yumuşak güç, zamana ve mekâna göre değişiklik göstermektedir. Mesajlar ve imgeler kısmen iç dış siyasetlerle kısmen de popüler ve üst kültür ile etki edilmek istenilen hedef kitleye yönlendirilmektedir. Bu mesajlara farklı topluluklarda farklı algılanmaktadır. Burada yumuşak güç açısından asıl mesele mesajlar ve imgeler yoluyla istenilen sonucu elde etmektir.¹¹⁰

2.2.3. Akıllı Güç (Akılcı Güç)

Akıllı güç, hem sert gücün barındırdığı askeri güce olan ihtiyacı hem de global nüfuzu arttırmak ve eylemlere meşruiyet kazandırabilmek için yumuşak güce olan ihtiyacı barındıran ikili bir kombinasyonun meydana getirdiği bir kavramdır.¹¹¹

Akıllı güç kavramına dair ilk çalışma, 2008 yılında Stratejik ve Uluslararası Çalışma Merkezi'nde J. Nye ve Richard Armitage tarafında gerçekleştirilmiştir. Akıllı güç kavramı, sert güç ve yumuşak güç bakımından tepede yer alan ABD'nin, 2003

¹⁰⁶ Utku Yapıcı, "Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?", *Uluslararası İlişkiler*, C.12, S.47, s.10.

¹⁰⁷ Eryılmaz, *a.g.t.*, s.62.

¹⁰⁸ Tüysüzoğlu, *a.g.m.*, s.166.

¹⁰⁹ Kadir Sancak, *a.g.e.*, s.86.

¹¹⁰ Joseph S. Nye, *a.g.e.*, s.73.

¹¹¹ Emine Akçadağ, "Yumuşak Güç Japonya'nın Sert Güç Arayışları", *Bilge Strateji*, C.2, S.3, Güz 2010, s.2.

yılında Irak İşgali sonrası Bush yönetimiyle gittikçe azalan imaj ve itibarını güçlendirmeyi amaçlayan bir hedefin neticesi olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.¹¹² Nye ve Armigate akıllı gücü, ne sert ne de yumuşak güç değil ikisinin ustaca bir araya getirilmesi olarak tanımlamakla birlikte onu ABD'nin hedeflerine ulaşmak için entegre edilmiş ve bütünleştirilmiş bir strateji olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda bu yaklaşımın güçlü bir orduyu gerektirdiğinin altını çizdiğini fakat aynı zamanda ABD nüfuzunu arttırmak ve ABD'nin eylemlerine meşruiyet kazandırmak için her düzeyde ittifaklara, ortaklıklara ve kurumlara büyük çapta yatırımlar yapan bir yaklaşım olduğunu belirtmektedirler. Akıllı gücün merkezinde küresel iyiliği sağlamak vardır çünkü ABD'nin diğerlerinin karşısındaki ezici üstünlüğünü diğerlerinin çıkarları ve değerleriyle uzlaştırmasına yardımcı olmaktadır.¹¹³ Akıllı güç kavramını Barack Obama tarafından dış politika yönetimin merkezine oturtulmakla birlikte, ilk defa Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından senatodaki onay konuşması sırasında kullanılmıştır.¹¹⁴ Armigate ve Nye tarafından geliştirilen akıllı güç kavramının sunulduğu raporda, ABD'nin düşen prestijini yükseltmek için beş tane başlık altında toplanmış akıllı güç strateji sunulmuştur. Bu stratejiler: İttifaklar, ortaklıklar ve kurumlar, küresel kalkınma, kamu diplomasi, ekonomik entegrasyon ve teknoloji ve yeniliktir.¹¹⁵

Nye, akıllı güce sahip olmanın daha fazla güç ve hegemonya sahibi olmak anlamına gelmediğini bunun yanı sıra mevcut kaynakları başarılı stratejilerle birleştirerek ve güç alanını genişleterek diğerlerinin de güçlenmesine olanak sağlamak gerektiğini ifade etmektedir.¹¹⁶

¹¹² Yusuf Arslan, ABD ve İngiltere'de Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Bursa 2014, s.82.

¹¹³ Richard L. Armitage, Joseph S. Nye, "CSIS Commission on Smart Power: A Smarter, More Secure America", **Center For Strategic and International Studies**, Washington 2007, s.7.

¹¹⁴ Sezgin Kaya, Agil Mammadzade, "Çin'in Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkilerinin Akıllı Güç Kavramı Bağlamında Analizi", **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi (DAAD)**, Bahar 2019, s.41.

¹¹⁵ Murad Khashimov, Putin Döneminde Rusya'nın Latin Amerika'ya Yönelik Yumuşak Güç Politikası, **Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Konya 2020, s.21-22.

¹¹⁶ Joseph S. Nye, **The Future of Power**, New York: Public Affairs, 2011, s.207-208'dan aktaran: Sevilay Yıldırım, Rusya'nın Avrasya Politikasında Yumuşak Güç: İmkanlar ve Sınırlar, **T.C Başbakanlık Yurt Dışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi**, Ankara 2014, s.21.

3.TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ

3.1. Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin Genel Özellikleri

Kasım 2012 tarihinde Pekin’de düzenlenen on sekizinci Çin Komünist Partisi (ÇKP) Ulusal Kongresi’nde geçmiş on yıllık süreç içerisinde Çin’in çevre ülkeleri ile mevcut ilişkileri incelenmiş ve Çin’in bir çevre stratejisine sahip olmadığı belirtilmekle birlikte çevre ülkelerin ekonomik açıdan Çin’e bağlı iken, güvenlik açısından da ABD’ye bağlı olduğu tespit edilmiştir. Pek tabi bu mevcut durum Çin’i ekonomik ve siyasi temellere dayalı bir çevre stratejisi oluşturma kararı almasını sağlamıştır.¹¹⁷ Çin Devlet Başbakanı Xi Jinping 2013 yılında Kazakistan’a yapmış olduğu ziyaret esnasında Kazakistan Nazarbayev Üniversitesi’nde yaptığı konuşmasında “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı” hakkında ilk kez bilgi vermiştir. Yine aynı yıl Ekim ayı içerisinde Endonezya’ya yaptığı ziyarette Endonezya Parlamentosu’nda konuşan Jinping, “21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu” projesini açıklamış ve Çin’in, ASEAN¹¹⁸ ülkeleri ile deniz ortaklığı geliştirmek isteği içerisinde olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹ Çin, Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile birlikte Asya ve Avrupa’da yer alan 65 ülkeyi birbirine bağlamayı hedeflemekte, projeye dâhil edilmek istenen ülkelerin nüfusu dünya nüfusunun %63’ünü oluşturmakta¹²⁰ ve dünya ticaretinin %40’ını içermektedir.¹²¹

Mart 2015 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanan “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21.Yüzyıl Deniz İpek Yolunun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler” adlı bildirge ile tüm dünyaya projenin ilkeleri, çerçevesi, işbirliği öncelikleri ve işbirliği mekanizmaları açıklanmıştır. Projenin ilkeleri; Kuşak ve Yol Projesi’nin birbirinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşılıklı olarak saygı gösterme, karşılıklı saldırmazlık, birbirinin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı menfaat ve barış içinde yaşamayı desteklemektedir.

¹¹⁷ Arzu Durdular, “Çin’in ‘Kuşak-Yol’ projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi”, **T.C. Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Avrasya Etütleri**, S.49, 2016-1, s.79.

¹¹⁸ Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) ülkeleri; Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur.

¹¹⁹ Kaan Yiğenoğlu, “Çin’in ‘Tek Kuşak Tek Yol’ Projesi ve Asya Altyapı Yatırım Bankası”, **Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi**, S.3(1), Haziran 2018, s.11.

¹²⁰ Varis Çakan, “Yeni İpek Yolu Projesi: Beklentiler Sorunlar ve Gerçekler”, **Asya Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, Güz 2017, s.38.

¹²¹ Ahmet İkiz, “Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye’ye Olası Etkileri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, S.72, Ekim 2019, s.1692.

Tüm ülkelerin ve uluslararası ve bölgesel örgütlerin katılımına açıklık sunmaktadır. Proje uyumlu ve kapsayıcı olmakla birlikte ülkelerin birbirine karşı hoşgörülü olmasını savunmakta ve farklı kalkınma yol ve usullerine saygı göstermektedir. Piyasa kurallarına ve uluslararası normlara riayet ederek, işletmelerin temel rollerine engel olmayarak hükümetlerin kendilerinden umulan işlevlerini yerine getirmelerine imkân verileceğini temin etmektedir. Tüm tarafların ilmini ve yaratıcılığını, güçlü taraflarını ve potansiyellerini kullanmaları için sonuna kadar destek vermektedir. İkinci olarak projenin çerçevesinden bahsedecek olursak; Kuşak ve Yol projesi Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları boyunca uzanmakta, bir uçta Doğu Asya ekonomisi çevresini diğer uçtaki Avrupa ekonomisine bağlamakta ve ekonomik kalkınma için önemli bir potansiyele sahip olan ülkeleri içine almaktadır. Proje, uluslararası ulaşım güzergâhlarından faydalanmak suretiyle Kuşak ve Yol üzerindeki merkezi şehirlere dayanarak ve ekonomide kilit öneme sahip endüstriyel alanları işbirliği platformları olarak kullanarak ortaklaşa bir biçimde yeni Avrasya Kara Köprüsü, Çin-Moğolistan-Rusya, Çin-Orta Asya-Batı Asya, Çin-Hindinin Yarımadası, Çin-Pakistan ve Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar ekonomi koridorları oluşturulmuştur. Üçüncü olarak işbirliği öncelikleri raporda ülkelerin politika koordinasyonu, olanakların birbirine bağlanabilirliği, engelsiz ticaret, finansal bütünlüğü ve insanlar arasında birebir bağların kurulmasını beş ana hedefleri olarak sıralamaktadırlar. Bu doğrultuda ülkelerin desteklenmesi gerektiğini ve bu konularda işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dördüncü ise işbirliği mekanizmaları; Çin, Kuşak Yol Projesi'nin inşasını ilerletmek ve bölgesel işbirliğinin gelişmesini teşvik etmek için mevcut çift yönlü ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarını eksiksiz şekilde destekleyeceklerini belirtmektedir. İlgili ülkeler arasındaki iletişimi geliştirme ve Kuşak ve Yol Projesine daha fazla ülkenin ve bölgenin katılımını arttırmak için çok taraflı işbirliği mekanizmalarının görevlerini arttırılmalı, Şangay İşbirliği Örgütü (SCO), ASEAN, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Asya-Avrupa Toplantısı (ASEM), Asya İşbirliği Diyaloğu (ACD), Asya'da Karşılıklı İlişki ve Güven Oluşturma Tedbirleri Konferansı (CICA), Çin-Arap Devletleri İşbirliği Forumu (CASC), Çin-Körfez İşbirliği Kurulu Stratejik Diyalog, Büyük Mekong Alt bölgesi

(GSM) Ekonomik İşbirliği ve Orta Asya Ekonomik İşbirliği (CAREC) gibi mevcut örgütlerin desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹²²

Çin, Kuşak ve Yol Projesi'ne yatırım sağlamak amacıyla 2014 yılından itibaren Yeni (BRICS)¹²³ Kalkınma Bankası, İpek Yolu Fonu ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) olmak üzere üç tane finans kuruluşu hayata geçirmiştir. Yeni (BRICS) Kalkınma Bankası, altyapı yatırımlarını finanse etmesi ve üye ülkelerin para birimlerinde ortaya çıkacak dalgalanmaları dengeleyecek finansman imkânları oluşturması çerçevesinde kurulmuştur.¹²⁴ İpek Yolu Fonu, 29 Aralık 2014 tarihinde kurulmuş olup orta ve uzun vadeli bir yatırım fonudur. Hem Çin'in hem de diğer ülkelerin kalkınmasını teşvik etmektedir. ÇHC tarafından sağlanan sermayesi 40 milyar ABD Doları ve 100 milyar Çin Yuanı'dır. İpek Yolu Fonu, altyapı, enerji kaynakları ve endüstriyel ürünleri desteklemekle birlikte yerel veya uluslararası kuruluşlara sponsorluk yapmak ve yatırım fonları kurmakla görevlendirilmiştir. Ayrıca çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya önem vermektedir.¹²⁵ Asya Altyapı Yatırım Bankası ise 17 Ocak 2016 yılında 57 kurucu üye ile birlikte hayata geçirilmiştir. 2020 yılının sonunda dünya nüfusunun yaklaşık %79'unu ve küresel GSYİH'nın %65'ini temsil eden 103 onaylı üyesi bulunmaktadır. Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın kuruluş aşamasında 53 milyon dolarlık onaylanmış idari bütçesi ve 7.5 milyon dolarlık sermaye bütçesi bulunmaktadır.¹²⁶ 2021 yılı için açıklanan rakamlara göre ise AIIB'nin 205.4 milyon ABD Doları idari bütçesi ve 5.3 milyon ABD Doları sermaye bütçesi bulunmaktadır.¹²⁷ Mart 2020 tarihi itibarıyla Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin içerisinde 138 ülke ve 29 uluslararası kuruluş yer almaktadır.¹²⁸

¹²² İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler (28 Nisan 2015), Consulate General of The People's Republic of China in Istanbul, <http://istanbul.china-consulate.org/tur/xwdt/t1258666.htm>, Erişim Tarihi: 06.02.2021.

¹²³ BRICS Ülkeleri; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika.

¹²⁴ Cengiz Yavilioğlu, "Çin Öncülüğünde Yeni Finansal Mimari Oluşturma Çabaları: Tek Kuşak Tek Yol Projesi", **Maliye Dergisi**, S.170, Ocak-Haziran 2016, s.9-10.

¹²⁵ China Development Forum, <https://cdf-en.cdrf.org.cn/cdf2019en/jgjs/7316.jhtml#content>, Erişim Tarihi: 07.02.2021.

¹²⁶ Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB 2016 Business Plan And Budget, January 2016, <https://www.aiib.org/en/policies-strategies/download/business-summary-2016/aiib-2016-business-plan-and-budget.pdf>, Erişim Tarihi: 07.02.2021.

¹²⁷ Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB 2021 Business Plan and Budget, December 2020, <https://www.aiib.org/en/policies-strategies/download/business-plan-2021/AIIB-Business-Plan-and-Budget-PB2021-Summary-for-public-website-FINAL-2020-12-17.pdf>, Erişim Tarihi: 07.02.2021.

¹²⁸ Belma Engin Güder, Cemre Pekcan, "Bir Kuşak Bir Yol Çerçevesinde Çin'in Afrika Politikası ve Çatışma Çözümü Yaklaşımı", **International Journal of Politics and Security (IJPS)**, C.2, S.4, 2020, s.185.

Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında beş temel inşaa alanı planlanmaktadır. İlki, ulaşım sistemlerinin entegrasyonu yani demiryolu, havayolu, otoyol ve limanlar geliştirilerek birbirine entegre edilmesi sağlanacak eğer gerekli görülürse yenileri inşa edilecektir. İkincisi, altyapı geliştirme kapsamında iç pazarların geliştirilmesi ve entegre edilmesi yolu ile şehirlerin altyapı kapasiteleri yükseltilecektir. Üçüncüsü, enerji kaynaklarının ve doğal kaynakların ortak kullanımı ve işletilmesi üzerinedir. Bu doğrultuda petrol, doğalgaz ve diğer madenler ile kauçuk ve pamuk gibi endüstriyel bitkilerin üretilmesi ve işletilmesini ve ayrıca doğalgaz ve petrol boru hatlarının inşa edilmesini de kapsamaktadır. Dördüncü ise, organize sanayi bölgelerinin ve zirai üretim çiftliklerinin kurulması ve işletilmesi planlanmaktadır. Son olarak beşinci plan, Tek Kuşak Tek Yol Projesi içine dâhil olan ülkelerin ihtiyaçlarına uygun doğrultuda kalkınma projelerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır.¹²⁹

Çin'in Konfüçyüs üzerinden geliştirdiği söylemleri, ülkelerle diplomatik ilişkilerini sağlamlaştırmakta ve barışçıl gelişim ilkesine yardım etmektedir. Bununla birlikte Çin, dilini ve kültürünü yaymak için 154 ülkede 548 Konfüçyüs Enstitüsü ve 1070 Konfüçyüs Sınıfı kurmuş bulunmaktadır. Enstitülerin 249'u ve sınıfların 341'i Tek Kuşak Tek Yol güzergâhı üzerindeki ülkelerde yer almaktadır. Pek tabi enstitüler, Çin'in Tek Kuşak Tek Yol ülkeleri ile rahatlıkla iletişim kurmasının temel yolu olarak görülmekte ve güzergâh üzerinde yer alan ülkelerle ticaret hacmini doğrudan etkilemesi beklenmektedir.¹³⁰ Bölgelerarası ulaşım koridorlarının Asya'yı aşan bir şekilde tüm dünyaya uzanması, Çin'in çevresinde yer alan ülkeler üzerinde diplomatik açıdan da etki oluşturmaları beklenmektedir.¹³¹

¹²⁹ Sami Yıldırım, **Uluslararası İlişkilerde Asya; 'Kuşak-Yol'un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği**, Nobel Yayınevi, 1.Baskı, Haziran 2018, Ankara, s.92.

¹³⁰ Ragıp Kutay Karaca, Özlem Coşar, Sevinç Aslan, "Çin'in Yumuşak Gücünü Detaylandırmak; Kuşak-Yol Projesi", **International Scientific and Pratical Conference, The Concept and Practice of The Belt And Road Initiative And Nurly Zhol**, Kazak Üniversitesi, Mayıs 2019, s.129-130.

¹³¹ Mustafa Tüter, **Çin Gücü; Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları**, Kopernik Kitap, 1.Baskı, Ocak 2018, İstanbul, s.337.

3.2.İpek Yolu Ekonomi Kuşağı

İpek Yolu Ekonomi Kuşağı, Çin, Kazakistan, Rusya, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan gibi birçok ülke ile yapılacak demiryolu ve karayolu bağlantısı ile Avrupa'ya ulaşmayı hedeflemektedir.¹³² İpek Yolu Ekonomi Kuşağı altı ekonomi koridorundan oluşmaktadır.

3.2.1.Çin-Moğolistan-Rusya

Çin-Moğolistan-Rusya ekonomik koridoru 11 Eylül 2014 tarihinde Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de ilk kez düzenlenen Çin-Moğolistan-Rusya Zirvesi'nde Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından duyurulmuştur. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Moğolistan Devlet Başkanı Tsakhiagiin Elbegdorj tarafından da destek bularak proje kabul edilmiştir.¹³³ Proje iki güzergâh üzerinden tasarlanmıştır. Mevzuubahis koridorun ilki Çin'in kuzeyindeki Pekin, Tianjin, Hebei şehirlerinden başlayarak Hohhot üzerinden Moğolistan'a uzanmaktadır. İkincisi Çin'in Dalian, Shenyang, Changchun, Harbin'den ve Manzhouli şehrinden geçerek Rusya'nın Chita şehrine kadar devam edecektir.¹³⁴ Ulaşım altyapısı, birbirine bağlanabilirlik, liman inşaatı ve gümrük ve sınır denetimi, karantina hizmetleri, endüstriyel kapasite ve yatırım, ticaret, insanlar arası ve kültürel değişimler, çevresel koruma ve komşu bölgeler ile işbirliği konuları koridorun temel hedefleri arasında gösterilmektedir.¹³⁵ Bu koridor ile Rusya liderliğinde Avrasya Ekonomik Birliği (The Eurasian Economic Union) ve Moğolistan'ın Bozkır Yolu (Steppe Road) projeleri arasında bağlantı kurulması planlanmaktadır.¹³⁶

3.2.2.Çin-Orta Asya-Batı Asya

Çin-Orta Asya-Batı Asya ekonomik koridoru Çin ile Arap Yarımadası'nı içine alarak Orta Asya ve Batı Asya arasında kurulan bir koridordur. Çin'in Sincan eyaletinden başlayarak Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve

¹³² Deniz İstikbal, "Asya Yüzyılı: Kuşak ve Yol Girişimi", 11 Kasım 2019, SETAV, <https://www.setav.org/asya-yuzyili-kusak-ve-yol-girisimi/>, Erişim Tarihi:06.02.2021.

¹³³ Ashhan Genç, "Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Çin", **Bir Kuşak Bir Yol Projesi, Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar**, Edt. Serdar Yılmaz, Astana Yayınları, Ankara 2019, s.30.

¹³⁴ Dinara Taldybayeva, "Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridorunda Tarafların Çıkarları", **Ahmet Yesevi Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü**, Mart 2020, Kazakistan, s.181.

¹³⁵ Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Altı Büyük Ekonomik Koridor, <https://www.beltandroad.news/business/six-major-economic-corridors-under-belt-road-initiative/>, Erişim Tarihi: 05.02.2021.

¹³⁶ Serdar Yılmaz, "Bir Kuşak Bir Yol Projesinin İktisadi Kapasitesi ve Çin Tarafından Uygulanan Borç Diplomasisi", **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.24, Ekim 2020, s.638.

Türkmenistan olmak üzere Orta Asya ülkelerini, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin de dâhil olduğu 17 tane Batı Asya ülkesini kapsamaktadır. Çin'in Avrupa'ya bağlanacağı ikinci etap olarak kabul edilmektedir.¹³⁷ Türkiye bu koridor kapsamında birçok altyapı projesini hayata geçirmiş durumdadır pek tabi bu durum Türkiye'ye diğer devletlere binaen fırsat önceliği sağlayacaktır. Bu koridora dâhil olan diğer devletler ülkeleri içerisinde birçok ekonomik ve sosyal istikrarsızlık yaşamakla birlikte daha fazla altyapı yatırım fonuna ihtiyaç duymaktadırlar.¹³⁸ Türkiye bu kapsamda Marmaray, Edirne-Kars Yüksek Hızlı Tren, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Avrasya Tüneli, İstanbul Havalimanı, Ankara-İstanbul Yüksek Hızlı Tren ve yapımı devam eden Çanakkale 1915 Köprüsü projelerini hayata geçirmiştir.¹³⁹

3.2.3.Çin-Pakistan

Çin-Pakistan ekonomik koridoru, ÇHC Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2015 yılında Pakistan'a yaptığı ziyaret ile duyurulmuştur. Gwadar Limanından başlayarak 2700km'lik güzergâh Karakorum otoyolu boyunca devam etmekte, Gilgit-Baltistan üzerinden Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Kaşgar kentinde son bulmaktadır. Çin, Çin-Pakistan ekonomik koridoru kapsamında 46 milyar ABD Doları tutarında kredi, yatırım, hibe paketi sunmuştur. Çin sermayesi kıyı turizmi, tarım, sanayi, telekomünikasyon ve enerji alanlarında Pakistan'a yatırım yapmakla birlikte uzun vadeli finans desteği verecektir.¹⁴⁰

3.2.4.Yeni Avrasya Kara Köprüsü

Yeni Avrasya Kara köprüsü güzergâhı Çin'in Jiangsu eyaletindeki Lianyungang'dan Sincan'daki Alashankou üzerinden Hollanda'nın Rotterdam şehrine varan uluslararası bir demiryolu hattıdır. Hattın Çin bölümü, Lanzhou-Lianyungang demiryolu ile Lanzhou-Xinjiang Demiryolu hatlarını kapsamaktadır. Çin sınırlarını geçtikten sonra, Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya ve Polonya'dan da geçerek Avrupa'daki bazı limanlara uğramaktadır. Çin, Chongqing'i Duisburg'a (Almanya)

¹³⁷ Murat Öztuna, "Kuşak-Yol Girişiminin Avrupa Birliği-Çin İlişkileri Ekseninde İncelenmesi", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri**, S.141, 2018, s.6.

¹³⁸ Jonathan Fulton, "An Analysis of Two Corridors in China's One Belt One Road Initiative: China-Pakistan and China Central-West Asia", **Proceeding of International Conference on Inter-Regional Connectivity: South Asia and Central Asia**, 2016, s.47.

¹³⁹ Nurettin Akçay, "Turkey-China Relations Within The Concept of the New Silk Road Project", **ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Aralık 2017, S.1(3), s.82-84.

¹⁴⁰ Kerem Gökten, "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve yeni Güney Asya Jeopolitiği", **Fiscaoeconomia**, 2019, S.3(1), s.163-164.

bağlayan uluslararası yük demiryolu hattı açtı; Wuhan ile Melnik ve Pardubice (Çek Cumhuriyeti) arasında direkt gidip gelen bir yük treni; Chengdu'dan Lodz'a (Polonya) bir yük treni rotası ve Zhengzhou'dan Hamburg'a (Almanya) bir yük treni projelerini hayata geçirmiştir. Aynı zamanda bu rotalar taşınan yükler/kargolar için “tek beyan, tek denetim, tek kargo teslimatı” kolaylığı sunmaktadır.¹⁴¹ Bu koridor, dünyanın 30'dan fazla ülkesinden geçmekle birlikte yaklaşık 10 bin 800 kilometre uzunluğundadır.¹⁴²

3.2.5.Çin-Hindiçin Yarımadası

Çin'in, Hindiçin Yarımadasına bağlanmayı hedeflediği bu koridor; Çin'in Yünnan eyaletinin yönetim merkezi olan Kunming'den başlayarak Vietnam'ın başkenti Hanoi ve sahil şeridini takip ederek Ho Chi Minh kentine ve oradan Kamboçya'nın başkenti Punom Pen ve son olarak Tayland'ın başkenti Bangkok'a varmaktadır. Vietnam'dan geçen koridorun haricinde Çin'in yine güney batısındaki Guangxi ve Yünnan eyaletlerini direkt olarak Bangkok'a ve oradan Singapur'a bağlaması planlanan orta koridor da mevcuttur. Tüm bunlara ek olarak Çin'in Myanmar üzerinden Tayland'a bağlamayı öngören batı koridoru da vardır. Çin-Hindiçin Yarımadası ekonomi koridorunun temelini Kunming-Singapur Yüksek Hızlı Demiryolu Projesi oluşturmaktadır.¹⁴³

3.2.6.Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar

Çin Başbakanı Li Keqiang'ın Mayıs 2013 tarihinde Hindistan'a yaptığı ziyaret sırasında iki ülke tarafından duyurulan bir projeye Bangladeş ve Myanmar'dan da destek gelmiştir.¹⁴⁴ Bu proje ile bölgeler arası ticareti arttırmak, tarife dışı engelleri kaldırmak ve yoksulluğun azaltılması hedefler arasında yer almaktadır.¹⁴⁵ Bu koridor, Çin'in az gelişmiş Güneybatı eyaleti Yünnan'ı, Myanmar, Kuzeydoğu Hindistan ve Bangladeş üzerinden Doğu Hindistan'a bağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda Myanmar ve Bangladeş'in yüzölçümünün tamamını kapsamakla birlikte, Çin'in dört,

¹⁴¹ Ben Derudder, Xingjian Liu, Charles Kunaka, “Connectivity Along Overland Corridors of the Belt and Road Initiative”, **World Bank Group, MTI Discussion Paper Series**, C.6, Ocak 2018, s.11.

¹⁴² Serdar Yılmaz, **a.g.m.**, s.638.

¹⁴³ Cenk Tamer, “Çin-Hindiçin Yarımadası Ekonomi Koridoru”, **Ankasam Stratejik Bakış**, Yayın No:64, S.17, Eylül 2019, s.4-5.

¹⁴⁴ Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru, http://turkish.china.org.cn/china_key_words/2017-04/20/content_40657428.htm, Erişim Tarihi: 05.02.2021.

¹⁴⁵ Aslihan Genç, **a.g.e.**, s.29.

Hindistan'ın altı eyaletini içine alarak tam 1.650.000 km²'lik bir alanı kapsamakta ve 440 milyon insanı doğrudan etkileyecek bir proje olarak görülmektedir.¹⁴⁶

3.3.21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi

21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi, Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin 'yol' kısmını temsil etmektedir. Yol, Çin'i Basra Körfezi'ne (Hint Okyanusu üzerinden), Doğu Afrika'ya ve son olarak Kızıldeniz üzerinden Akdeniz'e bağlamayı hedeflemektedir. Belirtilen güzergâhta yer alan gelişmiş limanların hem zamandan tasarruf sağlayacağı hem de ticari akışları kolaylaştıracağı beklenmektedir. Çin, 21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi ile en önemli hedefi Orta Doğu ve Doğu Afrika'ya güvenli bir yoldan ulaşmayı ve Yunanistan'ın Pire Limanı üzerinden Avrupa'ya ulaşması olarak gösterilmektedir.¹⁴⁷ 21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi batı hattı ve güney hattı olmak üzere iki hattan oluşmaktadır.

3.3.1.Batı Hattı

Güney Çin Denizi'nden Batı'ya ve Hint Okyanusu'na ulaşan rota ile Çin-Pakistan ve Çin-Bangladeş-Hindistan-Myanmar Ekonomik koridoru bir araya gelmektedir. Böyle Çin-Hint Okyanusu-Afrika-Akdeniz Deniz Ekonomik Koridoru meydana gelmektedir.¹⁴⁸

3.3.2.Güney Hattı

Güney Çin Denizi'nden güneye uzanıp Pasifik Okyanusu'na varan Güney Hattı ile Çin-Okyanusya-Güney Pasifik Deniz Ekonomik Koridorunu oluşturmaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Kerem Gökten, "Güvenlik İle Bölgesel Ekonomik İşbirliği Arasında: Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar(BCIM) Ekonomik Koridoru, **Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.3, S.1, Haziran 2019, s.100-101.

¹⁴⁷ Göktürk Tüysüzoğlu, Cenk Özgen, "The Relationship Between the 21st Century Maritime Silk Road Initiative and Chinese Naval Strategy", **Alanya Akademik Bakış Dergisi**, Y.2020, C.4, S.2, s.285.

¹⁴⁸ Aslıhan Genç, **a.g.e.** , s.33.

¹⁴⁹ Aslıhan Genç, **a.g.e.** , s.33.

4. Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin Neoliberalizm Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Çin 2013 yılında Tek Kuşak Tek Yol Projesi'ni tüm dünyaya tanıtmış ve projelerini hayata geçirme yolunda adımlar atmaya başlamıştır. Proje çerçevesinde ele alındığında Çin'in temel hedefinin, güvenli ticaret ağları ile Avrupa'ya, Ortadoğu'ya ve Afrika'ya ulaşmak olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁰ Neoliberalizm ise, gelişmiş ülkelerdeki sermayenin az gelişmiş ülkelere hiçbir sınırlamaya takılmadan akması gerektiğini savunmaktadır. Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile hayata geçirilmesi planlanan birçok liman, kara yolu, hava yolu, demir yolu ve altyapı geliştirme çalışmalarının yapılması ve yerel girişimlerin desteklenmesi planlanmakta pek tabii yeni istihdam alanları yaratması ve uzun vadeli bölgesel kalkınmayı da beraberinde getirmesi beklenilmektedir.¹⁵¹ Böylece neoliberalizmin de ön gördüğü gibi Tek Kuşak Tek Yol inisiyatifi çerçevesinde hayata geçirilmesi planlanan projelerle sermayenin çok olan yerden az olan yerlere akması mümkün kılınarak diğer az gelişmiş ülkelerin gelişmesine de olanak sağlanacağı ön görülmektedir.

Neoliberalizm, sermaye akışının sağlanması ile birlikte az gelişmiş ülkelerdeki kaynak sıkıntısının son bulacağını ve gelişmiş ülkelerdeki ileri teknolojilere diğer geri kalmış ülkelerin de ulaşım imkânının aratacağını belirtmektedir. Bu açıdan ele alındığı vakit Tek Kuşak Tek Yol Projesi, her ülkenin kendi ekonomik kalkınma stratejileri, planları ve amaçlarını ortak olarak ele alıp değerlendirileceği bir proje olmasını hedeflediği ifade edilmektedir.¹⁵² Çin, teknolojik olarak geri kalmış ülkelere, ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda son teknoloji fabrikalar veya limanlar kurmaktadır.

Neoliberalizm, temel ilkeleri bakımından kamu işletmelerinin özelleştirilmesini, ekonomide merkezi devlet düzenlemelerine izin verilmemesini ve devletin faaliyet alanının kısıtlanmasını kapsamaktadır. Fakat Çin'in devlet olarak hem üretici hem denetleyici hem de düzenleyici olarak piyasada aktif olarak yer aldığı belirtilmektedir.¹⁵³ Tek Kuşak Tek Yol Projesi neoliberal bir inisiyatif olarak

¹⁵⁰ Mehmet Akif Okur, Figen Aydın, "Kuşak ve Yol Projesi ve Avrupa'nın Türkistan Politikası", **21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, C.7, S.20, Yaz 2018, s.317.

¹⁵¹ Vladimir Yakumin, "The Belt and Road Initiative as a New Model for Global Inclusive Development and Solidarity", **DOC Research Institute**, 30.04.2019, <https://doc-research.org/2019/04/the-belt-and-road-initiative-as-a-new-model-for-global-inclusive-development-and-solidarity/>, Erişim Tarihi:27.05.2021.

¹⁵² Sefa Çatal, "Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin Türkiye'nin Ekonomi Güvenliğine Etkileri", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.19, S.15, Temmuz Özel Sayısı, s.104.

¹⁵³ Orhan Şimşek, "Küreselleşmenin Dönüşümü ve Çin'in Rolü", **Sosyoekonomi**, C.27, S.40, 2019, s.186.

karşımıza çıkmakla birlikte özelleştirilmelerini ve yatırımlarını devlet eli ile gerçekleştirdiği için batılı tarzı yadsır bir şekilde küreselleşme izlemektedir.

Çin, projeye finansman sağlamak amacı ile İpek Yolu Fonu, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Yeni (BRICS) Kalkınma Bankası'nı kurmuştur.¹⁵⁴ Çin, mevcut olan kurumlara alternatif kurumlar yaratarak dünya çapında kendi önderliğinde bir neoliberal işleyiş yaratmayı hedeflemektedir. Yani Çin, Batının değil kendi liderliğini ortaya koyabileceği, kendisini merkeze alabileceği bir neoliberal dünya düzeni kurmak istediği düşünülmektedir.

Karşılıklı bağımlılık, aktörlerin karşılıklı olarak birbirlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal tavırlarını gözeterek eyleme geçmeleri durumu olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁵ Tek Kuşak Tek Yol Projesi, ekonomik açıdan büyüklüğünün 21 trilyon Doları aştığı belirtilmektedir.¹⁵⁶ Tüm projelerin hayata geçirilebilmesi için ülkelere Çin tarafından kredi desteği sağlanmaktadır. Çin, ülkelere sermaye akışı sağlayarak projeye dâhil olan ülkeleri kendine borçlandırmakta ve böylece projenin sürdürülebilirliğini mümkün kıldığı belirtilmektedir.¹⁵⁷ Pek tabi olarak Çin ve diğer ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık yaratmaktadır. Karşılıklı bağımlılık teorisi maliyetler açısından ele alındığı vakit maliyetlerin kısa vadede hassasiyet uzun vadede ise zafiyet içerdiğini belirtmektedir. Çin'in kredi sağladığı ülkelerin birçoğunun gelişmişlik düzeyinin Çin'den daha düşük olduğu göz önüne alındığı vakit, zaman içerisinde krediyi ödeme hususunda zafiyet oluşmaktadır. Örneğin: Sri Lanka'nın Hambantota Limanı, proje kapsamında Çin'den alınan kredinin geri ödenememesi sebebi ile 99 yıllığına Çin'e devredilmiştir.¹⁵⁸ Sri Lanka örneği üzerinden devam edilecek olursa, liman üzerinden gerçekleştirilen anlaşma her iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık oluşmasına sebebiyet vermiştir fakat gelişmişlik düzeyi daha düşük ve ekonomik açıdan daha güçsüz olan Sri Lanka açısından bağımlılık düzeyinin daha fazla olduğu görülmektedir. Tek Kuşak Tek Yol Projesi karşılıklı bağımlılık açısından

¹⁵⁴ Zekerriya Akdağ, "Türkiye-Çin İlişkilerinde Kuşak ve Yol Girişimi'nin Önemi", **Birey ve Toplum Dergisi**, C.9, S.17, Bahar 2019, s.76.

¹⁵⁵ Elif Toprak, "Uluslararası İletişim Düzeninde Karşılıklı Bağımlılık ve Reform", **Selçuk İletişim Dergisi**, C.14, S.2, 2021, s.758.

¹⁵⁶ Emrah Yıldırımçakar, "Kuşak ve Yol Girişimi Bağlamında Çin'in Normatif Güç İnşası ve Türkiye-Çin İlişkileri", **Uluslararası Çalışmalar Dergisi**, C.3, S.2, 2019, s.149-151.

¹⁵⁷ Ulaş Birkan Çakılcı, "Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye Üzerine Etkileri", **Fiscaoeconomia**, C.5, S.1, 2021, s.91.

¹⁵⁸ Berkan Karamurtlu, "Kuşak Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Hegemonya Girişimi", **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.6, 2020, s.68-69.

değerlendirildiği vakit, sermaye akışının Çin üzerinden sağlandığı için gelişmişlik ve ekonomik düzeyi daha düşük olan ülkelerin bağımlılık oranlarının daha yüksek olduğunu belirtmekte hiçbir beis görülmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN VE ÖZBEKİSTAN’IN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞLARI VE KÜRESEL/BÖLGESEL GÜÇLER İLE İLİŞKİLERİ

1.Kazakistan’ın Dış Politika Yaklaşımı

Kazakistan, SSCB’nin dağılmasının ardından 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını elde etmiştir. Yine aynı tarihte gerçekleşen seçimlerde Nursultan Nazarbayev ülkenin ilk başkanı olarak seçilmiştir.¹⁵⁹

Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan itibaren sınırlarının güvenliğini sağlayabilmek ve bağımsızlığını güvence altına alabilmek adına çok yönlü (multi vektörlü) bir dış politika tarzı benimsediği belirtilmektedir.¹⁶⁰ 1991-2019 yılları arasında Cumhurbaşkanlığını görevini sürdüren Nursultan Nazarbayev’in dış politika yaklaşımına da çok yönlülük ilkesi hayat vermektedir.¹⁶¹ 1991-2001 yılları arasında Kazakistan dış politika anlayışı, kendisini ‘Avrasya Köprüsü’ olarak tanımlamakla birlikte Doğu ve Batı medeniyetlerinin bir parçası olarak konumlandırmaktadır.¹⁶² Kazakistan’ın dış politikasının şekillenmesinde etkili olan unsurlar arasında Rusya ve Çin ile mevcut uzun sınırların yer alması yatmaktadır.¹⁶³ Kazakistan’ın çok yönlü bir dış politika benimsemesinin temelinde yatan nedenlerden birinin de boru hattı güzergâhlarını arttırma ve yabancı yatırımcıları ülkeye çekme hedefi olarak gösterilmektedir.¹⁶⁴

Kazakistan’ın bağımsızlığına kadar geçen 40 yıllık süre zarfında SSCB için, Kazakistan stratejik karargâhlardan biri olarak kabul edilmekteydi. SSCB, Semipalatinsk şehri yakınlarında nükleer denemelerini gerçekleştirmek için aynı isimle bir saha açmıştır. Semipalatinsk nükleer deneme sahasında 1949-1989 yılları

¹⁵⁹ Kaan Diyarbakırhoğlu, Bölgesel Dinamikler Ekseninde Kazakistan Dış Politikası: 1991-2001, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Bursa 2014**, s.22.

¹⁶⁰ Mustafa Bostancı, Taner Lülecî, “21. Yüzyıl Başında Türkiye-Kazakistan İlişkileri”, **Journal of History School**, Y.12, S.41, Ağustos 2019, s.721.

¹⁶¹ Halit Hamzaoglu, “Kazakistan’ın “2020-2030 Dış Politika Konsepti”nin Analizi”, **Journal of Social and Humanities Sciences Research**, C.7, S.52, 2020, s.979.

¹⁶² Kaan Diyarbakırhoğlu, **a.g.t.**, s.23.

¹⁶³ Malika Mussurova, Kazakistan’ın Dış Politikasında Çok Taraflılık ve Uluslararası Örgütler, **Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Mayıs 2020, s.48.

¹⁶⁴ Seyit Ali Avcu, Akbota Zholdasbekova, “Kazakistan”, **Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Edt. Ayşe Çolpan Yıldız, Murat Yılmaz, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara 2018, s.175.

arasında 456 nükleer deneme gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁵ Semipalatinsk bölgesi bağımsızlıktan sonra Kazakistan sınırları içerisinde kalmıştır ve Nazarbayev tarafından 29 Ağustos 1991 tarihinde kapatılması kararı alınmıştır.¹⁶⁶ Her ne kadar kendi sınırları dâhilinde yer alsa da bu nükleer silahların kontrolünün Rusya’da olduğunun farkında olan Kazakistan, artan ABD ve Rusya baskılarına kayıtsız kalamayarak SRART-I antlaşmasına giriş niteliği taşıyan Lizbon Protokol’ünü imzalamış ve ülke sınırları içerisinde yer alan nükleer savaş başlıklarının 14 ay içinde ve füzelerin ise 3 yıl içerisinde ortadan kaldırılması gerektiğine dair yükümlülükleri kabul etmiştir. Kazakistan, SSCB’nin dağılmasından sonra kendi isteği doğrultusunda nükleer silahlardan vazgeçen ilk ülke olarak tarihe geçmiştir.¹⁶⁷ 13 Aralık 1993 tarihinde Kazak Parlamentosu Nükleer Silahsızlanma Antlaşmasını onaylayarak ülkenin nükleer silahsızlanma tavrı netlik kazanmış olmuştur.¹⁶⁸ Kazakistan, 30 Mayıs 1995 tarihinde Semey bölgesindeki son nükleer poligonunu da kaldırmıştır.¹⁶⁹ 1996 yılına gelindiğinde ise Kazakistan, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen Nükleer Testlerin Yasaklanması Antlaşmasının katılımcısı olarak yer almıştır. Bu antlaşma 21 Aralık 2009 tarihinde bütün Orta Asya’da yürürlüğe girmekle birlikte 2010 yılında Kazakistan nükleer silahsızlanmayı uluslararası bir boyuta taşıyarak “Uluslararası Nükleer Denemelere Karşı Eylem Günü” önergesini Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunmuş ve 26 oyla kabul edilmiştir.¹⁷⁰

Nazarbayev, Kazakistan ekonomisinin temellerini ABD’yi 1929 Buhranı’ndan sonra toparlayan Roosevelt’in Yeni Kur, Malezya’nın Perspektif 2020 stratejisi ve Çin ve Güney Kore’nin Stratejik Planlarını örnek alarak kurmuştur.¹⁷¹ Nazarbayev, iç ve dış pazarın kurulması, zengin yeraltı kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılabilmesi, serbest pazar ekonomisine geçiş amacıyla piyasalar üzerindeki hükümet kontrolünü

¹⁶⁵ Kazakistan’ın Nükleer Geçmişi ve Nükleer Silahlarla Mücadele Deneyimi, **Euronews**, 29.08.2016, <https://tr.euronews.com/2016/08/29/kazakistan-in-nukleer-gecmisi-ve-nukleer-silahlarla-mucadele-denevimi>, Erişim Tarihi: 04.03.2021.

¹⁶⁶ Sinan Demirtürk, “Kazakistan’ın Nükleer Silahsızlanma Alanındaki Girişimleri”, **Anadolu Ajansı**, 31.08.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistan-in-nukleer-silahsizlanma-alanindaki-girisimleri/1958362>, Erişim Tarihi: 04.03.2021.

¹⁶⁷ Kürşad Zorlu, **Büyük Bozkırın Yükselişi Nazarbayev Liderliği**, Kripto Yayınları, 1.Baskı, Aralık 2019, Ankara, s.50.

¹⁶⁸ Kaan Diyarbakırlıoğlu, **a.g.t.**, s.24-26.

¹⁶⁹ Zada Shalkeieva, Kazakistan Dış Politikasında Petrolün Rolü, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2009, s.6.

¹⁷⁰ Kürşad Zorlu, **a.g.e.**, s.50.

¹⁷¹ Serdar Yılmaz, **Asya Bozkırında Yüksekten Uçan Kartal: Nazarbayev’in Kazakistan’ı**, Astana Yayınları, Ankara, 2019, s.26.

kaldırmak ve devlet işletmelerini özelleştirmek için ekonomik reform politikalarını hayata geçirmeye başlamıştır.¹⁷² Bu çerçevede “2030 Stratejisi” geliştirilmiştir.¹⁷³ 1997 yılında Yabancı Yatırımlar Hakkında, Doğrudan Yabancı Yatırımlara Devlet Desteği gibi kararnameler ve yasalar yürürlüğe sokulmuştur.¹⁷⁴ 1993-2010 yılları arasında Kazakistan ekonomisine toplam 165 milyon dolar yabancı yatırım girişi gerçekleşmiştir. Direkt yatırım büyüklüğü açısından Kazakistan BDT ülkeleri içerisinde Rusya ve Ukrayna’dan sonra üçüncü sırada gelmektedir. Bu başarı Kazakistan’ın doğal kaynak zengini olmasına, ekonomisinin istikrarlı büyümesine ve siyasi istikrarına bağlanmaktadır.¹⁷⁵ Kazakistan, 2050 yılında dünyanın ilk 30 ekonomisi arasına girebilmek için ekonomik, sosyal ve siyasi reformları kapsayan “Strateji 2050” adlı bir strateji yayınlamıştır. 2050 stratejisinin hayata geçirilebilmesinin alt yapısını oluşturmak için Nazarbayev tarafından 2014 yılında “2014-2020 Kazakistan Cumhuriyeti Yeni Dış Politikası Kavramı” yayınlanmıştır.¹⁷⁶ 2050 Stratejisi ile birlikte Kazakistan’ın siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişimi açısından hedefleri belirtilmektedir. Bu hedefler doğrultusunda ekonomik çeşitliliği sağlamak üzere 11 trilyon Tenge harcanarak 779 proje gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.¹⁷⁷ Kazakistan, petrol, kömür, demir ve uranyum zengini bir ülke olmakla birlikte dünyanın en büyük uranyum üreticisi olan ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁸ Kazakistan, 21.Yüzyılın ilk on yılının sonunda petrol, gaz ve metalurji endüstrisinde 10 milyon dolardan fazla yabancı yatırımcı çekerek, kişi başına düşen yabancı yatırım hacmi dikkate alındığında BDT ülkeleri içerisinde lider konumunda yer almaktadır.¹⁷⁹

¹⁷² Aytaç Çağlar, “Kazakistan’ın Ulus İnşa Süreci ve Ekonomi Politikası”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y.2018, C.8, S.1, s.79.

¹⁷³ Tuncer Özdi, Aynura Turdaliyeva, “Kazakistan Ekonomisinde Ekonomik Büyümenin Kaynakları: Girdi-Çıktı Analizi Yaklaşımıyla Bir İnceleme”, **International Conference On Eurasian Economies**, 2015, s.842.

¹⁷⁴ Ashat Kesikbayev, Kazakistan’ın Ekonomik Kalkınmasında Petrol Kaynaklarını Kullanma Stratejileri, **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir 2001, s.28.

¹⁷⁵ Khoich Aizhan, Madiyarova Diana, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Gelişme: Kazakistan Örneği”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.4, S.2, 2013, s.27.

¹⁷⁶ İsa Burak Gonca, Esme Özdaşlı, “Kazakistan’ın Dış Politika Önceliklerinin Şekillenmesinde Bir Faktör Olarak Çin’in Enerji Talebi”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, C.1, 2016, s.152.

¹⁷⁷ Devrim Yağmur, Doğal Kaynakların Laneti ve Kazakistan’ın Ekonomik Politikaları, **Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Ankara 2019, s.58.

¹⁷⁸ Fatih Kaleci, “Türkiye ile Türk Dünyası Ülkeleri Arasındaki İktisadi Gelişmeler: Mevcut Durum ve Öneriler”, **Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri “Politik ve Ekonomik Boyut”**, Edt. İlyas Topsakal, Sema Ay, Ekin Yaymevi, Bursa 2018, s.90.

¹⁷⁹ Malika Mussurova, **a.g.t.**, s.53.

Kazakistan'ın izlediği çok yönlü dış politikasının bir sonucu olarak birçok uluslararası kuruluşla üyeliği bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan ilki 8 Aralık 1991 yılında kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'dur. Kuruluş amacı Avrasya bölgesinde yer alan ülkelerin küresel rekabette birbirini destekleyebilmeleri, üretimde kapasite ve verimliliklerini arttırabilmeleri amacıyla ekonomik birliktelik sağlamak amacıyla bir araya gelmişlerdir. İlk kuruluş zamanında Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna devletleri yer almaktaydı. Fakat ilerleyen yıllarda önce Gürcistan daha sonra ise Ukrayna bu birlikten ayrılmıştır. Kazakistan'ın kuruluş aşamasında yer aldığı bölgesel bir örgüt niteliği taşıyan Şanghay Beşlisi Nisan 1996 tarihinde Çin, Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan ülkeleri ile birlikte tesis edilmiştir. Örgütün amaçları Orta Asya ülkelerinin sınırlarını korumak, ekonomilerini geliştirmek ve diğer ülkeler ile problemlerini ortadan kaldırmak şeklinde sıralanmaktadır. 15 Haziran 2001 tarihinde Çin'de gerçekleşen zirvede, örgüte Özbekistan'ın dâhil edilmesi ile birlikte örgütün isminde Şanghay İşbirliği Örgütü olarak değişikliğe gidilmiştir.¹⁸⁰ 1992 yılına gelindiğinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in teşebbüsleri ile birlikte Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (CICA) düzenlenmiştir. CICA'nın Afganistan, Çin, Hindistan, İran, İsrail, Pakistan ve Rusya başta olmak üzere 17 üye ülkesi mevcuttur.¹⁸¹ Bir diğer birlik ise Avrasya Ekonomi Topluluğu (AET) 'dur. AET, 2000 yılında Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan ile birlikte kurulmuştur. 2006 yılında Özbekistan da bu birliğe dâhil olmuştur fakat 2008 yılında siyasi gerekçelerle birlikten ayrılmıştır. AET'nin kuruluş amacı ise ortak bir Gümrük Birliği kurmak, ortak ekonomik politikalar sürdürmek, enerji alanları kurmak, tarım alanında iş birliği sağlanması, tek pazar kurarak parasal entegrasyon sağlamak ve göç politikaları alanında ortaklıklar geliştirmektir. Bir diğer oluşum ise Kazakistan-Rusya-Belarus Gümrük Birliği'dir. Üç ülke arasında 1 Ocak 2010 tarihinde imzalanan antlaşma ile kurulan birliğin amacı, üye ülkeler arasında karşılıklı ticarete gümrük işlemlerine son verilmiş, üçüncü ülkeler için ise ortak gümrük tarifesi uygulamaları hayata geçirilmiştir. Kazakistan'ın 2010 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin dönem başkanlığına

¹⁸⁰ Zehra Altundağ, "Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü", *Avrasya Etüdləri*, TİKA, S.49, 2016-1, s.105-107.

¹⁸¹ Abdulvahap Kara, Okan Yeşilot, *Asya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İTO Yayınları, İstanbul 2011, s.100.

seçilmesi dış politika açısından ele alındığında önemli bir başarı olarak kabul edilmektedir. Kazakistan'ın AGİT dönem başkanlığını üstlenmesi siyasi ve ekonomik açıdan gelişme göstermesi ve Orta Asya bölgesinde enerji politika etkinliğini yükseltmesi olarak yorumlanmaktadır.¹⁸² 1971 yılında kurulan İslam Konferansı Örgütü, 2011 yılında Kazakistan'ın Astana şehrinde düzenlenen konferansta ismi İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. Kazakistan'ın da üye olduğu İİT'nin toplam 57 üye ülkesi mevcuttur.¹⁸³ Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ise 29 Mayıs 2014 tarihinde Vladimir Putin, Alexander Lukachenko ve Nursultan Nazarbayev imzaladıkları antlaşma ile kurulmuş ve 1 Ocak 2015 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. AEB'nde mal, hizmet, sermaye ve iş gücü dolaşımı düzenlenmekle birlikte üye ülkelerin ekonomi alanında hayata geçirdikleri politikaları arasında koordine kurulmuştur. Ayrıca AEB, prensipleri arasında, ülkelerin bağımsızlık politikası, egemenlikte eşitlik, uluslararası çıkarların göz önünde bulundurulması ve piyasa kurallarına riayet edilmesi gösterilmektedir.¹⁸⁴ Ayrıca Kazakistan 2015 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün 162'inci üyesi olarak örgüte katılmıştır. Kazakistan, 28 Haziran 2016 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda yapılan oylama ile 2017-2018 yılları için BM Güvenlik Konseyi (BMGK) geçici üyeliğine seçilmiştir. Kazakistan'ın BMGK üyeliğine seçilmesi hem kazak diplomasinin büyük bir başarısı olarak hem de Kazak diplomasinin imaj çalışmasının doğal bir sonucu olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁵ Kazakistan'ın BMGK geçici üyeliğine seçilmesinin iki nedeni vardır. İlki Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından nükleer silahların ortadan kaldırılmasına yönelik sergilemiş olduğu tutum, ikincisi ise Kazakistan'ın küresel ölçekte 2009 sonra nükleer silahsızlanma doğrultusunda gerçekleştirdiği eylemler olarak gösterilmektedir.¹⁸⁶ Kazakistan, Rusya, Çin ve ABD arasında denge politikası uygulamaktadır. Orta Asya ve BDT üye ülkeler arasında ise güvenilir ülke olarak kabul edilmektedir. Kazakistan, Rusya ile olan ilişkilerini

¹⁸² Maral Moldagulova, Kazakistan Dış Politikasının Ekonomik Temelleri, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2016, s.32.

¹⁸³ Nurbay Sey, "İslam İşbirliği Teşkilatı Üzerine Bir Değerlendirme: Ekonomik Sorunlar ve Fırsatlar", **İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi**, 6(1), 2020, s.58.

¹⁸⁴ Murat Abutalipov, Kazakistan-Rusya-Belarus Gümrük Birliği Antlaşmasının Kazakistan'ın Dış Ticareti Üzerine Etkisi, **Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Antalya 2016, s.28-37.

¹⁸⁵ Dinmuhammed Ametbek, "Kazakistan'ın BM Güvenlik Konseyi Üyeliği", **ANKASAM**, 16.01.2017, https://www.ankasam.org/kazakistanin-bm-guvenlik-konseyi-uyeligi/#_ftn1, Erişim Tarihi: 04.03.2021.

¹⁸⁶ Serdar Yılmaz, "Kazakistan'ın BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği'nin Nedenleri", **EkoAvrasya**, 29.03.2017, <https://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=247&Pid=10&Lang=TR>, Erişim Tarihi: 04.03.2021.

müttefik statüsünde görmektedir. Yükselen güç Çin ile olan ilişkilerini kapsamlı stratejik ortaklık olarak, ABD ile olan ilişkisini ise genişletilmiş ortaklık olarak tanımlamaktadır.¹⁸⁷

Nazarbayev'in görevi süresince takip ettiği çok yönlü, uzlaşmaya ve karşılıklı güvene dayanan dış politika ve uluslararası sistem ile olan yakın ilişki kurması ve sağladığı uyum ile hem bölgesel hem de küresel çapta sözü dinlenen ve iş birliği kurulmak istenilen bir ülke konumuna gelmesini sağladığı ifade edilmektedir.¹⁸⁸ 19 Mart 2019 tarihine gelindiğinde ise Nazarbayev devlet başkanlığı görevinden istifa ettiğini açıklamıştır. Bunun üzerine 9 Haziran 2019 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde Kasım Cömert Tokayev yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Tokayev'in, Nazarbayev'in iç ve dış siyasette izlediği yapıcı çizgiyi devam ettirdiği belirtilmektedir.¹⁸⁹

2.Kazakistan'ın Küresel ve Bölgesel Güçlerle İlişkileri

2.1.Kazakistan-Rusya İlişkileri

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ın ve Rusya Federasyonu'nun ilişkileri 17 Aralık 1991 tarihinde Rusya Federasyonu'nun Kazakistan Cumhuriyetini tanıması ve yine aynı yıl içerisinde 20 Aralık günü Kazakistan'ın Rusya Federasyonu'nu tanıması ile başlamıştır.¹⁹⁰

Kazakistan ve Rusya Federasyonu arasındaki diplomatik ilişkiler 22 Ekim 1992 tarihinde başlamakla birlikte karşılıklı ilişkiler ve işbirlikleri resmi antlaşmalar çerçevesinde düzenlenmiştir. Kazakistan ve Rusya'nın içerisinde yer aldığı Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) örgütleri bölgesel bütünleşme için iki devletin de üyeliğinin bulunduğu örgütlerdir.

¹⁸⁷ Halit Hamzaoglu, **a.g.m.**, s.984.

¹⁸⁸ Serdar Yılmaz, **Asya Bozkırında Yüksekten Uçan Kartal: Nazarbayev'in Kazakistan'ı**, Astana Yayınları, Ankara 2019, s.33.

¹⁸⁹ Hikmet Eren, "Kazakistan Tokayev Yönetiminde Güven ve İtibarla Yol Alıyor", **Anadolu Ajansı**, 20.03.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistan-tokayev-yonetiminde-guven-ve-itibarla-yol-aliyor/1772957>, Erişim Tarihi: 06.03.2021.

¹⁹⁰ Sinan Oğan, "Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, Kazakistan-Kırgızistan Özel, Kış 2001-2002, C.7, S.4, s.130.

Bağımsız Devletler Topluluğu ilk olarak Beyaz Rusya, Rusya ve Ukrayna arasında kurulmuştur. 21 Aralık 1991 tarihinde ise Azerbaycan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan da Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasına dair anlaşma imzalamıştır. BDT'nin amaçları arasında politik, ekonomik işbirliği kurmak, serbest ticaret bölgesi yaratmak, uluslararası barışı sağlamak, terörizmle mücadele etmek ve üyeler arasında anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak vardır.¹⁹¹ Böylece Kazakistan ve Rusya arasında ilk örgütsel entegrasyon çalışmaları başlamıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Kazakistan ve Rusya'nın yer aldığı uluslararası örgütlerden bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır. ŞİÖ 1996 yılında Şanghay Beşlisi adı ile Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan arasında imzalanan anlaşma ile Şanghay'da kurulan bir örgüttür. Örgütün amaçları bölgesel güvenliği sağlama, sınır kontrollerini gerçekleştirmek ve bölgesel tehdit unsurları olan terörizm, aşırı milliyetçilik ve ayrılıkçı faaliyetlerle başetmek şeklinde sıralanmaktadır. Örgüte 2001 Haziran ayında Özbekistan'ın dâhil olmasıyla ismi Şanghay İşbirliği Örgütü olarak değiştirilmiştir.¹⁹² ŞİÖ, Rusya ve Kazakistan arasında siyasi ve askeri ilişkilerin geliştirildiği bir örgüt olarak değerlendirilmektedir.¹⁹³ 10 Ekim 2000 tarihinde BDT ülkeleri arasında Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) kurulması kararı alınmıştır. AEB'nin kuruluş amacı BDT ülkeleri arasında farklı gelişmişlik düzeyinde olan ülkelerin eşit, hızlı ve ortak gelişme imkanı sağlanması ve ekonomik entegrasyon sağlanması bulunmaktadır. Günümüzde AEB üyesi ülkeler; Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan'dır.¹⁹⁴ Kazakistan ve Rusya'nın dâhil olduğu birliklerden diğeri Gümrük Birliği'dir. Avrasya Ekonomik Birliği Genel Sekreteri Grigory Raporta, 6 Temmuz 2007 tarihinde Gümrük Birliği'nin kurulması için hazırlıklarının tamamlandığını Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya'nın AEB çerçevesinde imza aşamasına geldiğini belirtmektedir.¹⁹⁵ Ancak 1 Ocak 2010 tarihinde Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya

¹⁹¹ Kasım Eren, "Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Türk Cumhuriyetleri", **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, Haziran 2012, s.45-46.

¹⁹² Ahmet Akçam, Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya İle İlişkilerinin Karşılaştırılması, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2015, s.43-44.

¹⁹³ Kerim Has, Orta Asya'nın Bölgesel Dinamikleri Çerçevesinde Rusya-Kazakistan İlişkileri, **USAK**, No:23, Ağustos 2013, s.7.

¹⁹⁴ Yerkinay Ongarova, Kazakistan Dış Politikasında Avrasya Birliği'ne Yönelik Yaklaşımlar, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Bursa 2010, s.88.

¹⁹⁵ Yerkinay Ongarova, **a.g.t.**, s.103.

arasında Gümrük Birliği hayata geçirilmiştir. Gümrük Birliği ile üye devletler arasındaki sınırların ve gümrüklerin kaldırılması, iç pazarda ortak bir entegrasyon sağlanması, mal, sermaye ve emeğin serbest dolaşımı üzerinde anlaşma sağlanmıştır. 1 Temmuz 2011 tarihinde uygulamaya geçen bu anlaşma çerçevesinde tarife ve kotalar Rusya tarafından belirlenmektedir. Birlik, bu durumun adaletsizlik yarattığı düşüncesi ile bir takım olumsuzluğu da bünyesinde barındırmaktadır.¹⁹⁶

SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan bağımsız Türk devletleri içerisinde en uzun sınır Rusya ve Kazakistan arasındaki 7.591 kilometrelik sınırdır.¹⁹⁷ Pek tabi buda Rusya'nın Orta Asya'daki en büyük ticari ortağı olarak Kazakistan'ı karşımıza çıkarmaktadır.¹⁹⁸ İki devlet arasındaki ticaret daha çok enerji sektörü üzerinde gelişim göstermektedir. Kazakistan petrolünün dış pazarlara ulaştırılması Rusya toprakları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Kazakistan ve Rusya arasındaki petrol taşımacılığı 7 Haziran 2002 tarihinde ŞİÖ'nün resmen kurulduğu toplantıda yapılan bir anlaşmaya resmileştirilmiştir.¹⁹⁹ Kazakistan'ın Tengiz sahasından çıkarılan petrolü Rusya'ya taşıyan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu ve Kazakistan'ın Atırâu şehri ile Rusya'nın Samara şehrini birbirine bağlayan 697 km uzunluğundaki iki hat önem arz etmektedir. Bu hatların günlük petrol taşıma kapasitesi toplamda 1.2 milyon varilin üstünde izlemektedir. Kazakistan, Atırâu-Samara boru hattı ile birlikte Rusya üzerinden Doğu ve Batı Avrupa ülkelerine yılda 15.2 milyon ton petrol ihracatı gerçekleştirmektedir.²⁰⁰ Kazakistan ve Rusya arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer unsur Hazar Denizi'nin statüsü meselesidir. Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar Denizi'ne sınırı kalmamış hatta buradan çıkarılan enerjiye de ihtiyacı olmayan bir pozisyonda yer almasına rağmen buradaki denetim gücünü devam ettirmek istemiştir. Kazakistan ise bağımsızlığından sonra ülkesinin ekonomisini refaha ulaştırmak ve iç siyasette istikrarı sağlayabilmek için Hazar Denizi sahasındaki enerjiye muhtaç konumda yer almaktaydı. Uzun yıllar uluslararası düzeylerde

¹⁹⁶ Hüseyin Özbay, "Bölgeselleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Sovyet Sonrası Rusya-Kazakistan-Kırgızistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Y.2014, C.5, S.9, s.102-104.

¹⁹⁷ Anar Somuncuoğlu, "Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller", **Gazi Türkiyat**, Güz 2016, S.19, s.97.

¹⁹⁸ İlyas Kamalov, Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Rusya'nın Orta Asya Politikaları, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi**, Ankara 2011, s.47.

¹⁹⁹ Nikolina Kunic, "Rusya'nın Orta Asya Politikası: Kazakistan Örneği", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.11, S.2, Haziran 2020, s.62-63.

²⁰⁰ Yerkinay Ongarova, "Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi", **Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, S.3, 2018, s.14.

görüşmelerin ardından Ağustos 2018 tarihinde 1982 BM Deniz Hukuku Anlaşması uygulanarak ortak bir anlaşmaya varılabilmektedir.²⁰¹

Askeri ve güvenlik açısından Rusya ve Kazakistan arasında ortaklıklar mevcuttur. En önemlilerinden bir tanesi Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'dür. KGAÖ, Özbekistan'ın Taşkent şehrinde 15 Mayıs 1992 tarihinde Rusya ve Kazakistan başta olmak üzere Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan devletlerinin imzaları ile kurulmuştur.²⁰² Örgüte 1993 yılında Azerbaycan ve Gürcistan da katılmıştır. Örgütün kuruluş amacını belirtmek gerekirse; mevcut üye ülkelerde çıkabilecek muhtemel krizlerin önüne geçebilmek, terörizm ve uyuşturucu gibi tehditlere karşı birlikte mücadele edebilmek sebepleri yer almaktadır. 2012 yılında Özbekistan örgütten ayrılmıştır.²⁰³ Rusya'nın 1960'lı yıllarda inşa ettiği askeri üsler SSCB'nin dağılmasının ardından Kazakistan sınırları içerisinde kalmıştır. Bu durum karşısında Kazakistan ve Rusya arasında imzalanan ikili anlaşmalarla Rusya, Kazakistan'a yıllık kira ödeyerek üslerini kullanmaya devam etmektedir. İkili ilişkiler çerçevesinde Kazak askeri personeli, güvenlik ve istihbarat bürokrasisi olmak üzere 1993-2006 yılları arasında 2500'den fazla askeri personel Rusya Savunma Bakanlığı, Federal Güvenlik Servisi, Dış İstihbarat Servisi, Acil Müdahale Bakanlığı'na tabi enstitülerde çeşitli eğitimler almışlardır.²⁰⁴ Rusya'nın kira karşılığı kullanmaya devam ettiği üsleri; Baykonur Uzay Üssü, 929 Numaralı Rusya Savunma Bakanlığı Devlet Uçuş Test Merkezi, Sarı Şagan -balistik füze deneme alanı- ve Balkaş-9 -haber alma ve füzelerin parametrelerini belirlemek için kurulmuştur- üsleridir. Baykonur Uzay Üssü, "Soyuz" ve "Proton" isimli büyük füzelerin fırlatılabileceği ve insanlı uzay denemelerinin gerçekleştirilebileceği tek üs olması sebebiyle diğer üsler arasında ayrı bir yere konumlandırılmaktadır.²⁰⁵ Ocak 2004'te Baykonur uzay üssü 50 yılına Rusya'ya kiralanmıştır.²⁰⁶ Rusya, Baykonur uzay üssü için Kazakistan'a yıllık 115

²⁰¹ Burak Çalışkan, Hazar Denizi Raporu: Enerji Havzasında Mücadele, **İNSAMER**, Analiz No:121, Ağustos 2020, s.10-17-23.

²⁰² Saltanat Kydyralieva, Burulkan Abdibaitova, "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün Merkezi Asya'daki Etkinsizliği", **Bilge Strateji**, C.10, S.18, Bahar 2018, s.95.

²⁰³ Engin Güneş, "Tehdit Algılamaları Ekseninde Rusya'nın Yakın Dönem Kafkasya ve Orta Asya Politikası", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, S.27, 2013, s.192.

²⁰⁴ Bayram Aliyev, "Rusya'nın Orta Asya'daki Askeri Üsleri", **BİLGESAM**, Analiz No:1338, 20 Temmuz 2016, s.4.

²⁰⁵ Melek Mardan, "Rus Üslerine Ev Sahipliği Yapan Ülkelerdeki Krizlere Rusya'nın Askeri Müdahalesi", **Güvenlik Çalışmaları Dergisi**, Y.22, C.22, S.1, Haziran 2020, s.116.

²⁰⁶ Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.65, S.3, s.226.

milyon dolar kira ödemektedir. Kazakistan, Rusya'nın aynı zamanda bu üs aracılığıyla ticari faaliyetler gerçekleştirerek yılda 1 milyar dolar elde ettiğini belirtmektedir.²⁰⁷

Kazakistan ve Rusya ilişkilerinin önemli aktörlerinden bir diğeri ise nüfus olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazakistan'ın bağımsızlığının akabinde azımsanamayacak ölçüde Rus nüfusu Kazakistan Cumhuriyeti'nin sınırlarının içerisinde kalmıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığının ardından geçen 7 yıl boyunca Kazakistan'dan Rusya'ya göç eden Rus nüfusu 1.650.000 olarak kayıtlarda geçmektedir.²⁰⁸ Nazarbayev yönetimi nüfus probleminin çözümü için, 1993'te Kazakistan Türkçesi'ni devletin resmi dili ilan etmiş ve Rusya tarafından yapılan Ruslar için çifte vatandaşlık isteğini reddetmiştir. 'Nurlu Göç Programı' adı verilen proje kapsamında Kazakistan dışında yaşayan Kazakistanlıları ülkelerine geri dönmeleri için davet etmiş ve onlara vatandaşlık vermiştir.²⁰⁹ 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre Kazakistan nüfusunun 16.5 milyon olduğu ve nüfusun 6.5 milyonunu Kazakların, 6.2 milyonunu ise Rusların oluşturduğu karşımıza çıkmaktadır. 2009 yılında yapılan sayımlarda ise toplam 16 milyon olan nüfusun 10 milyonunu Kazaklar oluştururken, Ruslar yalnızca 3.8 milyonunu oluşturmuşlardır.²¹⁰ 2010 ve 2020 yılları arasında ise Kazakların nüfusu 12.764.821'e ulaşırken Rusların nüfusu 261.192 azalma göstermiştir.²¹¹

2.2.Kazakistan-ABD İlişkileri

25 Aralık 1991 tarihinde ABD Kazakistan'ı tanıyan ilk devletlerden biri olmuştur. ABD, Kazakistan'ın bağımsızlığını tanımasının ardından 3 Şubat 1992 tarihinde Almatı'da büyükelçilik açmış ardından 11 Ağustos 1992 tarihinde "Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçi" statüsünde William Harrison Courtney'i Kazakistan'da görevlendirmiştir.²¹²

²⁰⁷ İlyas Kamalov, **a.g.e.**, s.38.

²⁰⁸ Ali Yiğit, "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.10, S.2, 2001, s.8.

²⁰⁹ Haluk Ölçekçi, "Tarihi Süreç İçerisinde Kazakistan'da Rus Varlığı", **Bilig-2**, Yaz 1996, s.71.

²¹⁰ Levent Duman, "Kazakistan'da Değişim ve Dönüşüm: Yeni Bir Uluslaştırma "Başarısı" mı?", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Y.9, C.10, S.17, s.2000.

²¹¹ Kanat Makhanov, "2010-2020'de Kazakistan'da Etnik Çeşitlilikte Değişim", **Ahmet Yesevi Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü, Haftalık Bülten**, No:272, Eylül 2020, s.1.

²¹² Tugay Gürler, Bağımsızlık Sürecinde Kazakistan Cumhuriyeti Üzerinde ABD ve Rusya Rekabeti, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Programı, Doktora Tezi**, İzmir 2017, s.138.

Kazakistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanması ile birlikte ABD'nin bölgede desteklediği ilk şey Kazakistan'ın nükleer silahlardan arındırılmış bir ülke pozisyonunda yer almasını sağlamak istemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹³ Kazakistan ve ABD arasındaki ilk anlaşmalardan biri nükleer silahların durumu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda Aralık 1993 tarihinde 'Karşılıklı Tehdit Azaltması Şemsiye Anlaşması' imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında nükleer füzeler, savaş başlıkları, silolar ve biyolojik-kimyasal silahlarla bunların altyapıları da yok edilmiştir.²¹⁴ ABD'nin iki senatörü Sam Nunn ve Richard Lugar tarafından hazırlanan bu programın ismi sonraki dönemlerde 'Nunn-Lugar Programı' olarak da anılmıştır.²¹⁵

Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü (NATO), 4 Nisan 1949 tarihinde ABD'nin liderliği ile birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da yaşanan güvensizlik ve düzensizlik ortamında Komünizmin yayılmasına karşı kurulmuş olan bir savunma örgütüdür.²¹⁶ ABD, Ocak 1994 tarihinde ile birlikte Kazakistan'ın NATO'ya tam üyeliğinin ilk adımı olarak kabul edilen 'Barış İçin Ortaklık' programına dâhil etmiştir.²¹⁷ Bu anlaşmayla Kazakistan'a askeri ve ekonomik yardımlarda bulunmaya başlamış ve ikili ilişkilerini yoğunlaştırdığı bir sürece girdiği belirtilmektedir.²¹⁸ 'Barış İçin Ortaklık' programı dâhilinde NATO'nun Kazakistan'a birçok askeri ve savunma alanında yardım yaptığı belirtilmekte ve bunun sebebi olarak Kazakistan'ın alım gücü ve Kazakistan'ı Rus yapımı silah ve teknolojilerden ayırarak kendi silah ve teknolojilerine yakınlaştırmak olarak analiz edilmektedir.²¹⁹

ABD, Orta Asya bölgesinde siyasi ve ekonomik gayelerini gerçekleştirebilmek amacıyla birçok yardımlar gerçekleştirmiştir. Bill Clinton (1993-2001) döneminde, ABD yardımları iki farklı şekillerde gerçekleşmiştir. İlki ticari finansman ve sigorta

²¹³ Shatlyk Amanov, "ABD ve Türk Dünyası: Washington'un Türk Dünyası Politikasını Anlamak İçin Bir Çerçeve Denemesi", **TİKA Avrasya Etüdları**, Y.2017, S.51, s.68.

²¹⁴ Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Y.2008, C.63, S.1, s.209.

²¹⁵ İlker Kiremitçi, "Küresel Boyutta Biyolojik Terör Tehdidi", **Savunma Bilimleri Dergisi**, C.13, S.2, Kasım 2014, s.31.

²¹⁶ Serdar Yılmaz, **Asya Bozkırlarında Yüksekten Uçan Kartal; Nazarbayev'in Kazakistanı**, Astana Yayınları, Ankara 2019, s.110.

²¹⁷ Mehmet Çağatay Güler, "ABD'nin Orta Asya Stratejisi Bağımsızlığı Sağlamak mı Çevreleme Doktrini mi?", **SETAV**, 14 Şubat 2020, <https://www.setav.org/abdnin-orta-asya-stratejisi-bagimsizligi-saglamak-mi-cevreleme-doktrini-mi/>, Erişim Tarihi: 12.03.2021.

²¹⁸ Bulut Gürpınar, Abdulkayyum Kesici, "Clinton'dan Bush'a ABD'nin Hazar Enerji Politikası", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim 2005, S.33, s.178.

²¹⁹ Aygerim Şilibekova, "'Yeni' NATO ve Orta Asya Cumhuriyetleri", **TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S.10, 2007, s.120-121.

üzerineyken ikincisi ise ülkelere yapılan doğrudan yardımları kapsamaktadır. Tüm bu yardımlar çerçevesinde 1999 tarihine gelindiğinde 311.57 milyon dolarlık yardımı Kazakistan alarak Orta Asya bölgesinde ABD'den en çok yardım alan ülke konumunda yer aldığı belirtilmektedir.²²⁰ Ayrıca Kazakistan'daki yabancı yatırımların %29'unu ABD gerçekleştirmiş olarak ilk sırada yer almaktadır.²²¹

Orta Asya'nın iki büyük ülkesinden biri büyük bir enerji kaynağına sahip olan Kazakistan ile ABD'nin işbirliği mekanizmalarını geliştirmesinin zorunlu hale geldiği belirtilmektedir.²²² ABD, Kazakistan özelinde bütün Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarının güçlenmesini ve yeniden Rusya güdümü altında kalmalarını engellemek için bu bölgeden çıkan enerjinin dünya piyasalarına ulaşmasında Rusya ve Çin gibi yükselen güçlerin ve İran gibi müttefiklerinden bağımsız enerji güzergâhlarından geçmesini desteklemektedir.²²³ Bu doğrultuda Clinton yönetimi Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının inşa edilmesinde öncü rol oynamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının güvenliğinin sağlanabilmesi için de bölgedeki ülkelere askeri yardımlarını arttırarak devam ettirmiştir.²²⁴

ABD, dünyanın üçüncü büyük petrol üreticisi, dünyanın altıncı doğalgaz üreticisi ve dünyanın en büyük enerji tüketicisi olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁵ ABD, için enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ulusal güvenlik çıkarları içerisinde gösterilmektedir. Bu sebeple istikrarsız Ortadoğu'nun enerji arzına alternatif olarak ve OPEC ülkelerinin tekel haline gelme yolunda attığı adımlar²²⁶ Orta Asya ve Hazar Denizi'nin enerji kaynaklarının dünya piyasasında yer almasını sağlamak ABD dış politikasının öncelikleri arasında gösterilmektedir.²²⁷

²²⁰ Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", **Uluslararası İlişkiler**, C.1, S.3, Güz 2004, s.136-137.

²²¹ Yerkinay Ongarova, Kazakistan Dış Politikasında Hazar Enerji Kaynaklarının Rolü, **Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Eylül 2015, s.139.

²²² Anar Somuncuoğlu, "Bush Doktrinde Demokrasiyi Teşvik Politikası: Orta Asya Örneği", **Gazi Türkiyat**, Bahar 2013/12, s.42.

²²³ Mehmet Akif Okur, "Amerikan Dış Politikası ve Orta Asya: Dünya Düzeni Değişirken İlişkilerin Geleceği Üzerine Düşünceler", **Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya**, Edt. M. Savaş Kafkasyalı, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara-Türkistan, 2012, s.253.

²²⁴ Orhan Çiftçi, "Çin'in Enerji Jeopolitiğinde Artan Rolü ve ABD'nin Enerji Politikasının Yeniden Şekillenmesi", **Güvenlik Çalışmaları Dergisi**, Y.21, C.21, S.1, Haziran 2019, s.87.

²²⁵ Aydın Aydın, "Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Y.2015, C.6, S.13, s.3.

²²⁶ Mustafa Gökçe, "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.1/3, Bahar 2008, s.180.

²²⁷ Hüseyin Kalyoncu, Shatlyk Amanov, "Orta Asya Enerji Kaynakları ve Enerji Bağlamında ABD'nin Orta Asya Politikası", **Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.7, S.2, Aralık 2010, s.56.

Hazar Denizi, Ortadoğu ve Sibirya-Kuzey Kutup bölgelerinden sonra dünyanın üçüncü en büyük petrol ve doğal gaz rezervine sahip bölgesi olması ve taşımacılık açısından stratejik bir konumda yer alması sebebiyle önemlidir.²²⁸ ABD, Hazar Denizi bölgesinde hâkimiyet sağlamak amacıyla Kazakistan ile ‘Hazar Koruma Programı’ imzalamıştır. Bu program Hazar Denizi’nde ortak askeri tatbikat, hava, deniz ve kıyıların karşılıklı olarak kontrolünü taahhüt etmektedir.²²⁹

Kazakistan 19 yıl süren müzakere sürecinin ardından 2015 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’ne üye olarak kabul edilmiştir. Nazarbayev ve DTÖ Genel Sekreteri Roberto Azevedo arasında imzalanan protokol ile Kazakistan DTÖ’nün 162.ülkesi olmuştur. Kazakistan’ın ticaretinin %90’nını DTÖ ülkeleri ile gerçekleştirmesi sebebiyle bu çerçevede bu ülkeler ile ticaretin daha rahat ilerleyeceği belirtilmektedir.²³⁰

ABD, 2021 yılında Kazakistan ve Özbekistan ile birlikte 1 milyar Dolar değerinde ‘Orta Asya Yatırım Ortaklığı’ kurmuştur. Bu ortaklık dâhilinde, ABD Uluslararası Finans Kurumu (IFCD), Astana Uluslararası Finans Merkezi ve Özbekistan Cumhuriyeti Yatırım ve Dış Ticaret Bakanlığı birlikte 1 milyar Dolarlık bütçeyi 5 yıl içerisinde özel sektörün ve bölgesel ekonomik bağların güçlenmesi adına oluşturulan projelerin desteklenmesi için kullanılması öngörülmektedir.²³¹

ABD ve Kazakistan’ın diplomatik ilişkilerinin önemli gelişmeler kaydettiği, enerji kaynakları konusunda her iki ülkenin ortak çıkarlara sahip olması, uluslararası teröre karşı birlikte hareket etme ve bölgesel güvenlik problemlerinin onları bir arada tuttuğu belirtilmektedir.²³²

²²⁸ Oğuzhan Açıkalin, Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Güç Mücadeleleri, **Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2009, s.40.

²²⁹ Aslıhan P. Turan, “Hazar Havzası’nda Enerji Diplomasisi”, **Bilge Strateji**, C.2, S.2, Bahar 2010, s.56-57.

²³⁰ Kazakistan’ın DTÖ’ye Üyeliği, **İstanbul İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği**, 25.08.2015, <http://www.iib.org.tr/tr/diger-duyurular-kazakistanin-dtoye-uyeligi.html>, Erişim Tarihi: 13.03.2021.

²³¹ Kazakistan, Özbekistan ve ABD’den Orta Asya’da Yatırım Ortaklığı, **Kazakistan’a Türkçe Bakış**, 08.01.2021, <https://www.kazakistan.kz/kazakistanozbekistan-ve-abdden-orta-asvada-yatirim-ortakligi/>, Erişim Tarihi: 12.03.2021.

²³² Almagül İsina, “Kazakistan ve ABD Arasındaki Stratejik Diyalog”, **TASAM**, 18.10.2006, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/437/kazakistan_ve_abd_arasindaki_stratejik_diyalog, Erişim Tarihi: 12.03.2021.

2.3.Kazakistan-Hindistan İlişkileri

Kazakistan'ın Hindistan açısından önemi; jeostratejik konumu, ekonomik potansiyelinin içerisinde özellikle enerji kaynakları ve çok etnikli ve seküler yapısı olarak sıralanmaktadır.²³³ Fakat Hindistan'ın Orta Asya'ya yaklaşımında belirleyici unsur daha çok güvenlik içerikliken 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra ABD'nin Afganistan'a başlattığı operasyonlar ve bölgeye yaklaşımı Hindistan'ın da bölgeye yaklaşımını etkilediği belirtilmektedir. Hindistan, Orta Asya bölgesine yaklaşımında güvenlik unsurunun etkisini artırırken bunun yanında ekonomik gelişimine binaen artan enerji ihtiyacı sebebiyle artık bu bölgeye enerji talebini karşılayabileceği bölge olarak da önem vermektedir.²³⁴

Hindistan, sanayi alanında yaşadığı gelişmeler sebebiyle sürekli olarak daha fazla enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Hindistan'ın kullandığı enerjinin %70'ini ithal ettiği bilinmektedir. Yüksek enerji ihtiyacını karşılayabilmek için Orta Asya'ya yönelen Hindistan'ın bölgede enerji bakımından en zengin ülkelerden biri olan Kazakistan'la bu konuda anlaşmalara imza atmışlardır. Bu çerçevede 2013 yılında Hindistan, Kazakistan ve Özbekistan ile petrol ihtiyacını karşılayacak bir petrol boru hattı kurmak için görüşmelerde bulunmuştur. Kazakistan ve Hindistan arasındaki bir diğer enerji ilişkisi de uranyum alanındadır. Hindistan nükleer programının devam ettirilebilmesi adına Kazakistan'daki uranyum rezervlerine ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir.²³⁵ Nazarbayev'in Şubat 2002 tarihinde Hindistan'a gerçekleştirmiş olduğu ziyaret karşılığında 3-5 Haziran 2002 tarihinde Hindistan Başbakanı Atal Bihari Vajpayee de Kazakistan'a bir ziyarette bulunmuştur. Karşılıklı ziyaretler neticesinde Hindistan petrol şirketi ONGC Videsh Ltd. Hazar Denizi kıyısında Kazakistan'a ait Alibekmola petrol yatağının işletilmesinde %15, Kurmangazı petrol yatağının işletilmesinde ise %10'luk pay elde etmiştir.²³⁶

Hindistan, bölgede etkin bir işbirliği örgütü olan Şanghay İşbirliği Örgütü'nde 2005 yılında Pakistan ve İran'la birlikte gözlemci olarak yer almaya başlamıştır. Bu

²³³ Abhimanyu Behera, Mara Gubaidullina, "Between China And India: Energy Dimension of Kazakhstan", Al-Farabi Kazakh National University, *International Relations and International Law Journal*, C.81, S.1, 2018, s.13.

²³⁴ Fırat Purtaş, *Orta Asya İle Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi; Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İle İlişkileri*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Rapor No:06, Eylül 2011, s.41.

²³⁵ Türkan Budak, "Hindistan'ın Orta Asya Politikası", *BİLGESAM Analiz*, No:1223, 26 Haziran 2015, s.4-5.

²³⁶ Fırat Purtaş, *a.g.e.*, s.45.

örgütlerle birlikte Hindistan, Rusya ve Orta Asya’da enerji kaynaklarından faydalanmak ve bölgedeki güvenlik çıkarlarını sağlamayı hedeflediği ifade edilmektedir.²³⁷

Nazarbayev’in Hindistan’a gerçekleştirdiği ziyaret ile iki ülke arasında Ocak 2009 tarihinde ‘Stratejik Ortaklık Anlaşması’ imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında, Hindistan Nükleer Enerji Şirketi ve Ulusal Atom Şirketi Kazatomprom JSC arasında mutabakat sağlanmış ve Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımında İşbirliği için hükümetler arasında anlaşmaya varılmıştır. Sartpayev Bloğu ile ilgili ONGC Mittal Energy Ltd. ile Ulusal Şirket KazMunalGaz JSC arasında müzakereler yapılmış ve bu müzakerenin hidrokarbon sektöründe karşılıklı yarar sağlayan bir anlaşma olacağı vurgulanmıştır. Bu anlaşma aynı zamanda karşılıklı kültürel ilişkilerin geliştirilmesini de desteklemektedir.²³⁸

Hindistan’ın Başbakanı Manmohan Singh’in Nisan 2011 tarihinde Kazakistan’ı ziyaret etmesiyle birlikte 2009 yılında ‘Stratejik Ortaklık’ kapsamında mutabakat sağlanan görüşler çerçevesinde ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan ilki Satpayev Arama Bloğunda ONGC Videsh Ltd. ile Ulusal Şirket KazMunalGas arasında üç anlaşmadan oluşmaktadır. İkinci anlaşma ise Hindistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında ‘Atom Enerjisinin Barışçıl Kullanımında İşbirliği Anlaşması’, üçüncüsü 2011-2014 dönemi arasında Hindistan ile Kazakistan arasındaki kurulan mevcut Stratejik Ortaklığın devam ettirilmesi, dördüncüsü ise teknoloji alanında siber güvenliği sağlama ve bilgi güvenliği alanında işbirliğinin geliştirilmesi üzerinedir. Beşinci anlaşma hukuk meselelerinde karşılıklı hukuki yardımı içermektedir. Son olarak altıncı anlaşma ise tarımsal araştırmaları, tarım alanında işbirliğini ve tarım teknolojilerinin geliştirilmesini içermektedir.²³⁹

²³⁷ Mesud Musayev, “Hindistan’ın Stratejik Önemi ve Dış Politika Yapısı”, **Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Y.2, S.5, Aralık 2015, s.285.

²³⁸ Joint Declaration on Strategic Partnership Between India and Kazakhstan, **Government of India, Ministry of External Affairs**, 24 January 2009, <https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/4776/Joint+Declaration+on+Strategic+Partnership+between+India+and+Kazakhstan>, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

²³⁹ Bilateral Agreements Concluded During PM’s Visit To Kazakhstan, **Government of India, Ministry of External Affairs**, 16 April 2011, https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/31598/Bilateral_agreements_concluded_during_PMs_visit_to_Kazakhstan, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

2.4.Kazakistan-İran İlişkileri

16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'da ilk büyükelçilik açan ülkelerden bir tanesi İran'dır. Kazakistan'ın açık denizlere direkt olarak bağlantısının bulunmaması sebebiyle İran-Kazakistan ilişkilerinde ulaşım stratejik bir işbirliği alanı olarak kabul edilmektedir.²⁴⁰

Kazakistan'ın bölgedeki büyük güçler olarak kabul edilen Rusya ve Çin ile komşu olması ve diğer tüm Orta Asya ülkeleriyle komşu olması Orta Asya'da bölgesel güç olmak isteyen İran açısından Kazakistan'ın önemini arttırdığı ifade edilmektedir. Bir diğer taraftan bakacak olursak İran'ın jeopolitik avantajları, Afganistan'da yaşanan olayların çözüme erdirilmesinde İran'ın stratejik konumu ve Hazar Denizi üzerinde ortak sınırların bölüşülmesi ikili ilişkilere bölgesel ve uluslararası bir konum sağladığı belirtilmektedir.

Kazakistan'ın bağımsızlığının 25.Yıl dönümüne tekabül eden 22 Aralık 2016 tarihinde Astana'da bir araya gelen Nazarbayev ve Ruhani terörizm, İslamofobi, aşırılık cihadizm gibi konularda ortaklaşa mücadeleye mutabık kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu görüşmede yeni anlaşmalara da imza atmışlardır. Bunlardan bir tanesi Almatı'dan sonra Astana ve Tahran'dan da karşılıklı uçuşların başlayacağı, veteriner hekimlik, hayvan sağlığı, seyrüsefer alanında işbirliği anlaşmaları ve Kuzey-Güney ulaşım koridorunu geliştirme konusunda anlaşmaları kapsamaktadır.²⁴¹

Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) içerisinde gözlemci statüsünde yer alan İran, Ekim 2019 tarihinde Ermenistan'da toplanan liderler zirvesine katılmıştır. AEB Zirvesinde Kazakistan Başbakanı Tokayev ile görüşen Ruhani, Kazakistan ile İran'ın ekonomik ilişkilerinin arttırılması gerektiğini belirtmiştir.²⁴² Bu görüşmeden sonra 27

²⁴⁰ İran'ın Orta Asya Stratejisi, **TASAM**, 17 Mayıs 2016, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/28847/iranin_orta_asya_stratejisi, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

²⁴¹ Kazakistan ve İran Bölgesel İşbirliğini Güçlendiriyor, **Kazakistan'dan Türkçe Bakış**, 22.12.2016, <https://www.kazakistan.kz/kazakistan-iran-bolgesel-isbirligini-guclendiriyor/>, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

²⁴² İran ile Kazakistan'dan İkili İlişkilerin Geliştirilmesine Vurgu, **Pars Today**, 01.10.2019, https://parstoday.com/tr/news/iran-ii36414-%C4%B0ran_ile_kazakistan'dan_ikili_ili%C5%9Fkilerin_geli%C5%9Ftirilmesine_vurgu, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

Ekim 2019 tarihinde yapılan ‘Tercihli Ticaret Anlaşması’yla İran ve AEB ülkeleri arasındaki dış ticaret hacminin 1 milyar ABD Doları’na ulaştığı belirtilmektedir.²⁴³

2016 yılında Kuzey-Güney ulaşım koridorunu geliştirme alanında varılan anlaşma sonucunda Hazar Denizi boyunca yeni bir roll on/roll off (Ro-Ro)²⁴⁴ nakliye rotası oluşturulmuş ve ilk seferini 16 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirmiştir. Bu rota İran’ın Amirabad limanını Kazakistan’ın Kuryk limanına bağlamaktadır.²⁴⁵ Ayrıca Ocak 2021 tarihinde İran ve Kazakistan arasında ‘Güvenlik Kuvvetleri İşbirliği Anlaşması’ imzalamışlardır.²⁴⁶

2.5.Kazakistan-Türkiye İlişkileri

Kazakistan’ın bağımsızlığını aynı gün tanıyan ilk devletlerden bir diğeri Türkiye’dir. 2 Mart 1992 tarihinde Kazakistan ile diplomatik ilişkiler başlatılmıştır.²⁴⁷ Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Kazakistan’a giderek Diplomatik İlişkileri Kurma Protokolü ve Vize Muafiyeti Anlaşması imzalamışlardır.²⁴⁸ Türkiye ve Kazakistan arasındaki önemli ilklerden bir diğeri ise 21 Nisan 1992 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Kazakistan Büyükelçisi Argun Özpay, Kazakistan’a ilk güven mektubunu sunan büyükelçi olması olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁹

Kazakistan dış politikasında Türkiye’nin belirleyici bir rol almak dışında genel olarak denge mekanizmasının bir aracı konumunda yer aldığı ve Türkiye’nin Kazakistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması ve halk tarafından daha fazla

²⁴³ İran İle Avrasya Ekonomik Birliği Arasındaki Ticaret 1 Milyar ABD Doları’na Ulaştı, **Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı**, 12.02.2020, <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/iran/iran-ile-avrasya-ekonomik-birligi-arasindaki-ticaret-1-milyar-abd-dolarina-ulast>, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

²⁴⁴ Roll on/Roll off: Uluslararası karayolu taşımacılığında mesafeleri kısaltan ve ulaşımı kolaylaştıran bir uygulamadır.

²⁴⁵ New Intermodal TIR Service Across Caspian Sea Supports Regional Trade, **International Road Transport Union**, 25.10.2020, <https://www.iru.org/resources/newsroom/new-intermodal-tir-service-across-caspian-sea-supports-regional-trade>, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

²⁴⁶ İran-Kazakistan Güvenlik Kuvvetleri İşbirliği Anlaşması İmzalandı, **Pars Today**, 17.01.2021, https://parstoday.com/tr/news/iran-il59626-%C4%B0ran_kazakistan_g%C3%BCvenlik_kuvvetleri_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_anla%C5%9Fmas%C4%B1_%C4%B0mzalad%C4%B1, Erişim Tarihi: 15.03.2021.

²⁴⁷ Türkiye-Kazakistan Siyasi İlişkileri, **Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı**, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_tr.mfa, Erişim Tarihi: 16.03.2021.

²⁴⁸ Farida Eleuken, “Türkiye-Kazakistan Arasındaki Ekonomik ve Eğitim İlişkileri”, **Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.4, S.2, Aralık 2020, s.298.

²⁴⁹ Abdullah Gündoğdu, Cafer Güler, “Kazakistan’ın Bağımsızlığının Tanınma Süreci ve Türk Kamuoyundaki Yankıları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, C.36, S.61, 2017, s.89.

tanınırlığı olmasına karşın Kazak dış politikasında Rusya, Çin, ABD, AB ve BDT ülkelerinden sonra yer aldığı belirtilmektedir.²⁵⁰

1993 yılında Türkiye tarafından Türk Cumhuriyetlerine Türk Eximbank aracılığı ile 1.1 milyon Dolarlık Eximbank kredi açılmıştır. Açılan toplam kredinin 240 milyon Doları Kazakistan'a tahsis edilmiş olup bu kredinin yalnızca 213 milyon Dolarını kullanabilmesine izin verilmiş, 131 milyon dolarlık geri döneme sağlanmış ve 152 milyon doları ertelenmiş ve böylece Türkiye'nin Kazakistan'a sağladığı kredi 392 milyon Doları bulmuştur.²⁵¹ Kazakistan'da %100 Türk sermayesine ait 130 tane şirket mevcut iken Kazak-Türk ortak şirketlerinin sayısı 400'ün üzerinde olduğu belirtilmektedir. Kazakistan'daki Türk yatırımcıların, yatırımlarının petrol, telekomünikasyon, otelcilik ve bankacılık alanlarında dağılım göstermektedir. Kazakistan'lı yatırımcıların ise Türkiye'de petrol ve turizm alanlarına yoğunlaştıkları ifade edilmektedir.²⁵²

Kazakistan'ın bağımsızlığını elde etmesinin ardından Türkiye ve Kazakistan arasında eğitim alanına ilişkin anlaşmalara varılmıştır. Bu anlaşmalar kapsamında 1992 yılında 'Büyük Öğrenci Projesi' başlatılmış, 1992 yılında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 1997 yılında Almatı Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi, 1996 yılında ise Türkiye'nin Kazakistan'da faaliyete açtığı Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi kurulan okullar arasında gösterilmektedir.²⁵³

Kazakistan'ın bağımsızlığını elde etmesinin ardından iki ülke arasında askeri alanda da birçok anlaşmalar yapılmıştır. 1998 yılında iki ülke arasında imzalanan askeri yardım anlaşması neticesinde Türkiye, Kazakistan'a 6,5 milyon Dolar tutarında askeri malzeme, araç-gereç ve bilgisayar yardımı yapmıştır. Savunma alanında etkinlik gösteren tüm firmaları bünyesinde barındıran Kazakistan Mühendislik (Kazakhstan Engineering) Şirketi ile Askerî Elektronik Sanayi (ASELSAN) arasında 2010 yılında ilk anlaşma gerçekleştirilmiş ve 2011 yılında ASELSAN Kazakistan'da

²⁵⁰ Serdar Yılmaz, "Kazakistan-Türkiye Ekonomik ve Kültürel İlişkileri: Vaatler ve Gerçekler", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.2, 2017, s.816-817.

²⁵¹ Nihat Batmaz, "Türkiye ile Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar", **Bilgi**, Bahar 2004, S.29, s.86.

²⁵² Hasan Kanbolat, "Türk Dış Politikasında Kazakistan'ın Yeri ve Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, C.3, S.30, Haziran 2011, s.55.

²⁵³ Ayhan Gençler, Arif Akbaş, "Bağımsızlık Sonrası Kazakistan ve Türkiye Arasındaki Sosyo-Ekonomik İlişkiler(1990-2011)", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.1, S.2, Temmuz 2011, s.11-14.

şirket kurmuştur. Kazakhstan Aselsan Engineering Limited Şirketi (KAE) isimli şirket, Kazakistan'ın askeri, sivil kuruluşları ve bölge ülkelerinin ihtiyaçları doğrultusunda hizmet vermektedir.²⁵⁴

Nazarbayev'in 2009 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret ile birlikte iki ülke arasında 'Stratejik Ortalık Anlaşması' imzalanmıştır. 2012 yılına gelindiğinde ise Stratejik Ortaklık Anlaşması'nın fiiliyata geçmesini sağlayabilmek amacıyla Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSİK) kurulması kararı alınmıştır. Yine aynı yıl içerisinde YDSİK, kültürel, ekonomik, siyasi, askeri ve bölgesel ve uluslararası sorunların görüşüldüğü bir yürütme kurulu konumuna taşınmıştır.²⁵⁵

Kazakistan ve Türkiye ilişkilerini yakınlaştıran oluşumlardan biri Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TürkPA)'dır. İstanbul Anlaşması ile 21 Kasım 2008 tarihinde kurulan TürkPA'nın sekreteryası Bakü'de bulunmaktadır. TürkPA, Türk dili konuşan ülkelerin parlamentoları arasında tarih, kültür ve dil birliğini temel alarak ulusal meselelerin yakınlaştırılması ve yakın işbirliğinin sağlanması amacını gütmektedir.²⁵⁶ Türkiye ve Kazakistan ilişkilerini yakınlaştıran bir diğer kurum Türk Konseyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan'da Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile varılan ortak karar neticesinde kurulmasına karar verilen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi)'nin sekreteryası İstanbul'da olmakla birlikte konseyin ilk zirvesi Ekim 2011 tarihinde Almatı'da düzenlenmiştir.²⁵⁷ Türk Konseyi çerçevesinde "Türk Üniversiteler Birliği", "Uluslararası Türk Akademisi", "Türk Kültür ve Miras Vakfı" ve "Türk İş Konseyi" oluşumları hayata geçirilmiştir.²⁵⁸ Türk Konseyi'nin gayri resmi zirvesi 31 Mart 2021 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin yanı sıra henüz üye olmamasına rağmen Türkmenistan ve gözlemci üye

²⁵⁴ Dinara Taldybayeva, Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci: Türkiye-Kazakistan İkili İşbirliğinin Sürece Etkileri, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2012, s.97-98.

²⁵⁵ Serdar Yılmaz, **Kazakistan'ın Türkiye Politikası İç Yapı, Söylem, Dış Politika ve Lider Etkeni**, Nobel Yayınları, 1.Baskı, Eylül 2016, Ankara, s.165-167.

²⁵⁶ Emre Bursa, "Türkiye-Kazakistan İlişkileri ve Yüksek Eğitim Politikaları", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.1, S.2, 2017, s.4.

²⁵⁷ Mustafa Bostancı, Taner Lüleci, "21. Yüzyıl Başında Türkiye Kazakistan İlişkileri", **Journal of History School**, Y.12, S.41, Ağustos 2019, s.735.

²⁵⁸ Mehmet Seyfettin Erol, Kadir Ertaç Çelik, "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.17, S.2, Kış 2017, s.25-27.

statüsünde Macaristan'ın katılımı ile birlikte pandemi sebebiyle çevrimiçi ortamda gerçekleştirildi. Zirve tamamlandıktan sonra yayınlanan deklarasyonda dört ana unsurun önem arz ettiği belirtilmektedir. Bunlardan ilki, Azerbaycan'ın 44 gün süren savaş neticesinde elde ettiği Karabağ zaferinin vurgulanması ve Karabağ'ın yeniden imarı ve inşası hususunda ortak hareket edilmesi ve Rusya-Ermenistan, İran-Ermenistan ve Azerbaycan-Nahçıvan-Türkiye koridorlarına dikkat çekilmiştir. Nazarbayev, Hazar hattına bağlanacak bu koridorları 'Turan Koridoru' olarak adlandırarak Türk Konseyine üye ülkelerin Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayacak konumda yer almasından dolayı Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nden en yüksek verimi alacağını belirtmiştir. İkinci unsur ise Türkistan şehri merkezli turizm ve ticaret ağının büyütülmesine ve Türkistan şehrinin Türk Dünyasının manevi başkenti olarak kabul edilmesine karar verilmekle birlikte ilerleyen yıllarda diğer şehirlerin de bu statüye eriştirilmesine karar verilmiştir. Türk Yatırım Fonu'nun 2022 yılına kadar kurulmuş olması ve merkezinin Nur Sultan'daki Uluslararası Finans Merkezi olacağı belirtilmektedir. Üçüncü unsur, Türk Konseyi'nin adının güncellenmesi ve içeriğinin sağlamlaştırılması olarak karşımıza çıkmakta ve 2021 yılının sonunda gerçekleşmesi planlanan 8.zirvede ismin kararlaştırılacağı ifade edilmektedir. Son olarak dördüncü unsur ise Türk Dünyası için önemli ve tarihi kişilerin artık ortak program ve etkinlikler dâhilinde Türk Akademisi ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)'un çalışmaları ile birlikte anılacağı belirtilmektedir.²⁵⁹ İkili ilişkileri kültür ve sanat boyutunda yakınlaştıran kurum Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜRKSOY'un 12 Temmuz 1993 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin kültür bakanlarının Almatı'da gerçekleştirdikleri toplantı neticesinde "Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi" adı ile kurulması kararı alınmıştır. İlerleyen yıllarda ismi değiştirilen TÜRKSOY'un resmi dili Türkçe ve yönetim merkezi Ankara olarak belirlenmiştir.²⁶⁰ Yunus Emre Türk Kültür Merkezi ise, 26 Mayıs 2010 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün emri ile kurulmuştur. Orta Asya bölgesinde yalnızca Astana'da faaliyet gösteren Yunus Emre Türk Kültür Merkezi, Yunus Emre Vakfı'na

²⁵⁹ Kürşad Zorlu, "Türk Konseyi Yeni Bir Sıçrama Dönemine Hazırlanıyor", **Anadolu Ajansı Analiz**, 01.04.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-konseyi-yeni-bir-sicrama-donemine-hazirlaniyor/2194897>, Erişim Tarihi: 04.04.2021.

²⁶⁰ Fatih Yalçınkaya, "Türkiye ile Orta Asya Devletleri Arasındaki Siyasi ve Diplomatik İlişkiler-Hükümetler Üstü Kuruluşlar (1992-2010)", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, Haziran 2010, s.9.

bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Amacı iki ülke arasında faaliyetleri kolaylaştırması olarak gösterilmektedir.²⁶¹

3.Özbekistan'ın Dış Politika Yaklaşımı

Özbekistan 1 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve Özbekistan'ın ilk Cumhurbaşkanı İslam Kerimov olmuştur.²⁶² Kerimov dönemi Özbekistan'ın dış politika stratejisinin, bağımsızlığı tam olarak pekiştirilmiş bir ülke yaratmak ve Orta Asya'da bölgesel bir güç haline gelebilmek olarak iki temel strateji üzerinden ilerlediği belirtilmektedir.²⁶³ Aynı zamanda Özbekistan dış politikasında, Rusya'yı ve ABD'yi dengeleyici bir politika izlemeye çalıştığı da ifade edilmektedir.²⁶⁴ Kerimov dönemine komşularla yaşanan sınır problemleri ve su sorunu, bölgede ortaya çıkan fundamentalist gruplarla yaşanan sorunlar damgasını vurmaktadır. Ayrıca bu dönem yaşanan 11 Eylül saldırıları ve Andican Olayları dış politikasının seyrini değiştiren iki temel olay olarak kabul edilmektedir.²⁶⁵

Özbekistan, Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve başlıca finans kuruluşları ile ülkenin iç ve dış politikası üzerinde çok az etkisi bulunan birkaç bölgesel örgüte dâhil olduğu belirtilmektedir.²⁶⁶ Özbekistan, BDT içerisinde kurucu üye statüsünde yer aldığı halde topluluğun hayata geçirmek istediği Kolektif Güvenlik Anlaşmasını imzalamış fakat Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) katılmamıştır. Geçerliliğini beş yıl koruyan Kolektif Güvenlik Anlaşmasını da yenilememiştir.²⁶⁷ Özbekistan 1999 yılında bu örgütle bağlarını koparmış, 2006 yılında gerçekleştirilen zirvede geri üye olmuş fakat üyeliğini Haziran 2012 tarihinde askıya almıştır.²⁶⁸ Özbekistan devleti, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan

²⁶¹ Serdar Yılmaz, **Kazakistan'ın Türkiye Politikası İç Yapı, Söylem...**, Nobel Yayınevi, 1.Baskı, Eylül 2016, Ankara, s.121-122.

²⁶² Özbekistan'ın Siyasi Görünümü, **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, <https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, Erişim Tarihi:07.04.2021.

²⁶³ A. Sait Sönmez, "Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz 2013, C.13, Y.13, S.2, s.388.

²⁶⁴ Timuçin Kodaman, Haktan Bırsel, "Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.16, S.2, Elazığ 2006, s.414.

²⁶⁵ Gökçen Oğan, "Kerimov:'Özbek Tipi' Demokrasinin Mimarı", **Aljazeera Türk**, 02.10.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kerimov-ozbek-tipi-demokrasinin-mimari>, Erişim Tarihi:07.04.2021.

²⁶⁶ Dina Rome Spechler, Martin C. Spechler, "The Foreign Policy of Uzbekistan: Sources, Objectives and Outcomes: 1991-2009", **Central Asia Survey**, C.29, S.2, Haziran 2010, s.164.

²⁶⁷ Çağla Gül Yesevi, "Orta Asya'da İşbirliği ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği", **İstanbul Kültür Üniversitesi Küresel Eğilimler Serisi; Çalışma Kâğıdı**, No:4, Ocak 2013, s.2.

²⁶⁸ Kader Özlem, "Kerimov Yönetiminde Özbekistan'ın İç ve Dış Politikasının Analizi (1991-2012)", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.2, Haziran 2013, s.43.

ve Moldova ülkelerinin kendi aralarındaki işbirliğini arttırmak için kurdukları GUAM örgütüne 1999 yılında üye olmuştur. Özbekistan'ın dâhil olması ile birlikte GUUAM ismini alan örgüt 2005 yılında Özbekistan'ın ayrılması ile eski ismine geri dönmüştür.²⁶⁹ 1995 yılında Gümrük Birliği kurulmuş, 2000 yılında Astana Anlaşması ile Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) haline getirilmiş ve 2005 yılında St. Petersburg Zirvesi ile Orta Asya İşbirliği Örgütü (CACO) da AET ile bir araya getirilmiştir.²⁷⁰ Kerimov, AET'nin kuruluşunda yer almasına rağmen, birliğe dâhil olan devletlerin egemenliklerinin yine birlik tarafından tehdit edildiği gerekçe göstererek birlikten çekildiği ifade edilmektedir.²⁷¹ Özbekistan 2001 yılında ŞİÖ'ye katılmış ve Özbekistan'ın katılımından önce Şanghay Beşlisi olarak adlandırılan örgüt, 2001 yılından itibaren işbirliği örgütü olarak adlandırılmıştır. Özbekistan'ın, Rusya'ya ve Çin'e sınırı olmayan bir devlet olarak ŞİÖ içerisinde yer alması örgütün yalnızca sınır problemleri olan ülkelerin bir araya geldiği bir örgüt olarak görünmesi imajından sıyrılarak bölgede refahı ve istikrarı sağlayabilecek projelere liderlik edebilecek bir örgüt olarak görünmesini sağladığı belirtilmektedir.²⁷² Özbekistan 14 Eylül 2019 tarihinde ise Türk Konseyi'nde tam üye statüsünde yer almaya başlamıştır.²⁷³

2016 yılında Kerimov'un vefatı üzerine yapılan seçimler neticesinde Cumhurbaşkanlığı görevine 14 Aralık 2016 tarihinde Şevket Mirziyoyev getirilmiştir. Mirziyoyev ile birlikte Özbekistan yeni bir dış politika sürecine geçiş yapmıştır. Mirziyoyev dış politikada; tüm geleneksel ortaklarla ve diğer ülkelerle pragmatik ilişkiler kurmayı planlamakta, küreselleşmeye uyum sağlamayı hedeflemekte, Özbekistan'ı bölgede ve dünyada edilgen konumundan çıkartıp etkin bir devlet haline getirmek istemekte ve dış politikayı demokratikleştirmeyi planlamaktadır.²⁷⁴ Ayrıca Mirziyoyev, dış politikada Orta Asya devletleri ile iyi komşuluk, ortaklık ve stratejik

²⁶⁹ GUAM-DEKÖ, **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, <https://www.mfa.gov.tr/guam-info.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 07.04.2021.

²⁷⁰ Kasım Eren, "Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Türk Cumhuriyetleri", **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, Haziran 2012, s.46.

²⁷¹ Hasan Duran, Kadir Kürşat Yılmaz, "Özbekistan'da Avrasya Ekonomik Birliği Tartışmaları", **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.9, Ocak 2020, s.39.

²⁷² Zehra Altundağ, "Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü", **T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Avrasya Etüdleri**, C.49, Y.2016, S.1, s.117-118.

²⁷³ No:272, 14 Eylül 2019, Özbekistan'ın Türk Konseyi'ne Tam Üye Olarak Katılımı Hk., **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, https://www.mfa.gov.tr/no_272_ozbekistan-in-turk-konseyi-ne-tam-uye-olarak-katilimi-hk.tr.mfa, Erişim Tarihi: 07.04.2021.

²⁷⁴ Nazrin Alizada, "Özbekistan Dış Politikasında Mirziyoyev Etkisi", **ANKASAM**, 08.03.2021, <https://www.ankasam.org/ozbekistan-dis-politikasinda-mirziyoyev-etkisi/>, Erişim Tarihi: 07.04.2021.

işbirliğinin sağlanmasına ehemmiyet göstereceklerini belirtmektedir.²⁷⁵ Şevket Mirziyoyev'in dış politika yaklaşımının somut örneği olarak göreve ilk geldiği zaman 22-23 Mart 2017 tarihinde Kazakistan'a gerçekleştirdiği ziyaret ile 25 yıl sonra ilk kez toplanan Kazak-Özbek İş Forumunda iki ülke arasında 1 milyar Dolarlık 70'i aşkın anlaşmaya imza atılması gösterilmektedir.²⁷⁶

4.Özbekistan'ın Küresel ve Bölgesel Güçlerle İlişkileri

4.1.Özbekistan-Rusya İlişkileri

Özbekistan ve Rusya ilişkilerini etkileyen unsurlardan bir tanesi güvenlidir. Kerimov, Rusya'dan gelebilecek ekonomik ve mali yardımları ülkesine çekmeye çalışırken aynı zamanda karşılaşması muhtemel olan güvenlik sıkıntılarını halledebilmek için 1992 yılında Rusya ile "Ortak Savunma Anlaşması" imzalamıştır. Fakat Tacikistan ve Afganistan'da yaşanan çatışmalar Özbekistan ve Rusya ilişkilerini sekteye uğratmıştır. Bu durum üzerine 11 Ekim 1998 tarihinde dönemin Rusya Cumhurbaşkanı Boris N. Yeltsin Özbekistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Tacikistan'ın da dâhil olduğu üç ülke arasında "Askeri İşbirliği Anlaşması" imzalanmış ama bu anlaşma yalnızca kâğıt üzerinde kalmıştır.²⁷⁷ Kerimov, Rusya'nın denetimi altına girmekten çekindiği için her ne kadar Rusya'ya soğuk yaklaşmış olsa da diplomatik ilişkileri hiçbir zaman sonlandırmadığı belirtilmektedir. Rusya'ya ilk resmi ziyaretini ise 2-3 Mart 1994 tarihinde yapmıştır. Bu resmi ziyarette Özbekistan'daki Rus azınlığı meselesi ve Tacikistan ve Afganistan'da yaşanan çatışmaların sınır güvenliğini tehdit ettiğine dair sorunların görüşüldüğü belirtilmektedir.²⁷⁸ Rusya tarafından ise ilk resmi ziyaret 26-28 Haziran 1995 tarihinde dönemin Başbakanı Viktor Çernomyrdin tarafından yapılmıştır.²⁷⁹ Rusya, Özbekistan sınırları içerisinde kalan Rus azınlığına çifte vatandaşlık verilmesini teklif etmiştir.

²⁷⁵ Mehmet Seyfettin Erol, "Krizi Fırsata Çevirebilmek: "Büyük Değişim Hareketi" ve "Yeni Özbekistan"', **ANKASAM**, 06.01.2021, <https://www.ankasam.org/krizi-firsata-cevirebilmek-buyuk-degisim-hareketi-ve-yeni-ozbekistan/>, Erişim Tarihi: 07.04.2021.

²⁷⁶ Aliia Raimbekova, "Özbekistan'ın Dış İlişkilerinde Yeni Dönem", **AVİM**, 26.03.2017, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-IN-DIS-ILISKILERINDE-YENI-DONEM>, Erişim Tarihi:07.04.2021.

²⁷⁷ A. Sait Sönmez, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.2010, S.27, s.4.

²⁷⁸ Kamal Kusaev, Özbekistan-Rusya İlişkileri (1991-2019), **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2020, s.38-39.

²⁷⁹ Adem Şimşek, Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'ın Dış Politikasında Denge Arayışları, **Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2013, s.65.

Ancak bu teklif gelmeden önce Özbekistan 1992 yılında kamu görevlilerine Özbek Türkçesi bilme şartı getirmiş ve Kerimov bunun ülkeleri için kabul edilemez bir durum olduğunu belirtmiştir. Mart 1997 tarihinde iki ülke arasında ortak hava savunmasını içeren bir anlaşma imzalanmış fakat bu anlaşma yalnızca istihbarat paylaşımlarıyla kısıtlı kalmıştır.²⁸⁰

Ağustos 1999 tarihinde göreve gelen Putin, Mayıs 2000 yılında ilk resmi ziyaretini Özbekistan'a gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette askeri ve teknik anlamda işbirliği geliştirilmesin üzerinde durulmuş ve Haziran 2000 tarihinde askeri nitelikli anlaşmalar imzalanmış fakat yine kâğıt üzerinde kalan anlaşmalar olduğu belirtilmektedir.²⁸¹

Fergana Vadisi'nde yaşanan fundamentalist grupların yarattığı ve özel kırımla yaratan 2005 yılı Andican Olayları Özbekistan'ın Rusya'ya yaklaşmasını sağladığı belirtilmektedir.²⁸² Yaşananlar karşısında Putin'in ise Özbekistan'ın güvenliğini sağlamak konusunda destek olduğu, Orta Asya'da ikinci bir Afganistan'a yer olmadığını ifade ettiği ve iki ülke arasında ilk kez Eylül 2005 tarihinde ortak askeri tatbikat düzenlendiği belirtilmektedir.²⁸³ 14 Kasım 2005 tarihinde ise iki ülke arasında müttefiklik anlaşması imzalanmıştır.²⁸⁴ Bu süreçte yaşanan yakınlaşmanın etkileri enerji alanında da hissedilmiştir. İki ülke arasında yapılan anlaşma ile Özbekistan'daki Şahpatı ve diğer doğalgaz yatakları 15 yıl süre ile Rusya'ya kiralanmış ve Rus petrol şirketi Lukoyl, Özbekistan'da petrol arama ve çıkarma görevlerini üstlenmiştir.²⁸⁵

Mirziyoyev göreve geldikten sonra Nisan 2017 tarihinde Rusya'ya ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Putin bu görüşmenin Rus-Özbek ilişkileri açısından yeni ve ciddi bir adım olduğunu dile getirdiği belirtilmektedir.²⁸⁶ Ayrıca bu ziyaret ile

²⁸⁰ A. Sait Sönmez, "Güvenlik Sorunları ve Bağımsızlaşma Kıskaçında Özbekistan-Rusya İlişkileri (1991-2013)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.28, Güz 2013, s.325.

²⁸¹ Kamal Kusaev, **a.g.t.**, s.63.

²⁸² Abdulvahap Akıncı, Jafar Jafarlı, "Rusya Kıskaçındaki Türk Devletlerinin Kimlik Mücadelesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y.2020, C.25, S.4, s.519.

²⁸³ Kamal Kusaev, **a.g.t.**, s.70.

²⁸⁴ Ufuk Çolak, 11 Eylül Sonrası ABD'nin Orta Asya Politikası, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Bolu 2009, s.64.

²⁸⁵ İlyas Kamalov, **a.g.e.**, s.46.

²⁸⁶ Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev Moskova'da, **TRT Avaz**, 06.04.2017, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-moskova-39-da/58e5efa98a58c91a0c6e6e4e>, Erişim Tarihi: 08.04.2021.

birlikte iki ülke arasında 50'ye yakın anlaşma imzalanmıştır.²⁸⁷ Ekim 2017 tarihinde Soçi'de gerçekleşen BDT Devlet Başkanları Konseyinde görüşen Putin ve Mirziyoyev, iki ülke arasında yapılan anlaşmaların hayata geçirildiğini, tarım ve tekstil alanlarında işbirliklerinin arttığını ve askeri ve teknik alanlarda da belirli ilerlemeler kaydettiklerini ifade etmişlerdir.²⁸⁸

2018 yılında iki ülke arasında Özbekistan'da nükleer santral kurulmasına dair anlaşmaya varılmıştır. Santral Rus devlet nükleer enerji şirketi Rosatom tarafından inşa edilecektir.²⁸⁹ 2028 yılında faaliyete geçmesi beklenen 1200 megavat kapasiteli iki güç ünitesinden meydana gelecek santralin maliyetinin 11 milyar Dolar olduğu belirtilmektedir.²⁹⁰

4.2.Özbekistan-ABD İlişkileri

Özbekistan'ın 25 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesinden kısa bir süre sonra ABD tarafından tanınmış ve Mart 1992 tarihinde ise diplomatik ilişkiler tesis edilmeye başlanmıştır. Kerimov yönetimi diğer devletler ile olduğu gibi ABD ile olan ilişkilerine de hep şüpheyle yaklaşmıştır. ABD yönetimi ise ilişkilerinin başında Özbekistan'daki temel ekonomik reformları yetersiz gördüğü için demokratik kurumların inşası ve piyasa reformunu destekleyen programlarını Özbekistan için hayata geçirmiştir.²⁹¹

Özbekistan 1990'lı yıllarda Afganistan Savaşı sonrasında ABD'ye verdiği destek ve ŞİÖ'den ayrılmasıyla birlikte ABD'nin bölgedeki en önemli ve gözde ülkesi olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.²⁹² 1996 yılına gelindiğinde Kerimov Washington'a bir ziyarette bulunmuştur. İki devlet arasında çeşitli ekonomik işbirliklerini içeren anlaşmalar imzalanmış ve Kerimov ABD'de ilk büyükelçiliğini de

²⁸⁷ Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev Rusya'da, **Kazakistan'dan Türkçe Bakış**, 05.04.2017, <https://www.kazakistan.kz/ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-rusvada/>, Erişim Tarihi:08.04.2021.

²⁸⁸ Mirziyoyev Rus Mevkidasi Putin ile Görüştü, **TRT Avaz**, 12.10.2017, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasvadan/mirziyoyev-rus-mevkidasi-putin-ile-gorustu/59df2c5a01a30a65a46a3eb2>, Erişim tarihi:08.04.2021.

²⁸⁹ Putin ve Mirziyoyev, Özbekistan'ın İlk Nükleer Santrali İçin Butona Bastı, **Sputnik News**, 19.10.2018, <https://sptnkne.ws/jPs9>, Erişim Tarihi: 08.04.2021.

²⁹⁰ Bahtiyar Abdukerimov, Özbekistan'daki Nükleer Santral Sahası UAEA Kriterlerine Uygun, **Anadolu Ajansı**, 09.09.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistandaki-nukleer-santral-sahasi-uaea-kriterlerine-uygun/1576907>, Erişim Tarihi:08.04.2021.

²⁹¹ Jarkyn Samanchina, U.S. Foreign Policy Toward Central Asia: 1991-2003, **Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences, The Department of International Relations, The Degree of Master of Science**, Ankara 2004, s.48.

²⁹² Yılmaz Bingöl, "Kırgızistan'ın 'Renkli' Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y.2007, C.13, S.1, s.14.

bu ziyaret ile birlikte açmıştır. Ayrıca 1997 yılının sonlarına doğru Özbekistan'da yaklaşık 199 ABD şirketinin faaliyette olduğu belirtilmektedir.²⁹³ Özbekistan ve ABD Dışişleri Bakanları 1997 yılında ortak komisyon oluşturulması konusunda mutabakata varılmış ve oluşturulacak bu komisyon altında siyasi, askeri, ticaret, yatırım, enerji ve ekonomik reformlar ve yardımları kapsayan komiteler kurulmuştur. Komisyonun ilk toplantısı Şubat 1998 tarihinde gerçekleşmiş ve savunma alanında ikili ilişkilerin genişletilmesi hususunda plan onaylanmıştır.²⁹⁴ 1999 yılının sonu itibari ile ABD'den en büyük yardımı Özbekistan'da iş yapacak ABD'li şirketlerin ve Özbekistan devleti almıştır. ABD tarafından yapılan doğrudan yatırımlar kapsamında ise Özbekistan'ın 106.23 milyon Dolar ile Orta Asya'da Kazakistan'dan ve Kırgızistan sonra en çok yardım alan üçüncü ülke konumunda yer almaktadır.²⁹⁵

90'lı yılların başından sonuna kadar ABD'nin Orta Asya Politikası daha çok siyasi ve ekonomik çerçevede ilerlemiş fakat 11 Eylül 2001 saldırısı ile birlikte güvenlik eksenine kaymıştır. 11 Eylül olayından sonra ABD bölgeye yerleşmiş ve Özbekistan'daki ilk üssü Karşı-Hanabad ve Hokand'da üslerini yerleştirmiştir.²⁹⁶ Özbekistan, 11 Eylül olayları sonrasında 12 Mart 2002 tarihinde ABD ile "Stratejik Ortaklık Deklarasyonu" imzalamıştır.²⁹⁷

2005 yılında yaşanan Andican Olayları üzerine ABD, Özbekistan'ı insan haklarını ihlal ettiği üzerine suçlamış ve ikili ilişkiler bozulma evresine geçiş yapmıştır. Bu olayla birlikte Özbekistan yüzünü Çin'e ve Rusya dönerken ABD'den sınırları içerisinde üslerini boşaltmasını istemiştir.²⁹⁸ 29 Eylül 2005 tarihinde ABD ile ilerlettikleri ortak terörle mücadele programlarını ve tatbikatlarını durduklarını bildirmiştir.²⁹⁹ Andican Olayı ile birlikte bozulan ilişkilerini yeniden düzeltmek isteyen Özbekistan Mart 2008 tarihinde daha önce Almanya'nın kullanımına sunulan

²⁹³ Jarkyn Samanchina, **a.g.t.**, s.49.

²⁹⁴ Şatlık Amanov, Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikası, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Ankara 2007, s.217.

²⁹⁵ Çağrı Erhan, **a.g.m.**, s.136-137.

²⁹⁶ Seda Öztekin Alkan, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrasya'da güç Mücadelesi: ABD'nin Rusya ve Çin'e Karşı Orta Asya Politikası, **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir 2019, s.33.

²⁹⁷ Elif Gürdal, Orta Asya'nın Amerikan Hegemonyasına Eklemlenmesi ve Bu Süreçte ABD'nin Enerji Politikaları, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Bolu 2014, s.86.

²⁹⁸ Seda Öztekin Alkan, **a.g.t.**, s.35.

²⁹⁹ Şatlık Amanov, **a.g.t.**, s.219.

Termez üssünün ABD askeri kuvvetleri tarafından kullanımına izin verilebileceğini üstü örtülü olarak ifade ettiği bildirilmektedir.³⁰⁰

2009 yılında Barack Obama'nın ABD Başkanı seçilmesi ile birlikte Orta Asya bölgesine yönelik politikalarda değişikliğe gidilmiştir. Değişikliklerden bir tanesi de Dünya kamuoyunun önünde Orta Asya'da yaşanan demokrasi ve insan haklarının çiğnenmesi hususunun daha az dile getiriliyor olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.³⁰¹

Mirziyoyev Mayıs 2018 tarihinde ABD'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. ABD Başkanı Donald Trump ile görüşen Mirziyoyev arasında tarım, iklim değişikliği, ticaret ve eğitim alanlarında olmak üzere 4.8 milyar Dolar değerinde 20 iş anlaşmasının imzalandığı belirtilmektedir.³⁰²

4.3.Özbekistan-Hindistan İlişkileri

Hindistan, Özbekistan'da ilk konsolosluğunu 1987 yılında Özbekistan henüz bağımsızlığını ilan etmeden önce açmıştır. Özbekistan'ın 1991 yılında bağımsızlığının ilanından sonra iki devlet arasında 18 Mart 1992 tarihinde diplomatik ilişkiler hususunda bir protokol imzalanmış ve Özbekistan'daki Hindistan konsolosluğu büyükelçilik statüsüne yükseltilmiştir.³⁰³

Dönemin Hindistan Başbakanı Manmohan Singh, 26 Nisan 2006 tarihinde Özbekistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Hindistan Başbakanı'nın Taşkent'e gerçekleştirmiş olduğu ikinci ziyaret olarak karşımıza çıkmaktadır. Singh'in ziyareti ile birlikte iki ülke arasında enerji, ticaret, eğitim ve maden arama alanlarında toplam yedi anlaşmaya imza atıldığı belirtilmektedir.³⁰⁴

³⁰⁰ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, "11 Eylül Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası", **Orta Asya ve Kafkasya**, Edt. Tayyar Arı, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s.310.

³⁰¹ Suinbay Suyundikov, "ABD'nin Orta Asya Politikaları", **21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 02.07.2020, <https://www.21vyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/abd-nin-orta-asya-politikalari>, Erişim Tarihi: 11.04.2021.

³⁰² Ken Bredemeier, "Amerika Özbekistan'la İlişkileri Geliştiriyor", **Amerika'nın Sesi**, 17.05.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/amerika-ozbekistan-la-iliskileri-gelistiriyor/4398176.html>, Erişim Tarihi: 11.04.2021.

³⁰³ India-Uzbekistan Relations, **Ministry of External Affairs Government of India**, 09.01.2016, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Uzbekistan_09_02_2106.pdf, Erişim Tarihi: 12.04.2021.

³⁰⁴ Ramakant Dwivedi, "An Appraisal of the Indian Prime Minister's Visit to Uzbekistan", **Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses**, 28.04.2006,

Mirziyoyev, Ocak 2019 tarihinde Hindistan'a resmi bir ziyarette bulunmuş ve Hindistan Cumhurbaşkanı Narendra Modi ile görüşmüştür. Bu görüşme neticesinde Taşkent'teki teknopark ve Andican'daki ecza fabrikasının Hindistan'lı ortaklar ile birlikte inşa edilmesine karar verilmiştir. Hindistan Eximbank tarafından Özbekistan'daki altyapı yatırımlarının finanse edilebilmesi için 200 milyon Dolar kredi sağlanması için anlaşıldığı belirtilmektedir. Son olarak Özbekistan tarafından 2014 yılından beri Hindistan'a sağlanan uranyum tedarikinin de devam ettirilmesi yönünde karşılıklı imzaların atıldığı ifade edilmektedir.³⁰⁵ Özbekistan ve Hindistan arasında Ekim 2018 tarihinde Askeri Eğitim Mutabakat Zaptı imzalanmış ve devamı olarak, eğitim ve kapasite geliştirme konularında işbirliği için kurumsal düzeyde işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.³⁰⁶ Kasım 2019 tarihinde ise iki ülkenin Özbekistan'da ortak askeri tatbikat gerçekleştirdiği belirtilmektedir.³⁰⁷ 2020 yılında pandemi nedeniyle sanal bir zirvede bir araya gelen Modi ve Mirziyoyev'in yenilenebilir enerji, dijital teknolojiler, siber güvenlik, topluluk geliştirme ve ticaret ürünlerinin hareketliliğini kapsayan dokuz tane anlaşma imzalamışlardır.³⁰⁸

Özbekistan ve Hindistan arasında kültürel bağların kuvvetli olduğu ve iki ülke arasında film festivalleri, konserler, resim sergileri gibi sanatsal etkinliklerin yanında, bilimsel konferanslar ve öğrenci değişim programlarının da uygulandığı belirtilmektedir.³⁰⁹

https://idsa.in/idsastrategiccomments/AnAppraisaloftheIndianPrimeMinistersVisittoUzbekistan_RDwivedi_280405, Erişim Tarihi: 12.04.2021.

³⁰⁵ Özbekistan ve Hindistan'dan Nükleer İşbirliği, **AVİM**, 22.01.2019, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-VE-HINDISTAN-DAN-NUKLEER-ISBIRLIGI>, Erişim tarihi: 12.04.2021.

³⁰⁶ Brief on India-Uzbekistan Bilateral Relations, **Embassy of India, Tashkent Uzbekistan**, <https://eo.gov.in/tashkent/?26157000>, Erişim tarihi: 12.04.2021.

³⁰⁷ Niranjan Marjani, "Uzbekistan's Significance in India's Central Asia Policy", **The Central Asisa-Caucasus Analyst**, 27.02.2020, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13603-uzbekistans-significance-in-indias-central-asia-policy.html>, Erişim Tarihi: 12.04.2021.

³⁰⁸ India, Uzbekistan Sign 9 Pacts; Agree on Concluding Investment Treaty Soon, **India Today**, 12.12.2020, <https://www.indiatoday.in/india/story/india-uzbekistan-sign-9-pacts-agree-on-concluding-investment-treaty-soon-1748869-2020-12-12>, Erişim Tarihi: 12.04.2021.

³⁰⁹ Fırat Purtaş, "Asya'daki 'Yeni Büyük Oyun' Bağlamında Hindistan'ın Orta Asya Politikası", **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, C.1, S.2, 2006, s.77.

4.4.Özbekistan-İran İlişkileri

İran, Özbekistan'ın bağımsızlığından tam bir yıl sonra tanımıştır. Özbekistan'ın laik bir yönetim anlayışı içerisindeyken İran'ın zıttı bir yönetim anlayışı içerisinde olması, İran'ın Özbekistan'da dini icraatlarda bulunma ihtimali, İran'ın Tacikistan'daki İslamcılar ile olan ilişkileri, İran'da dini eğitim alan Özbek öğrencilerin Özbekistan'a karşı kışkırtılması ihtimali ve İran'ın Özbek Türkçesi ile devlet karşıtlığı güttüğü radyo yayınları yaptırması Özbekistan'ın uzun yıllar İran'a uzak tavır almasının sebebi olarak gösterilmektedir. 2003 yılı İran ve Özbekistan ilişkilerinin dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. O yıl Kerimov İran'a ilk kez bir ziyaret gerçekleştirmiş ve İran'ın üst düzey yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.³¹⁰

İran Yüksek Lideri ve Dış İlişkiler Stratejik Konseyi Başkanı Kamal Kharazi Nisan-Mayıs 2019 tarihinde Taşkent'e bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret çerçevesinde Mezar-ı Şerif-Herat demiryolunun inşası ve Özbekistan-Türkmenistan-İran-Umman ulaşım koridorunun geliştirilmesi üzerinde durulmuş ve bu güzergâh üzerinden sevkiyatların arttırılması gerektiği belirtilmektedir. Çünkü İran, Özbekistan'ı stratejik manada Çin'e ve diğer Doğu Asya ülkelerine bağlayabilecek en önemli ülke olarak gördüğü belirtilmekte ve Özbekistan'ın da İran güzergâhlarını dünya pazarlarına ulaşan en kısa ve ekonomik açıdan en hesaplı yollar olarak gördüğü ifade edilmektedir.³¹¹ 5 Nisan 2021 tarihinde İran tarafından Özbekistan'a gerçekleştirilen seyahatte ise iki ülke arasındaki siyasi, ticari, ekonomik, yatırım, ulaştırma, lojistik ve diğer birçok alandaki ilişkilerinin mevcut durumu ve geleceği hakkında istişarelerde bulunulduğu ve Özbekistan-Türkmenistan-İran-Umman ulaşım koridorunun geliştirilmesinin iki ülke açısından da önem arz ettiği vurgulanmaktadır.³¹²

Özbekistan'da İran ve Özbek ortak şirketlerin sayısının 120 civarında olduğu ve bu şirketlerin tüketim maddeleri, halıcılık, tarım ürünleri ve tekstil üretimi yaptığı

³¹⁰ Kaan Dilek, Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında İran'ın Orta Asya Politikaları, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi**, Eylül 2011, s.65.

³¹¹ Guli Yuldasheva, "Iran-Uzbekistan Relations in the Regional Security Context", **Asian Journal of Peacebuilding**, C.1, S.1, Temmuz 2020, s.194.

³¹² Taşkent'te Özbekistan-Türkmenistan-İran-Umman Ulaşım Koridorunun Geliştirilmesi Görüşüldü, **Business Türkmenistan**, 06.04.2021, <https://business.com.tm/tr/post/6889/tashkentte-ozbekistan-turkmenistan%C4%B0ran-umman-ulasim-koridorunun-gelistirilmesi-gorushuldu>, Erişim Tarihi: 14.04.2021.

belirtilmektedir.³¹³ Özbekistan'ın 18 Ekim 2017 tarihinde İran'a gerçekleştirmiş olduğu ziyareti ile birlikte iki ülkenin girişimcileri tarım ve tekstil alanlarında olmak üzere toplam 25.5 milyon Dolar değerinde birçok anlaşma imzalamışlardır.³¹⁴

4.5.Özbekistan-Türkiye İlişkileri

Türkiye tarafından, 16 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan'ın bağımsızlığı tanınmış ve 4 Mart 1992 tarihinde ise karşılıklı diplomatik ilişkiler başlatılmıştır.³¹⁵ 1992 yılında iki ülke karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmişlerdir fakat ilerleyen yıllarda, Özbekistan'lı muhaliflere Türkiye tarafından sığınma hakkı tanınması ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Özbekistan 1994 yılında Türkiye'deki büyükelçisini, Şubat 1999 tarihinde ise Türkiye'ye eğitim için gelen öğrencilerini geri çağırmıştır. Şubat 2014 tarihinde Kerimov ve Erdoğan'ın Rusya'nın Soçi şehrinde görüşmelerine kadar ilişkilerin kesintili ilerlediği ve bu görüşmenin ikili ilişkilerin yeniden tesis edilmesi açısından dönüm noktası olduğu belirtilmektedir. Çünkü bu görüşme ile Türkiye, Taşkent'te tekrar büyükelçilik açma kararı almıştır.³¹⁶

2016 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Mirziyoyev, Ekim 2017 tarihinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve 21 yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret eden ilk Özbekistan Cumhurbaşkanı olmuştur.³¹⁷ Mirziyoyev'in ziyareti ile birlikte iki ülke arasında havacılık, ulaştırma, yatırımların artırılması, diplomasi, eğitim, askeri, sağlık, kültür, ticaret ve bankacılık alanları olmak üzere toplam 26 anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca Özbek-Türk İş Fonu görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.³¹⁸ 2018 yılında ise Özbekistan ve Türkiye arasında Üst Düzey Stratejik İşbirliği Konseyi

³¹³ Halil Kürşad Aslan, İran'ın Orta Asya Politikası (1991-2016), Analiz No:4, **İran Araştırmaları Merkezi (İRAM)**, Aralık 2016, s.16.

³¹⁴ Özbek-İran Ekonomik İlişkileri Gelişmeye Devam Ediyor, **Kırım Haber Ajansı**, 19.10.2017, <http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbekiran-ekonomik-iliskileri-gelismeye-devam-ediyor/160787/>, Erişim Tarihi: 14.04.2021.

³¹⁵ Türkiye-Özbekistan Siyasi İlişkileri, **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 15.04.2021.

³¹⁶ Burak Çalışkan, Orta Asya Raporu: Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri, **İNSAMER**, Ekim 2018, s.21.

³¹⁷ İlyas Kemalöğlu, "Mirziyoyev'in Ziyareti Çerçevesinde Türkiye-Özbekistan İlişkileri", **Anadolu Ajansı Analiz**, 21.02.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/mirziyoyev-in-ziyareti-cercevesinde-turkiye-ozbekistan-iliskileri/1740453>, Erişim Tarihi: 15.04.2021.

³¹⁸ Bahtiyar Abdülkerimov, "Türkiye ile Özbekistan Arasındaki Stratejik Ortaklık İlişkileri Derinleşiyor", **Anadolu Ajansı**, 19.02.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-ile-ozbekistan-arasindaki-stratejik-ortaklik-iliskileri-derinlesiyor/1738072>, Erişim Tarihi: 15.04.2021.

kurulmuş ve bir sonraki yıl ise Mirziyoyev'in Türkiye ziyaretinde iki ülke arasındaki ticaret hacminin 5 milyar Dolara ulaştırılmasının hedeflendiği belirtilmektedir.³¹⁹

Özbekistan'da 520 tane Türk firması yer almakta, Türkiye'de ise 235 tane Özbek firması bulunmaktadır. Ayrıca Türk firmalarının Özbekistan'da 50.000 kişilik istihdam sağladığı belirtilmektedir.³²⁰ Türkiye'nin Özbekistan'a ihraç ürünlerini sanayi sektörü ürünleri oluşturmakta, Özbekistan'dan ithal ettiği ürünleri ise madencilik sektörü ürünleri oluşturmaktadır.³²¹ Özbek-Türk İhracatı Geliştirme Merkezi Başkanı Serdar Keskin, 2020 yılında Özbekistan'ın Türkiye'ye ihracatının 16.3 milyon Dolar, Türkiye'den ithalatın ise 1.85 milyon Dolar olduğunu belirtmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacminin toplamda 2 milyar Dolar olduğunu fakat bu rakamın 2021 yılında 3 milyar Dolara çıkartmayı hedeflediklerini belirtmektedir.³²²

İki ülke arasında kültürel bağların geliştirilmesi amacı ile birçok çalışma yürütülmektedir. Bunlara örnek olarak 2016 yılında Ankara'da Özbek Kültür Günleri düzenlenmesi ve TRT'in Semerkant'ta düzenlenen uluslararası müzik festivalini yayınlaması ve bu yarışmaya Türk müzisyenlerin katılması gösterilmektedir. Özbekistan ve Türkiye arasındaki turizmin geliştirilmesine yönelik 10 Şubat 2018 tarihinde Özbekistan tarafından Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının 30 gün boyunca vizesiz olarak Özbekistan ziyaretlerine izin verilmesi yönünde karar alınmıştır.³²³

³¹⁹ Dinara Taldybaeva, "Türkiye-Özbekistan İlişkilerinin Yeni Dönemi", **Akhmet Yassawi University Eurasian Research Institute**, <https://eurasian-research.org/publication/turkiye-ozbekistan-iliskilerinin-yeni-donemi/?lang=tr>, Erişim Tarihi: 15.04.2021.

³²⁰ Başak Tanınmış Yücememiş, Erişah Arıcan, Ufuk Alkan, "Türkiye-Özbekistan-Kazakistan Ekonomik İlişkileri ve Bankacılık Sistemi", **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, C.9, S.17, Temmuz 2017, s.168.

³²¹ C. Erdem Hepaktan, Coşkun Çılbant, "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Özbekistan'ın Dış Ticaret İlişkileri", **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.14, S.2, Haziran 2016, s.98-100.

³²² Bahtiyar Abdülkerimov, "Özbekistan-Türkiye Ticaret Hacminin 3 Milyar Dolara Ulaşması Bekleniyor", Anadolu Ajansı, 26.01.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ozbekistan-turkiye-ticaret-hacminin-3-milyar-dolara-ulasmasi-bekleniyor/2123054>, Erişim Tarihi:23.04.2021.

³²³ Rustam Khuramov, "Uzbekistan-Turkey: A New Stage of Strategic Partnership", **ANKASAM**, 29.09.2018, <https://www.ankasam.org/en/uzbekistan-turkey-a-new-stage-of-strategic-partnership/>, Erişim Tarihi:23.04.2021.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEK KUŞAK TEK YOL PROJESİ'NİN ORTA ASYA'YA YANSIMALARI VE KAZAKİSTAN İLE ÖZBEKİSTAN'IN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞLARINDAKİ ROLÜ

1.Proje Kapsamında Orta Asya'da Yapılması Ön Görülen Ulaştırma ve Enerji Projeleri

1.1.Kazakistan

Çin'in 2013 yılında Kazakistan'a gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasında Tek Kuşak Tek Yol Projesi'ni dünyaya duyurmasının Kazakistan'a 30 milyar Dolarlık bir anlaşma sağladığı belirtilmektedir. Ayrıca proje kapsamında, Kazakistan'da 2022 yılına kadar tamamlanması planlanan ve maliyeti toplam 5 milyar Doları aşan altyapı projeleri bulunmaktadır. Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında Kazakistan konumu itibariyle Çin ile Avrupa'yı birbirine bağlayan kilit bir noktada konumlanmaktadır.³²⁴ Çin, Kazakistan'a gerçekleştirdiği doğrudan yatırımlar konusunda AB ve ABD'nin geri kalmasına karşın yatırımları doğalgaz boru hatları, petrol rafinerileri, altın madenleri, otoyollar ve demiryolları olmak üzere çok geniş bir yelpaze sergilemektedir.³²⁵ Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin 2021 yılına kadar Kazakistan'ın büyüme oranına yaklaşık %4.5-%7 oranında bir etkide bulunacağı ve 200.000'den fazla yeni iş yaratması beklenilmektedir.³²⁶

1.1.2.Khorgos Kuru Limanı (Uluslararası Sınır İşbirliği Merkezi)

Limanın yapımına Temmuz 2014 tarihinde başlanmış ve limanın raporlanmış maliyetinin 230 milyon Dolar olduğu ve günlük 16.000'den fazla nakliye konteynırının işlem gördüğü belirtilmektedir.³²⁷ Khorgos Limanı, Kazakistan'ı demiryolu vasıtası ile Çin'in Lianyungang Limanı'na bağlamakta ve dünyanın en büyük kuru limanı olarak tanımlanmaktadır. Çin ve Kazakistan arasındaki sınır hattı boyunca uzanan bu demiryolunun başlangıçta 15 milyon ton yük taşıması beklenirken,

³²⁴ Mehmet Marangoz, Büşra Tuncer, "Yeni İpekyolu Projesi ve Türkiye-Kazakistan-Çin İlişkileri Kapsamında Ulaştırma Koridorları", *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, C7, S.2, 2020, s.232-233.

³²⁵ Ümit Alperen, "'Bir Kuşak Bir Yol' Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası", *Bilge Strateji*, C.10, S.19, Güz 2018, s.27.

³²⁶ Serdar Yılmaz, "Oyun Kuramı ve Kuşak ve Yol Girişimi Bağlamında Kazakistan-Çin İlişkileri", *Turkish Studies-Social Sciences*, C.15, S.5, 2020, s.2776.

³²⁷ Serdar Yılmaz, *a.g.m.*, s.2775.

tam kapasite ile çalışmaya başladığı dönemde ise yılda 30 milyon ton yük taşıyacağı beklenmektedir.³²⁸ Khorgos Limanı'nın üretim, nakliye, depolama, ithalat ve ihracat açısında merkezi bir ticaret merkezi olarak görülmektedir.³²⁹ Khorgos Limanı, Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin İpek Yolu Ekonomik Kuşağı hattının omurgasını oluşturmaktadır. 2015 yılında faaliyete başlayan Khorgos Limanı'ndan önce Çin'den çıkan ürünlerin deniz yolu ile Londra'ya ulaşması 40 günü bulurken bugün Çin'den çıkan ürünlerin Kazakistan üzerinden Londra'ya ulaşmasının 18 ile 20 gün sürdüğü belirtilmektedir.³³⁰ Dünyanın en büyük kara limanı olan Khorgos aynı zaman 'Yeni Dubai' olarak isimlendirilmektedir.³³¹

1.1.3. Aktau Deniz Limanı Genişletme Projesi

Kazakistan'ın Hazar Denizi'ndeki ana deniz kapısı olarak nitelendirilen Aktau Limanından kuru yük taşımacılığı, çelik, petrol ve petrol ürünlerinin taşımacılığının gerçekleştirildiği belirtilmektedir.³³² Aktau Limanı 1963 yılında inşa edilmiş olup 2014 yılına gelindiğinde ise liman arazisine ihracat-ithalat ve transit kabiliyetlerini arttırabilmek amacıyla Aktau Marine Kuzey Terminal altyapısı eklenmiştir. 2015 yılında Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Güzergâhı'nın oluşturulması ile Aktau Limanı, yüklerin Asya'dan Avrupa'ya ve Orta Doğu ülkelerine sorunsuz bir biçimde taşınmasını sağlayarak Orta Koridor boyunca önemli limanlardan biri haline geldiği vurgulanmaktadır.³³³

1.1.4. Nurly Zhol 'Işıklıdırılmış Yol' Projesi

Nurly Zhol Projesi 2014 yılında Kazakistan tarafından duyurulan, 9 milyar Dolar değerinde ve yerel statü taşıyan bir projedir. Proje yolları, demiryollarını, limanları, altyapıların iyileştirilmesini, eğitim ve kamu hizmetlerinin geliştirilmesi ve

³²⁸ The Biggest Dry Port in the World, Chapter:5 Belt and Road Initiative, **South China Morning Post**, <https://multimedia.scmp.com/news/china/article/One-Belt-One-Road/khorgos.html>, Erişim Tarihi: 17.04.2021.

³²⁹ Khorgos Gateway Goes Live with Navis N4 Terminal Operating System, **Navis**, 08.11.2016, <https://www.navis.com/en/about/news-events/press-releases/khorgos-gateway-goes-live-with-navis-n4-terminal-operating-system/#>, Erişim Tarihi: 17.04.2021.

³³⁰ Philip Saunders, "The Dry Port of Khorgos: Zone Overview", **Adrianople Group**, 10.04.2019, <https://www.adrianoplegroup.com/post/the-dry-port-of-khorgos-zone-overview>, Erişim Tarihi: 17.04.2021.

³³¹ Serdar Yılmaz, "Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'ye Etkisi", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C.16, S.32, Y.10, Aralık 2020, s.5283.

³³² Aktau Commercial Sea Port, **Port of Aktau Kazakhstan**, <http://seaport.homestead.com/files/aktau.html>, Erişim Tarihi: 17.04.2021.

³³³ Nurzhan Aitbay, The Evaluation of Potentiality of the Belt and Road Initiative; Kazakhstan Part, **Sapienza Università Di Roma, Faculty of Civil and Industrial Engineering Department of Civil, Constructional and Environmental Engineering (DICEA), Transport Division**, Roma 2017-2018, s.28.

modernize edilmesini kapsamaktadır.³³⁴ Kazakistan, Nurly Zhol programını Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile pek çok açıdan benzerlik göstermesi sebebiyle birleştirmek istemektedir.³³⁵ 2015 yılında iki projenin entegrasyonu konusunda karar kılınmıştır. İki projenin ortaklığı 4 madde altında toplanmıştır. Bunlar; ikili ticaretin geliştirilmesi, altyapının hızlandırılmış olarak genişletilmesi ve modernizasyonu, üretim faaliyetleri kapsamında işbirliğinin artırılması ve finansal alanda işbirliğinin geliştirilmesi şeklinde sıralanmaktadır.³³⁶

1.1.5.Kuryk Limanı

Kuryk Limanı, Mangistau Bölgesinde, Kuryk Köyü'nün 17 km batısında ve Aktau şehrinin 50 km güneyinde, Hazar Denizi'nin kıyısında bulunmaktadır. Liman demiryolu raylarına doğrudan erişime sahiptir. Kuryk Liman Projesi, Avrupa ile Çin arasındaki Tek Kuşak Tek Yol Projesi üzerinde yer alan Hazar Denizi üzerinden nakliye ve lojistik akış olanaklarını genişletmeyi amaçlamaktadır. Liman, Doğu-Batı ticaret koridorlarının ve Kuzey-Güney koridorlarının (Hindistan-Rusya) kesişme noktasında önemli bir konumda sahip olmakla birlikte kargo teslimatı açısından en hızlı multimodal rotalardan birini oluşturmaktadır. Önemli bir stratejik konumda yer alan bu limanın deniz üzerinden kargo taşıma süresini kısaltması ve yakın/uzak ülkelere taşıma hacimlerini arttırması beklenmektedir. Doğu Asya'yı Avrupa ve Türkiye'ye bağlayan multimodal karayolu konteyner taşımacılığı rotaları arasında Kazakistan'dan geçen yol, zaman ve maliyet açısından en verimli liman olarak ve Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin nakliye ve lojistik kompleksi sistemindeki kilit tesislerinden bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Kuryk Limanı kendi içerisinde farklı aktarma terminalleri içermektedir. Bunlar: Feribot kompleksi, evrensel yeniden yükleme terminali, sıvı kargo terminali, nakliye ve lojistik merkezi ve üretim kompleksi'dir. Liman içerisindeki feribot kompleksi Aralık 2016 tarihinde hizmete girmiş ve Mart 2017 tarihinden beri faaliyet göstermektedir. 2017 yılında beri 1.5 milyon ton kargo taşımış ve 2030 yılına kadar feribot kompleksinin kapasitesinin 10

³³⁴ Feride Inan, Diana Yayloyan, "New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road", **The Economic Policy Research Foundation of Turkey (TEPAV)**, Ankara 2019, s.59.

³³⁵ Roman Vakulchuk, Indra Overland, China's Belt and Road Initiative Through the Lens of Central Asia", **Regional Connection under the Belt and Road Initiative; The Prospects for Economic and Financial Cooperation**, Edt. Fanny M. Cheung, Ying-yi Hong, 1.Baskı, Routledge, Londra 2019, s.119.

³³⁶ Imomov Imomnazar, "Impact of "One Belt One Road" Initiatives to the Economy of Central Asian Countries", **International Journal of Business and Economic Development**, C.6, S.2, Temmuz 2018, s.33.

milyon ton olacağı belirtilmektedir. Sıvı kargo terminalinin kapasitesinin ise 2.9 milyon ton olacağı ve 2022 yılında hizmete girmesinin beklendiği ifade edilmektedir. Kuryk Limanı içerisindeki üretim kompleksi, Hazar Denizi'nin Kazakistan sektöründeki petrol ve gaz projelerine hizmet vermeyi, gemi tamiri, keson ve metal yapıların üretimini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.³³⁷

1.1.6.Arkalyk-Shubarkol Demiryolu

Orta ve Kuzey Kazakistan'ı birbirine bağlamak amacıyla 2013 yılında yapımına başlanan demiryolu hatlarından bir tanesidir. Ağustos 2014 tarihinde yapımı tamamlanan bu hat toplamda 214 km uzunluğunda olup raporlanan maliyeti 133 milyar Kazakistan Tenge'sidir. Aynı zamanda Rusya pazarına da daha kısa zamanda ulaşmak için oluşturulan bir rota olduğu belirtilmektedir.³³⁸

1.1.7.Almaty1-Shu Demiryolu

Mevcut Almaty-Shu demiryolu hattının kapasitesini arttırmak amacıyla 2015 yılında ek olarak ikinci bir hattın yapımına başlanmıştır. 112 km uzunluğunda olan bu hattın maliyeti 38,1 milyar Kazakistan Tenge'si ve yapımı 27 Kasım 2017 tarihinde tamamlanarak tam kapasite olarak, günde 17'den 68 çift trene çıkarılması ve tren geçiş sürecinin 2.5 kat azaltılması ile faaliyet göstermeye başlamıştır.³³⁹ 21 Eylül 2017 tarihinde Kazakistan Ulusal Şirketi Temir Zhol CEO'su Kanat Alpysbayev, Almaty1-Shu Demiryolu hattının ulusal demiryolu ağının en kritik bölümlerinden biri olduğunu ve projenin Nurly Zhol projesinin ve ulusal sanayileşme haritasının bir parçasını oluşturduğunu belirtmektedir.³⁴⁰

1.1.8.Zhezkazgan-Beineu Demiryolu

Zhezkazgan-Beineu demiryolu hattı 988 km uzunluğunda ve toplam maliyetinin 368 milyar Kazakistan Tenge'sidir. Kazakistan'ın Batı ve Orta bölgelerini birbirine bağlayan bir hat olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa ile Çin arasındaki önemli yerel ve uluslararası demiryolu hatlarından bir tanesi olarak faaliyet

³³⁷ Kuryk Port Development Project, **Kuryk Port Development**, <https://kuryk.kz/en/kuryk-project.html>, Erişim Tarihi: 17.04.2021.

³³⁸ Arkalyk-Shubarkol Railway, **Reconnecting Asia**, <https://reconnectingasia.csis.org/database/projects/construction-of-the-new-railway-line-arkalyk-shubarkol/81ace588-5f69-4869-9d54-d25250f77275/>, Erişim Tarihi: 17.04.2021.

³³⁹ Nurzhan Aitbay, **a.g.t.**, s.53.

³⁴⁰ Almaty1-Shu Line is One of the Most Critical Sections of the National Rail Network, **InCon KZ**, 25.09.2017, <http://www.inconkz.com/en/pressa-o-nas/item/132-almaty-1-shu-line-is-one-of-the-most-critical-sections-of-the-national-rail-network>, Erişim Tarihi: 17.04.2021.

göstermektedir. Demiryolunun yılda 26,2 milyon ton ihracat ve 4 milyon ton transit kargo taşımasının hedeflendiği belirtilmektedir.³⁴¹

1.1.9. Janatas Rüzgâr Enerjisi Santrali

Çin Devlet Enerji Yatırım Şirketi'ne (SPIC) bağlı Chinapower tarafından Kazakistan'ın Jambıl eyaletine bağlı Janatas ilçesinde 100MW kapasiteye sahip olacak rüzgâr enerjisi santrali inşaatı başlatılmıştır. Çin teknolojisi ile donatılacak olacak santralin toplam 160 milyon Dolara mal olacağı ön görülmektedir. 40 adet 2.5 MW rüzgâr türbinin yer alacağı santral Orta Asya'nın en büyük kapasiteli rüzgâr enerji santrali olacaktır. Chinapower Genel Müdürü Tian Jun, santralin yılda 350 milyon kilovat elektrik üreteceğini, 1 milyon hanenin elektrik ihtiyacını gidereceğini, santralin kirli hava salınımı termik santrallere oranla yıllık 2000 ton ve karbondioksit salınımı ise yıllık 289 bin ton seviyesinde aşağı çekeceğini belirtmektedir. Ayrıca bu santral ile birlikte 300 kişiye istihdam sağlanacağı ifade edilmektedir. Çin Almatı Başkonsolosu Liao Hongbo, Janatas Rüzgâr Enerjisi Santrali'nin Çin ve Kazakistan işbirliğinin en önemli örneklerinden birini gösterdiğini belirtmektedir.³⁴²

1.2. Kırgızistan

Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında Kırgızistan'da Çin tarafından finanse edilen altyapı projelerinin toplam maliyetinin 2.2 milyar Dolar olduğu belirtilmektedir. Kırgızistan'ı doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda bağlayan yolların iyileştirilmesini kapsayan yol projelerinin toplam maliyetinin 1.13 milyar Dolar, enerji alanında yapılacak olan yeni projelerin ve modernizasyon projelerinin ise toplam maliyetinin 98 milyar Dolar olduğu ifade edilmektedir.³⁴³ Çin'in, Tek Kuşak Tek Yol Projesi çerçevesinde Kırgızistan'da gerçekleştirdiği yatırımlarda altyapı, enerji ve teknoloji sektörleri ön plana çıkmaktadır.³⁴⁴ Çin, Kırgızistan'ın en büyük ticaret ortağı ve en büyük yatırımcısıdır. 2017 yılı sonunda Çin'in Kırgızistan'daki kümülatif Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)'ın 3.86 milyar Dolara ulaştığı belirtilmektedir.

³⁴¹ Zhengizkhan Zhanaltay, "Recent Developments in The Railway Network of Kazakhstan", **Akhmet Yassawi University, Eurasian Research Institute, Weekly Analysis**, 16.02.2016-22.02.2016, No:55.

³⁴² Çin, Kazakistan İçin Rüzgâr Enerjisi Santrali İnşa Ediyor, **CRI**, 16.07.2019, <http://turkish.cri.cn/1781/2019/07/16/1s199013.htm>, Erişim Tarihi: 17.04.2021.

³⁴³ Roman Mogilevskii, Kyrgyzstan and Belt and Road Initiative, **University of Central Asia, Graduate School of Development, Institute of Public and Administration**, Working Paper 50, Kyrgyzstan 2019, s.5-9.

³⁴⁴ Otabek Omonkulov, "Kuşak ve Yol Projesi Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri", **Bölge Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.1, Mayıs 2020, s.73.

2018 yılında ise iki ülke arasında ticaret patlaması yaşanarak toplam ithalat ve ihracatın 5.6 milyar Dolar olduğu belirtilmektedir.³⁴⁵

1.2.1.Alternatif Kuzey-Güney Yolu

2014 yılında yapımına başlanılan Kuzey-Güney karayolunun üç aşamalı bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk aşaması Kazarman-Celal Abad (291-433 km) ve Kök Art Tüneli (3.8 km) olmak üzere toplamda 150.9 km ve maliyeti 287.6 milyon Dolar, İkinci aşama 99 km uzunluğunda ve toplam 1.472 m uzunluğunda iki köprüyü içermekte ve toplam maliyeti 230.8 milyon Dolar ve üçüncü aşamanın ise toplam 69.7 km uzunluğunda olduğu ve 2022 yılında tamamlanması planlanan bir proje olduğu belirtilmektedir.³⁴⁶

1.2.2.Bişkek-Narin-Torugart Yolu

Bişkek-Narin-Torugart yolu 60 yıl önce inşa edilmiş, Kırgızistan'ın ana ulaşım yollarından birini temsil etmekte ve “Avrupa-Doğu Asya” CAREC³⁴⁷ Ulaşım Koridoru'nun bir parçasını oluşturmaktadır. Bişkek-Narin-Torugart yolu Kırgızistan'ın üç obası Chui, Naryn ve Issyk-Köl'ü birbirine bağlamakta ve Kırgızistan topraklarından Çin'den kuzey-güney doğrultusunda güneydeki Torugart sınır kapısından Kordai yerleşimine kadar transit bir yol güzergâhı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu yol Kırgızistan ve Çin'i birbirine bağlayan önemli kara yollarından bir tanesi olmakla birlikte ve burada Kara-Kum karayolu ile Pakistan ve Hint Okyanusu limanlarına ulaşım sağlamakta ve Rusya ve Kazakistan'ın da bu limanlar ulaşmasını imkân tanımaktadır. Tek Kuşak tek Yol Projesi kapsamında bu yol güzergâhının daha fazla kullanılacağı göz önüne alınarak üç aşamalı olarak yenileme ve genişletme çalışmalarının yapılmasına karar verilmiştir.³⁴⁸ 1 Ocak 2009 tarihinde

³⁴⁵ China's Economic Cooperation with Kyrgyzstan Reaps Fruitful Results, **Belt and Road News**, 14.06.2019, <https://www.beltandroad.news/chinas-economic-cooperation-with-kyrgyzstan-reaps-fruitful-results/>, Erişim Tarihi: 18.04.2021.

³⁴⁶ Kırgızistan'da Kuzey-Güney Karayolunun İnşaatı 2022'de Tamamlanacak, **KABAR**, 20.08.2019, <http://tr.kabar.kg/news/kuzey-guney-karayolunun-in-aat-2022de-tamamlanacak/>, Erişim Tarihi: 18.04.2021.

³⁴⁷ CAREC: Central Asia Regional Economic Cooperation Program (Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği Programı).

³⁴⁸ Bishkek-Naryn-Torugart Road Rehabilitation Project, **Ministry of Transport and Roads of the Kyrgyz Republic, Investment Projects Implementation Group**, <http://piumotc.kg/en/bishkek-naryn-torugart/>, Erişim Tarihi: 18.04.2021.

başlayan yenileme çalışmaları 1 Ocak 2014 tarihinde tamamlanmış ve çalışmanın maliyetinin 70 milyon Dolar olduğu açıklanmıştır.³⁴⁹

1.2.3.Oş-Batken-İsfana Yolu

4 Aralık 2012 tarihinde yenileme çalışmalarına başlanılan Oş-Batken-İsfana yolunun inşaatı 2016 yılında tamamlanmıştır. Proje Çin Eximbank tarafından finanse edilmiş ve China Road and Bridge Corporation tarafından inşası üstlenilmiştir. Projenin toplam maliyeti 91.4 milyon Dolar olarak açıklanmıştır.³⁵⁰ Dönemin Kırgızistan Başbakanı Sooronbay Ceenbekov, Oş-Batken-İsfana yolu için “Bu proje, Kırgızistan’ın ulaşım bağımsızlığını sağlayacak ve yerel ve bölgesel pazarlara bir yol açacak, bu da yerel nüfusunun refahının iyileşmesine ve bölge ekonomisinin gelişmesine neden olacaktır” açıklamasında bulunduğu belirtilmektedir.³⁵¹

1.2.4.Oş-Sarıtaş-İrkeştam Yolu

Oş-Sarıtaş-İrkeştam yolu 22 Kasım 2012 tarihinde açılmıştır. Bu güzergâh Oş-Bişkek yolunun devamı niteliği taşımakta, 225 km rehabilite edilmiş yol Kırgızistan’ı Çin’e bağlamaktadır. Ayrıca 136 km Sarıtaş-Karamık yolu, ülkeyi Tacikistan ile birleştirmektedir. Bu güzergâh ticari ve ekonomik hacmi arttıracak gibi ülkeler arasındaki seyahat süresini de kısaltacağını belirtilmektedir. Oş-Sarıtaş-İrkeştam yolu CAREC Koridorlarının 2. ve 3. parçasını oluşturmaktadır.³⁵²

1.2.5.Uch-Kurgan Hidroelektrik Santrali Modernizasyonu

Naryn Nehri üzerinde yer alan Uch-Kurgan Hidroelektrik Santralinin 1960 yılında inşa edilmiş ve Bişkek’in 271 km güneybatısında, Özbekistan’ın sınırı yakınında bulunmaktadır. Yenilenme çalışmaları için Asya Kalkınma Bankası (ADB) tarafında 40 milyon Dolar kredi sağlanmıştır. Modernizasyon çalışması santralde elektrik üretimi ve iletimi için eskiyen elektrik ve mekanik ekipmanların

³⁴⁹ Reconstruction of Bishkek-Naryn-Torugart Road Project, CAREC, <https://www.carecprogram.org/?project=bishkek-naryn-torugart-road-reconstruction-project>, Erişim Tarihi: 18.04.2021.

³⁵⁰ Osh-Batken-Isfana Road Rehabilitation Phase 2, Reconnecting Asia, <https://reconnectingasia.csis.org/database/projects/osh-batken-isfana-road-km-220-232-248-360-rehabilitation/0f6dd169-65cb-495e-8a35-209eecdad35/>, Erişim Tarihi: 18.04.2021.

³⁵¹ Kyrgyzstan Completes Strategic Road in the South, AVİM, 28.06.2016, <https://avim.org.tr/en/Bulten/KYRGYZSTAN-COMPLETES-STRATEGIC-ROAD-IN-THE-SOUTH>, Erişim Tarihi: 18.04.2021.

³⁵² Roads in Kyrgyz Republic will Help Improve Trade with Neighboring Countries, CAREC, <https://www.carecprogram.org/?feature=roads-in-kyrgyz-republic-will-help-improve-trade-with-neighboring-countries>, erişim Tarihi: 18.04.2021.

yenilenmesini kapsamakta ve yenilenme sonucunda santralin kapasitesinin %20 oranında artacağı belirtilmektedir. Proje ile birlikte ev içi temiz elektrik kullanımını ve Özbekistan ve Kazakistan'a ihracat potansiyelini arttıracaklarını hatta Özbekistan'da aşağı havzada tarım için gerekli olan enerjiyi de sağlayacağı ifade edilmektedir.³⁵³

1.2.6.Junda Petrol Rafinerisi

Kırgızistan'ın beş petrol rafinerilerinin en büyüğü, 2013 yılında faaliyetlerine başlayan Junda petrol rafinerisidir. Rafinerinin asıl sahibi Çin'li China Oil Company Junda Limited şirkettir. Junda petrol rafinerisi yılda 800.000 ton petrol işlemektedir.³⁵⁴ 2018 yılında rafinerinin mahkeme durumlarından ve rafinerinin hacmini kullanmadığı gerekçesi ile işletilmesi askıya alınmıştır.³⁵⁵

1.3.Özbekistan

Orta Asya'nın Kazakistan'dan sonra en büyük ülkelerinden biri olan Özbekistan ile Çin'in 2016 yılında ticaret hacmi 3.6 milyar Doları geçtiği ve Özbekistan'ın en büyük ticari ortağı konumuna geldiği ifade edilmektedir.³⁵⁶ 2017 yılında iki ülke arasında ticaret hacminin 4 milyar Dolara ulaşmıştır. Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında iki ülke arasında 2017 yılında tarım alanında değeri toplam 500 milyon dolar eden 15 proje imzalanmış, enerji alanında ise doğalgaz boru hatları için toplam 377.5 milyon Dolar yatırım yapıldığı belirtilmektedir.³⁵⁷ 2020 yılının ilk çeyreğinde ikili ticaret hacminin 1.364 milyon Dolara ulaştığı belirtilmektedir. Özbekistan'ın Çin'e ihracatı 400.8 milyon dolar, ithalatı ise 963.5 milyon Dolar olarak açıklanmıştır.³⁵⁸ Özbekistan'ın Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve

³⁵³ Kyrgyz Republic: Uch-Kurgan Hydropower Plant Modernization Project, **Asian Development Bank**, <https://www.adb.org/projects/49240-002/main#project-pds-collapse>, Erişim Tarihi:18.04.2021.

³⁵⁴ Ayzirek Imanaliyeva, "Kyrgyzstan: Living in the Shadow of a Sleeping Chinese Oil Refinery", **Eurasianet**, 22.10.2020, <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-living-in-the-shadow-of-a-sleeping-chinese-oil-refinery#:~:text=Kyrgyzstan%20has%20five%20oil%20refineries,is%20no%20stranger%20to%20scandal.>, Erişim Tarihi:18.04.2021.

³⁵⁵ Julia Kostenko, "Operation of Junda Oil Refinery Suspended", **24KG**, 06.10.2018, https://24.kg/english/100769_Operation_of_Junda_oil_refinery_suspended/, Erişim Tarihi:18.04.2021.

³⁵⁶ Ümit Alperen, **a.g.m.**, s.27.

³⁵⁷ Ömirbek Hanayi, "Özbekistan-Çin İlişkilerindeki Son Gelişmeler", **Akhmet Yassawi University, Eurasian Research Institute**, <https://eurasian-research.org/publication/ozbekistan-cin-iliskilerindeki-son-gelistmeler/?lang=tr>, Erişim Tarihi:29.04.2021.

³⁵⁸ Oleg Limanov, "Uzbekistan-China Relations During the Covid-19 Pandemic", **Central Asian Bureau for Analytical Reporting**, 01.06.2020, <https://cabar.asia/en/uzbekistan-china-relations-during-the-covid-19-pandemic>, Erişim Tarihi:20.04.2021.

Afganistan ile sınırlarının bulunmasının onun Orta Asya’da ve Tek Kuşak Tek Yol Projesinde stratejik bir konum elde etmesini sağladığı belirtilmektedir.³⁵⁹

1.3.1.Angren-Pap Demiryolu

22 Haziran 2016 tarihinde Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ve Özbekistan eski Devlet Başkanı İslam Kerimov tarafından açılışı gerçekleştirilen Angren-Pap Demiryolu Taşkent ve Fergana Vadisi arasında yer almaktadır. Angren-Pap demiryolunun maliyetinin 1.68 milyon Dolar olduğu ve projenin iki yılda bitirildiği belirtilmektedir.³⁶⁰ Demiryolu hattının öne çıkan özelliği 1.520 km uzunluğunda Tek Kuşak Tek Yol Projesi içinde yer alan demiryollarının en uzun olması ve içerisinde 19,2 km Kamçık Tüneli’ni barındırmasıdır. Kamçık Tüneli ile birlikte Fergana Vadisine ulaşabilmek için Tacikistan’dan geçmek zorunluluğu ortadan kaldırmaktadır. China Railway Tunnel Group tarafından inşa edilen demiryolu hattı ayrıca 25 köprü ve toplam 2.1 km uzunluğunda 6 viyadük ve Orzu, Kul, Temiryulobod ve Kushminor’da 4 istasyonu kapsamaktadır. Özbekistan’ın önümüzdeki yıllarda endüstriyel ilerlemesinde Angren-Pap demiryolunun önemli bir rol oynayacağı belirtilmektedir.³⁶¹

1.3.2.Çin-Kırgızistan-Özbekistan Ulaşım Koridoru

Çin’in Kırgızistan üzerinden Özbekistan’a ulaşmayı hedeflediği çok yönlü bir ulaşım koridoru açmıştır. 5 Haziran 2020 tarihinde Çin’in Gansu eyaletinin başkenti Lanzhou şehrinden trene yüklenen konteynerler Sincan-Uygur Özerk Bölgesi’ndeki Kaşgar şehrine ulaştıktan sonra karayolu vasıtası ile Çin-Kırgızistan sınırındaki İrkeştam geçidi üzerinden Kırgızistan’ın Oş şehrine ulaştırılmış ve buradan da demiryolu ile Özbekistan’ın başkenti Taşkent’e ulaşımı sağlanmıştır. Çin-Kırgızistan-Özbekistan ulaşım koridorunun genel anlamda üç ülkenin fakat özel anlamda Çin-

³⁵⁹ Rainer Michael Preiss, “Uzbekistan is the Hidden Gem in China’s New Silk Road”, **Forbes**, 09.09.2019, <https://www.forbes.com/sites/rainermichaelpreiss/2019/09/09/uzbekistan-is-the-hidden-gem-in-chinas-new-silk-road/?sh=d92b8743bd5b>, Erişim Tarihi:20.04.2021.

³⁶⁰ Özbekistan’daki Angren-Pap Demiryolu İnşaati, 02.06.2016, **AVİM**, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-DAKI-ANGREN-PAP-DEMIRYOLU-INSAAATI>, Erişim Tarihi:19.04.2021.

³⁶¹ Ramtanu Maitra, “The Multiple Dimensions of China’s ‘One Belt One Road’ in Uzbekistan”, **Executive Intelligence Review**, 30 Aralık 2016, s.20-21.

Özbekistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerine ciddi bir ivme kazandıracığı belirtilmektedir.³⁶²

Çin-Kırgızistan-Özbekistan ulaşım koridorunun faaliyete geçmesi ile birlikte 1997 yılından beri üç ülke arasında yapılması planlanan demiryolu hattının da yapım aşamasına bir adım daha yaklaşıldığı düşünülmektedir. Planlanan demiryolu hattı öncelikli olarak mevcut ulaşım koridorlarına alternatif oluşturmakta ve Çin'in Kazakistan üzerinden Avrupa'ya ulaşmasını sağlayan koridordan 7-8 gün daha kısa bir sürede Avrupa'ya ulaşmasını sağlayacağı belirtilmektedir. Fakat gerçekleştirilen fizibilite çalışmaları ile elde edilen veriler, inşaatın dağlık alanlarda yapılacağını bu durumun neredeyse 50 km 48 tünel inşa etmeyi gerektirmekte ve yüksek maliyet ve mühendislik istediği belirtilmektedir.³⁶³

1.3.3. Gaz Taşıma Altyapısının Geliştirilmesi

Çin'in Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında Özbekistan'da yaptığı yatırımlar arasında dikkat çeken yatırımlardan biri doğalgaz rezervlerinin ve gaz ulaştırma altyapısının geliştirilmesi olarak belirtilmektedir. Özbekistan'daki hat 'Çin ve Orta Asya Doğalgaz Hattı'na entegre edilecek A,B,C hatlarının dördüncüsü D hattıdır. Mevcut Çin-Orta Asya Doğalgaz Hattı Çin'e yıllık 55 milyar metre küp doğal gaz sağlamakta ve bu da Çin'in doğalgaz tüketiminin %20'sine denk gelmektedir. Dördüncü hat olan D hattının tamamlanması ile birlikte Çin'e 30 milyar metre küp daha doğalgaz tedarik edilecektir ve pek tabi olarak Çin'i Trans Özbek boru hattına olan bağımlılığını daha da arttıracığı belirtilmektedir.³⁶⁴

1.4. Tacikistan

Tacikistan, Çin ile Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nde ilk işbirliği sağlayan ülkelerinden bir tanesidir. Çin, Tacikistan'ın en büyük yatırım kaynağı ve üçüncü en büyük ticaret ortağı olarak karşımıza çıkmaktadır. 2018 yılında iki ülkenin ticaret hacminin 1.51 milyar Dolara ulaştığı, Çin'in doğrudan yatırımlarının ise 2017 yılında 95.01 milyar Dolar olduğu ve bu rakamın gelecek yıllarda 3 milyar Dolara

³⁶² Omirbek Hamay, "Çin-Kırgızistan-Özbekistan Yeni Ulaşım Koridoru Üzerine Bir Değerlendirme", **Akhmet Yassawi University, Eurasian Research Institute, Weekly Analysis**, 20.07.2020-26.07.2020, No 269.

³⁶³ Jalil Saparov, Bakyt Ibrahimov, "China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Remains Uncertain", **The Third Pole**, 13.01.2021, <https://www.thethirdpole.net/en/regional-cooperation/china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-remains-uncertain/>, Erişim Tarihi: 18.04.2021.

³⁶⁴ Ramtanu Maitra, **a.g.m.**, s.19.

ulaşılabileceği tahmin edilmektedir.³⁶⁵ Tacikistan Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın da ilk üyelerinden biridir ve Tacikistan'ın 2030 Ulusal Kalkınma Strateji ile Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin koordine edildiği belirtilmektedir.³⁶⁶ Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin ulaşım altyapısını geliştirdiği, Tacikistan mallarının dünya pazarlarına açılmasına imkân sağladığı, iki ülke arasında karşılıklı ticareti geliştirdiği, ihracat maliyetlerini azalttığı ve ticaret engellerini ortadan kaldırdığı ve yeni yatırımlar ve birçok projenin ülkeye girmesini sağladığı belirtilmektedir. Çin'in ise, Tacikistan'ı Orta Asya'da umut verici ticari ve ekonomik ortak olarak gördüğü ifade edilmektedir.³⁶⁷

1.4.1.Vahdat-Yovan Demiryolu

Vahdat-Yovan demiryolu Duşanbe-Kurgantube demiryolu hattının bir kısmını oluşturmaktadır. Vahdat-Yovan demiryolunun yapımına 2014 yılında başlanmış ve 2016 yılında tamamlanmıştır. Toplam maliyeti 72 milyon Dolar olan proje Çin Eximbank ve Tacikistan tarafından karşılanmış ve Çin Demiryolu Grup tarafından yapımı gerçekleştirilmiştir. Güzergâh, beş köprü ve üç tüneli kapsamaktadır.³⁶⁸

1.4.2.Tacikistan-Afganistan-Türkmenistan (TAT) Demiryolu

Demiryolunun inşaatına 5 Haziran 2013 tarihinde Türkmenistan'da başlanılmış ve toplam uzunluğunun 500 km olacağı ön görülmektedir. Projenin ilk ayağı Türkmenistan'da 90 km, ikinci ayağı kuzey Afganistan'da 230 ile 350 km arasında, üçüncü ayağında ise güney Tacikistan'da 50 ile 160 km arasında demiryolu inşa etmeyi planlamaktadır. Proje Asya Kalkınma Bankası (ADB) tarafından finanse edilmektedir.³⁶⁹ Demiryolu hattı Türkmenistan'da Attamurad ve İmamnazar'dan; Afganistan'da Aqina, Andkhoy, Sheberghan, Mezarı Şerif, Khulm ve Kunduz'dan; Tacikistan'da ise Panjpayan ve Kolkhozabad'dan geçmesi planlanmaktadır.

³⁶⁵ Tajikistan on 'Belt and Road' to Further Prosperity, **CGTN**, 14.06.2019, <https://news.cgtn.com/news/2019-06-14/Tajikistan-on-Belt-and-Road-to-further-prosperity-HvKdOh1nfW/index.html>, Erişim Tarihi:22.04.2021.

³⁶⁶ Ren Qi, "Tajik Leader Hails Broad Benefits of Belt, Road", **China Daily**, 26.04.2019, <https://www.chinadaily.com.cn/a/201904/26/WS5cc26932a3104842260b8863.html>, Erişim Tarihi:22.04.2021.

³⁶⁷ Bekhruz Aliev, Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kapsamında Türkiye-Tacikistan Dış Ticareti: İstanbul ve Duşanbe'nin Lojistik Üs Olma Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma, **Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Antalya 2019, s.98-99.

³⁶⁸ Vahdat-Yovan Railway, **Reconnecting Asia**, <https://reconnectingasia.csis.org/database/projects/vahdat-yovan-railway-construction/bde10173-33b5-4431-9ad2-19468648bcbd/>, Erişim Tarihi:19.04.2021.

³⁶⁹ Oleg Salimov, "The Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railroad Project: The Prospects of the New Silk Road", **The Central Asia-Caucasus Analyst**, 27.11.2013, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12866-the-turkmenistan-afghanistan-tajikistan-railroad-project-the-prospects-of-the-new-silk-road.html>, Erişim Tarihi:19.04.2021.

Türkmenistan ve Afganistan arasındaki hattın yapımı tamamlanmış ve 28 Kasım 2016 tarihinde faaliyete geçmiştir. Projenin her üç ülkenin de izole kalmış ve denize kıyılarının olmaması sebebiyle zayıf ekonomilerinin büyümesinin önündeki engeli kaldıracağı tahmin edilmektedir.³⁷⁰ Projenin Tacikistan ayağının yapımı dönemin şartlarında Tacikistan'ın kuzeyindeki güvenlik açığını sebep göstermesi ile ertelenmesine neden olmuştur. Fakat 30 Aralık 2019 tarihine gelindiğinde Tacikistan ve Afganistan hükümetleri Duşanbe'de bir araya gelerek güzergâhın tamamlanması yönünde anlaşma imzaladıkları belirtilmektedir.³⁷¹

1.4.3. Duşanbe-2 Termik Elektrik Santrali

Tacikistan'lı yetkililer güç tüketimini azaltmak ve kesintisiz bir şekilde elektrik tedarikini sağlamak amacıyla Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de ikinci bir 100 MW'lık bir termik santrali kurma kararı almışlardır. Duşanbe-2 Termik santralinin maliyetinin 331 milyon Dolarlık kısmı Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında Çin Eximbank tarafından, kalan 17.4 milyon Dolarlık kısmı ise Tacikistan'a ait en büyük enerji holdingi olan Barki Tojik tarafından karşılanmıştır. Duşanbe-2'nin ilk etabının yapımı Kasım 2012 tarihinde başlanmış 2014 yılında tamamlanmıştır. İkinci etap ise 2015 yılında başlanıp 2017 yılında tamamlanmıştır. Duşanbe-2'nin toplam çalışma kapasitesinin 400 MW olduğu belirtilmektedir.³⁷² Xi Jinping'in projenin yapım aşamasında Duşanbe-2'nin Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında iki ülke arasındaki pragmatik işbirliğinin bir dönüm noktası ve dostluk sembolü olduğu yönünde açıklamada bulunduğu belirtilmektedir.³⁷³

1.4.4. Golovnaya Hidroelektrik Santrali Rehabilitasyon Projesi

Golovnaya HES 1962 yılında kullanılmaya başlanmış ve Tacikistan'ın en büyük dördüncü elektrik santralidir. Proje kapsamında türbinlerin ve jeneratörlerin yenilenmesi ile birlikte Golovnaya HES'in kapasitesinin 240 MW'tan 252 MW'ta yükseleceği belirtilmektedir. Proje ADB tarafından finanse edilmiş ve toplam maliyeti

³⁷⁰ Shoaib Ahmad Rahim, "The Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway", **The Diplomat**, 09.12.2016, <https://thediplomat.com/2016/12/the-turkmenistan-afghanistan-tajikistan-railway/>, Erişim Tarihi: 19.04.2021.

³⁷¹ Rustami Sukhrob, "TAT Railway Project: a Road That Was Never Built", **Central Asian Bureau for Analytical Reporting**, 15.09.2020, <https://cabar.asia/en/tat-railway-project-a-road-that-was-never-built>, Erişim Tarihi: 19.04.2021.

³⁷² Natalia Idrisova, "A Second Coal Fired Power Plant for the Tajik Capital", **Bankwatch Network (CEE)**, 17.01.2018, <https://bankwatch.org/blog/a-second-coal-fired-power-plant-for-the-tajik-capital>, Erişim Tarihi: 19.04.2021.

³⁷³ Dushanbe No.2 Thermal Power Plant (Stage II) Project in Tajikistan, **China Power International Cooperation Union**, http://www.cpicu.org/e_achievements_show.aspx?id=457, Erişim Tarihi: 19.04.2021.

136 milyon Dolar olduğu açıklanmaktadır. Rehabilitasyon sonucunda ise Tacikistan’da kış mevsiminde yaşanan uzun elektrik kesintilerinin önüne geçilebileceği ve Afganistan’ın kuzeyinde artması beklenen talebi karşılaması hedeflenmektedir.³⁷⁴

1.5.Türkmenistan

Türkmenistan, Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında Çin ile en büyük ticaret anlaşmasını enerji alanında yaptığı görölmektedir. Türkmenistan’ın toplam ihracatı 2019 yılında 9.9 milyar Dolar olarak açıklanmış ve bunun 8.7 milyar Dolarının ise Çin ile ihracatına ait olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Türkmenistan’ın ihraç ettiğı petrol gazları ve diğerk hidrokarbonların toplam değerinin 8.6 milyar Dolar’dır ve tamamı Çin tarafından satın alınılmaktadır.³⁷⁵ İki ülke arasında 2038 yılına kadar geçerliliğini sürdürecek bir gaz anlaşması mevcut olmakla birlikte bu anlaşmaya göre Çin, Türkmenistan’dan ithal ettiğı gaz miktarını yıllar içerisinde artan ihtiyacı kapsamında arttırabilmesini içermektedir.³⁷⁶

1.5.1.Türkmenbaşı Uluslararası Limanı

Türkmenistan’ın Hazar Denizi’nde yer alan Türkmenbaşı Limanı’nın inşaatına Türk bir firma olan Gap İnşaat tarafından 2014 yılında başlanılmış ve 2018 yılında yapımı tamamlanmış ve toplam maliyeti 1.5 milyon Dolar olarak açıklanmıştır.³⁷⁷ Türkmenbaşı Uluslararası Limanı ile Türkmenistan’ın kargo elleçleme kapasitesinin 25-26 milyon tona çıkması beklenmektedir.³⁷⁸ Limanla birlikte Uzakdoğudan Avrupa’ya kargoların 15 günde ulaşması sağlanmaktadır.³⁷⁹

³⁷⁴ Tacikistan: Golovnaya 240-Megawatt Hydropower Plant Rehabilitation Project, **Asian Development Bank**, <https://www.adb.org/projects/46418-001/main#project-pds-collapse>, Erişim Tarihi: 19.04.2021.

³⁷⁵ Gülperi Güngör, “Orta Asya Ticaretinde Çin Nüfuzu”, **AVİM**, 04.06.2020, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/ORTA-ASYA-TICARETINDE-CIN-NUFUZU>, Erişim Tarihi: 21.04.2021.

³⁷⁶ Yavuz Kerimoğlu, “Çin’in Orta Asya Politikaları”, **İNSAMER**, 22.01.2019, https://insamer.com/tr/cinin-orta-asya-politikalari_1942.html, Erişim Tarihi: 22.04.2021.

³⁷⁷ Uluslararası Türkmenbaşı Liman Projesi, **Gap İnşaat**, <https://www.gapinsaat.com/tr/altyapi/uluslararasi-turkmenbasi-liman-projesi.html>, Erişim Tarihi: 20.04.2021.

³⁷⁸ Chris Devonshire-Ellis, “Turkmenbashi’s Caspian Window and the Turkmenistan Belt and Road”, **Silk Road Briefing**, 10.07.2018, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2018/07/04/turkmenbashis-caspian-window-turkmenistan-belt-road/>, Erişim Tarihi: 20.04.2021.

³⁷⁹ Uluslararası Türkmenbaşı Limanı Açıldı, **UTİKAD**, 07.05.2018, <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/21151/uluslararasi-turkmenbasi-limani-acildi>, Erişim Tarihi: 20.04.2021.

1.5.2.Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran Demiryolu

Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran demiryolu Aralık 2014 tarihinde kullanıma açılmış, uzunluğu 10.000 km ve seyahat süresi 14 gündür. Bu demir yolu hattı Kuzey-Güney uluslararası nakliye koridorunun bir parçası olmak ile birlikte Doğu Çin Denizi'nden Basra Körfezi pazarlarına hızlı kargo teslimi için önem arz etmektedir.³⁸⁰

1.5.3.Türkmenabat-Mary-Aşkabat-Türkmenbaşı

Demiryolu

Modernizasyon Projesi

Türkmenabat-Mary-Aşkabat-Türkmenbaşı demiryolunun modernizasyon çalışmalarının maliyeti 75 milyon Dolar olarak açıklanmış ve finansmanı Asya Kalkınma Bankası (ADB) tarafından sağlanmaktadır. 2018 yılında başlatılan çalışmaların 2022 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Proje üç aşamaya bölünmüştür ve Afganistan, İran ve Özbekistan arasında gidip gelen trenler için kavşak görevi gören ve yoğun bir trafiğin yaşandığı Türkmenabat-Mary bölümünün birinci aşama olarak yenilenmesine karar verildiği belirtilmektedir.³⁸¹

2.Tek Kuşak Tek Yol Projesi Kapsamında Kazakistan-Çin İlişkileri

2.1.Siyasi İlişkileri

27 Aralık 1991 tarihinde Çin tarafından Kazakistan'ın bağımsızlığı tanınmıştır. Kazakistan ve Çin arasındaki diplomatik ilişkiler 3 Ocak 1992 tarihinde Çin Dış Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Bakanı Li Lanqing ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Tian Zengpei ile birlikte bir grup heyetin Kazakistan'ı ziyareti ile tesis edilmiştir. Zengpei'nin ziyareti ile birlikte iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin sağlanmasının adına da tebliğ imzalanmıştır. Ziyarette kısa bir süre sonra Şubat 1992 tarihinde Çin, Almatı şehrinde büyükelçilik açmış ve Aralık 1992 tarihinde ise Kazakistan, Pekin şehrinde büyükelçiliğini açmıştır.³⁸² Şubat 1992 tarihinde dönemin Kazakistan Başbakanı Sergey Tereşçenko önderliğinde bir heyet Çin'e bir ziyaret gerçekleştirmiş ve bu ziyaret ile birlikte iki ülke arasında dostluk ve işbirliği ilişkilerini, egemenlik ve

³⁸⁰ Uzbekistan Joins China-Kazakhstan-Turkmenistan-Iran Railway Corridor, **AVİM**, 06.04.2019, <https://avim.org.tr/en/Bulten/UZBEKISTAN-JOINS-CHINA-KAZAKHSTAN-TURKMENISTAN-IRAN-RAILWAY-CORRIDOR>, Erişim Tarihi: 20.04.2021.

³⁸¹ Turkmenistan: Preparing the Central Asia Regional Economic Cooperation Corridors 2,3 and 6 (Turkmenabat-Mary-Ashgabat-Turkmenbashi) Railway Modernization Projects, **Asian Development Bank**, <https://www.adb.org/projects/51360-002/main#project-pds-collapse>, Erişim Tarihi:20.04.2021.

³⁸² Aikut Dunanbaev, China's Central Asia Policy in The Period of Xi Jinping: The Case of Kyrgyzstan, **Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli 2020, s.21.

toprak bütünlüğüne saygı, saldırmazlık, birbirinin iç meselelerine karışmama, ikili ilişkilerini eşitlik ve karşılıklı barış içinde bir arada yaşama temelinde ilerleteceklerine dair bir anlaşma imzalamışlardır.³⁸³

İki ülke arasında 1993 yılında sunulan “Kazakistan ve Çin Arasındaki Bildiri” ile ülkeler arasındaki sınırın Sovyetler Birliği’ndeki hali ile kalması kararlaştırılmıştır. Yalnız bir yıl sonra 26 Nisan 1994 tarihinde Kazakistan ve Çin arasında “Kazakistan ve Çin Devlet Sınırı Hakkında” anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre karşılıklı komisyonlar oluşturulmuş, sınır hattı boyunca 504 direk yapılmasına, direklerin 254 tanesinin Kazakistan tarafının, 248 tanesinin ise Çin tarafının yapmasında karar kılınmıştır. Esas olarak sınır meselesi 24 Ağustos 1997 tarihinde neticeye kavuşturulmuştur. Çin ve Kazakistan arasında yeni belirlenen sınır ile birlikte Kazakistan, Büyük Okyanus’a erişim hakkı elde etmiş ve böylece ürünlerini Çin’in Lyan-Yungan limanından dünya pazarlarına ulaştırabilmek ve yine bu limandan Kazakistan’a getirebilmektedir.³⁸⁴

11-13 Eylül 1995 tarihinde dönemin Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in daveti üzerine Kazakistan’a ziyarette bulunmuştur. Ayrıca bu ziyaret Çin’in, Kazakistan’a Cumhurbaşkanlığı düzeyinde gerçekleştirdiği ilk ziyaret olarak tanımlanmaktadır. 26 Nisan 1996 tarihinde ise Çin’in Şanghay eyaletinde Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında “Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenliğin Derinleştirilmesi Anlaşması” ile birlikte Şanghay Beşlisi Örgütü hayata geçirilmiştir. Şanghay Beşlisi’nin kurulmasının yarattığı olumlu hava ile birlikte 1998 yılında iki ülke arasında sınır problemlerinin nihayete erdirilebildiği belirtilmektedir.³⁸⁵ ŞİÖ, egemen devletlerin iç işlerine karışılmaması, ayrılıkçılık, terörizm ve dini radika gruplarla mücadele, Güney Asya’da nükleer silahlanma hususundan hissedilen endişe, örgüte üye ülkeler arasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin ilerletilebilmesi ve devlet başkanları, dışişleri bakanları, savunma bakanları ve çeşitli çalışma grupları

³⁸³ Fazylbek Mustanov, Çin Halk Cumhuriyeti’nin Kazakistan’a Yönelik Politikası, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2005, s.49.

³⁸⁴ Saken Yessirkepov, Çin’in Orta Asya Politikası, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2010, s.109.

³⁸⁵ Ömirbek Hanayı, Kazakistan-Çin İlişkilerinin Siyasi ve Ekonomik Açidan Analizi, **Akhmet Yassawi University, Eurasian Research Institute**, <https://eurasian-research.org/publication/kazakistan-cin-iliskilerinin-siyasi-ve-ekonomik-acidan-analizi/?lang=tr>, Erişim Tarihi:09.05.2021.

arasında düzenli toplantılar vasıtası ile üye ülkeler arasındaki iletişimin artırılması hedefi ile hayata geçirildiği belirtilmektedir.³⁸⁶ Ayrıca Çin'in ŞİÖ ile birlikte öncelikli olarak sınır sorunlarını ortadan kaldırmayı, bölgesel güvenliği sağlamayı hedeflediği ve Kazakistan ve Kırgızistan'da yaşayan Uygur milletini kontrol altında tutmayı hedeflediği ifade edilmektedir.³⁸⁷

Kasım 1999 tarihinde Nazarbayev Çin'e gerçekleştirmiş olduğu ziyaret ile iki ülke arasında kapsamlı işbirliğinin daha da ileriye taşınmasına dair ortak bildiri, sınır sorunun çözümüne ilişkin bildiri, karşılıklı işbirliği anlaşması, haksız rekabet ve tekel karşıtı belge olmak üzere birçok anlaşma imzalandığı belirtilmektedir. 2000 yılında ise iki ülke arasında Ekonomik ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.³⁸⁸

2002 yılında iki ülke arasında “İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması”, “Terörizme, Ayrılıkçılığa ve Aşırılığa Karşı İşbirliği Anlaşması” ve “Tehlikeli Askeri Aktivitelerden Korunma Anlaşması” imzalanarak üç anlaşmayla birlikte siyasi ilişkilerin derinleştirildiği belirtilmektedir.³⁸⁹ 17 Mayıs 2004 tarihinde ise “Çin-Kazakistan İşbirliği Komitesi” kurulmuş ve ekonomi-ticaret, ulaşım, liman ve gümrük, bilim ve teknoloji alanlarında olmak üzere alt komiteler oluşturulmuştur. 3-4 Temmuz 2005 tarihinde “Çin-Kazakistan Stratejik Ortaklığın Kurulması ve Geliştirilmesine Dair Ortak Bildiri” imzalanmıştır.³⁹⁰

Çin ve Kazakistan arasındaki siyasi ilişkilerin belirleyici unsurlarından birinin de Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Kazak halkının olduğu belirtilmektedir. 2007 yılının Nisan ayında Moskova'da Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Çin arasında bir anlaşma gerçekleştirilmiştir. Anlaşma eski Çin-Sovyet sınır hattında 100 km'lik bir alan kapsamında askeri kuvvetlerin aza indirgenmesini ve Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı olarak nitelendirilen grupların desteklenmemesini

³⁸⁶ Merve Bağcı, Başlangıçtan Günümüze Kazak-Çin Sınır Sorunları, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2015, s.103.

³⁸⁷ Hasan Duran, Kadir Kürşat Yılmaz, “Devi Bağlayan Bağlar: Çin'in Orta Asya Enerji Kaynaklarındaki Çıkarı”, **International Conference on Eurasian Economies**, 2011, s.38.

³⁸⁸ Brief Introduction to Relations Between China and Kazakhstan, **China Daily**, 27.05.2003, http://www.chinadaily.com.cn/en/doc/2003-05/27/content_166588.htm, Erişim Tarihi: 15.05.2021.

³⁸⁹ Marina Çaman, “Belirleyici Faktörler ve Temel Yönelimler Ekseninde Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Dış Politikası”, **Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Yalova 2010, s.49.

³⁹⁰ Overview of China-Kazakhstan Relations, **Embassy of China in Kazakhstan**, 01.01.2014, <http://web.archive.org/web/20140906133919/http://kz.china-embassy.org/chn/zhgx/zhgxgk/>, Erişim Tarihi: 09.05.2021.

kapsamaktadır. Çin, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşamakta olan 1.1 milyon Kazak Türkü ile Kazakistan'da yaşamakta olan 185 bin Uygur Türkü'nün Çin Devleti aleyhinde çalışmalarda bulunmaması amacı ile Kazakistan ilişkilerinde bu meseleyi öncelikli sırada tuttuğu ve hatta buna binaen iki ülke arasındaki sınır sorunun çözümünü hızlandırdığı belirtilmektedir.³⁹¹

2014 yılındaki kayıtlara geçen rakamlara göre, Kazakistan'da 6000 Çinli yaşamaktadır. Kazakistan'daki, Çin nüfusu enerji sektörü, inşaat sektörü ve perakendecilik alanlarında çalışmakla birlikte Kazakistan'ın Çin sınırına yakın Almatı, Öskemen ve Astana, Aktöbe ve Atırav gibi büyükşehirlerinde hayatlarını sürdürmektedir. Kızıl-Orda ve Mangistav şehirlerinde yaşıyan Çinli göçmenler ise Çin veya Çin-Kazak ortak işletmelerinde istihdam edildikleri belirtilmektedir.³⁹² 2016 yılına gelindiğinde ise Kazakistan'da yerli halk, 2016 yılında Kazakistan hükümeti tarafından Çinli firmalara gayrimenkul satın alma hakkı verilmesi, Çinlilere daha fazla istihdam sağlanması ve o yıllarda Çin tarafından Kazakistan'da kurulması planlanan 55 yeni fabrikada 20.000 yerel halk değil de Çinlilerin istihdam edileceği düşüncesi nedenleri ile protestolara başlanıldığı belirtilmektedir. Halkın dönemin Başbakanı Tokayev'den tüm bu anlaşmaların iptal edilerek Çin yayılmacılığın önüne geçilmesini talep etmekte ve bu durumu bir bağımsızlık tehdidi olarak görmekte oldukları ifade edilmektedir.³⁹³ Şubat 2021 tarihinde Tokayev, yabancılara ve yabancı tüzel kişilere tarım arazilerinin satışının ve kiralanmasının yasaklanmasını emrederek aynı zamanda buna yabancı hisseli tüzel kişileri de dâhil ederek bu konuda yasa tasarı çalışmalarına başladıklarını açıklamıştır. Ayrıca Tokayev, "Devletimizin sağlam bir temeli ve kutsal bir sembolüdür." diyerek toprak mevzusunun hassasiyetine dikkat çekmektedir.³⁹⁴ 2021 yılının Mayıs ayına gelindiğinde ise yabancılara arsa satışları resmi olarak yasaklanmış ve mevcut kirada olan arsaların kira sürelerinin uzatılmayacağı

³⁹¹ Semiha Poğda, Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Dış Politikası, **Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya 2012, s.25.

³⁹² Ainur Nogayeva, "Limitations of Chinese "Soft Power" in Its Population and Language Policies in Central Asia", **Geopolitics**, C.20, S.3, 2015, s.591-592.

³⁹³ Paul Goble, "Anti-Chinese Protests Spread Across Kazakhstan", **Eurasia Daily Monitor**, C.16, S.122, 10.09.2019, **The Jamestown Foundation Global Research and Analysis**, <https://jamestown.org/program/anti-chinese-protests-spread-across-kazakhstan/>, Erişim Tarihi:30.05.2019.

³⁹⁴ Tokayev Instructed to Legally Prohibit Sale of Agricultural Land to Foreigners, **Kazakhstan Today**, 26.02.2021,https://www.kt.kz/eng/politics/tokayev_instructed_to_legally_prohibit_sale_of_1377912283.html, Erişim Tarihi: 30.05.2021.

belirtilmektedir.³⁹⁵ Çin, Kazakistan'da yoğun olarak devrede tuttuğu yumuşak gücünün vasıtası ile nüfuzunu arttırmak istemektedir. Fakat ulusal güvenlik söz konusu olduğu vakit sert güç devreye girerek yumuşak gücü devre dışı bırakmaktadır. Kazakistan, toprak hâkimiyetini bağımsızlığın temeli olarak göstermektedir. Bu sebeple Çin'in, Kazakistan topraklarını satın alarak veya kiralayarak, Çinli işçileri buraya getirerek arttırmak istediği nüfuzunu engellemek amacı doğrultusunda Kazakistan devleti tarafından toprak satışının yasaklandığı düşünülmektedir.

2.2.Ekonomik İlişkileri

Çin'in artan enerji ihtiyacı ve bunun karşısında Kazakistan'ın hammadde ihracatına dayalı bir ekonomisinin olması iki ülke arasındaki ekonomik ilişki enerji alanında temellendirmektedir. Kazakistan'ın Orta Asya bölgesinde Çin'in en önemli ekonomik ortağı olarak tanımlanmaktadır.³⁹⁶

Kazakistan ve Çin arasında enerji alanındaki ilk anlaşma 24 Eylül 1997 tarihinde Kazakistan Enerji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı ve Çin Ulusal Petrol ve Gaz Şirketi arasında imzalanmıştır. Anlaşma ile birlikte Kazak Ulusal Petrol ve Doğal Gaz Şirketi (Kazakhoil), Ulusal Petrol Taşıma Şirketi (KazTransOil), Özenmunaigaz Anonim Şirketi (UMG), Çin Ulusal Petrol ve Gaz Araştırma ve Geliştirme Şirketi'nin aralarındaki hak ve yükümlülükleri kapsamaktadır.³⁹⁷ Aynı yıl içerisinde iki devlet arasında değeri 9.5 milyar Dolar olan Aktöbe ve Uzen petrol yataklarının işletilmesine dair bir anlaşma imzalandığı belirtilmektedir.³⁹⁸ Bu anlaşma ile Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Kazakistan'ın AktöbeManuiGaz Şirketi'nin 20 yıllık işletmesini almış ve bu yolla şirketin %60'ına sahip olmuştur. 2001 yılında gerçekleştirilen bir özelleştirmeye de şirketin %75'ini satın aldığı ifade edilmektedir.³⁹⁹ Yine aynı anlaşma çerçevesinde Uzen'den Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Karamai'ye varan

³⁹⁵ Kazakistan'da Yabancılar Tarım Arazilerinin Satılması Yasaklandı, **TRT Haber**, 13.05.2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistanda-yabancilara-tarim-arazilerinin-satilmasi-yasaklandi-580555.html>, Erişim Tarihi:30.05.2021.

³⁹⁶ Ahmet Yavaş, Enerji Güvenliği Bağlamında Kazakistan'ın Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkileri Üzerine Bir Araştırma, **Genelkurmay Başkanlığı, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2012, s.85.

³⁹⁷ Kaldygül Adilbekova, Kazakistan'ın Dış Politikası ve Orta Asya'daki Rolü, **Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Yalova 2013, s.43.

³⁹⁸ Zada Shalkeieva, Kazakistan Dış Politikasında Petrolün Rolü, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2009, s.39.

³⁹⁹ Eric Watkins, "China, Kazakhstan Sign Oil Pipeline Agreement", **Oil And Gas Journal**, 03.06.2003, <https://www.ogj.com/general-interest/companies/article/17256289/china-kazakhstan-sign-oil-pipeline-agreement>, Erişim Tarihi:09.05.2021.

3000 km'lik boru hattı da planlanmıştır. 2005 yılında faaliyete geçen hat 2011 yılında tam kapasite faaliyet göstermeye başlamış ve yıllık 20 milyon ton petrolü Çin'e ulaştırmaktadır.⁴⁰⁰ Son verilere göre Çin'in Kazakistan'da üretilen petrol ve doğalgazın %25'ni kontrol ettiği belirtilmektedir.⁴⁰¹

Çin, Kazakistan'a gerçekleştirdiği yatırımlarda 2000'li yıllardan sonra dikkat çekici düzeyde bir yükseliş yaşanması ile birlikte Kazakistan'ın Çin'i istikrarlı bir ekonomik ortak çerçevesinde kabul ettiği belirtilmektedir. 2007 yılında iki ülke arasında işbirliğini ve karşılıklı ticareti arttırmaya yönelik işbirliği anlaşması imzalandığı ve 2008 yılına gelindiğinde ise işbirliği anlaşmasını hayata geçirecek bir eylem planı anlaşması yapıldığı belirtilmektedir. 2011 yılında Çin ve Kazakistan arasında ekonomik ilişkilerin "Kapsamlı Stratejik Ortaklık" seviyesine çıkartıldığı ifade edilmektedir.⁴⁰² 2012 yılına gelindiğinde Çin ve Kazakistan ikili ticaretini Yuan ve Tenge üzerinden gerçekleştirme kararı almıştır. Bu adımın iki ülke arasındaki ticari ilişkilere önemli bir ivme kazandırdığı belirtilmektedir.⁴⁰³ Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 2017 yılında Kazakistan-Çin İş Konseyi kapsamında Kazakistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Jinping'in ziyareti ile birlikte iki ülke arasında toplam 8 milyar Dolarlık 20 anlaşma imzalandığı belirtilmektedir.⁴⁰⁴

Kazakistan, petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar ve Rusya'ya ekonomik alanda bağımlılığını kırmak amacı ile Çin ile ticari ilişkilerini çeşitlendirme yönünde adımlar attığı belirtilmektedir. Ayrıca Kazakistan endüstri kapasitesinin kısıtlı olması ve hafif sanayi alanında iç pazardaki talepleri karşılama hususunda yetersiz kaldığı ve pek tabi olarak Çin mallarına yöneldiği ifade edilmektedir.⁴⁰⁵ Kazakistan, Çin'e ham petrol, radyo aktif kimyasallar, rafine bakır vb. hammaddeler ihraç etmekte, Çin'den

⁴⁰⁰ R. Kutay Karaca, "Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)", **Uluslararası İlişkiler**, C.9, S.33, Bahar 2012, s.102.

⁴⁰¹ Togzhan Turganbayeva, Kazakistan'da Petrol ve Doğalgaz Rezervleri ve Bunların Kazakistan Dış Politikasına Etkisi, **Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Kırşehir 2021, s.113.

⁴⁰² Bilgen Sanayır, "Çin'in Orta Asya Politikası", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.2, Haziran 2014, s.66.

⁴⁰³ Bahadır Uyanık, Ekonomik Politikalar Işığında Çin Halk Cumhuriyeti Kazakistan İlişkileri ve Enerji Faktörü, **Genelkurmay Başkanlığı, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2012, s.76.

⁴⁰⁴ Çin Devlet Başkanı Ceping'in Kazakistan Ziyareti, **TRT Haber**, 08.06.2017, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cin-devlet-baskani-cinpingin-kazakistan-ziyareti-318668.html>, Erişim Tarihi:09.05.2021.

⁴⁰⁵ Ahmet Safa Yıldırım, Soğuk Savaş Sonrası Çin Halk Cumhuriyeti Kazakistan İlişkilerini Belirleyen Faktörler", **Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Yalova 2013, s.76.

ise elektronik eşyalar, makinalar, araçlar ve demir ürünleri ithal etmektedir.⁴⁰⁶ Bu hususta bir takım olumsuzluklar da yaşanmaktadır. Örneğin, Kazakistan mallarının ülke içi pazarda Çin malları karşısında rekabet gücünü kaybetmesi olarak gösterilmektedir.⁴⁰⁷

Çin ve Kazakistan arasındaki ticaret hacmi ise 2019 yılında 21.99 milyar Dolar olarak açıklanmış, Çin'in, Kazakistan'a yıllık ihracatının 12.73 milyar Dolar ve Kazakistan'dan ithalatı ise 9.26 milyar dolar olarak açıklanmıştır. Çin'in 2019 yılında Kazakistan'a gerçekleştirdiği doğrudan yatırımın ise 400 milyon Dolar olduğu belirtilmekte ve genellikle madencilik, ulaşım ve diğer alanlarda 29.66 milyar Dolar olduğu belirtilmektedir. Kazakistan'ın ise 2019 yılında Çin'e yaptığı doğrudan yaptırımlar 11.16 milyon Dolar olduğu ve yılsonu itibari ile ağırlıklı olarak lojistik, nakliye, kimyasallar ve gıda işleme alanları olmak üzere yaklaşık 150 milyon Dolar yatırım gerçekleştirdiği belirtilmektedir.⁴⁰⁸

2.3.Sosyo-Kültürel İlişkileri

Kazakistan ve Çin arasındaki siyasi ilişkilerin tesisi ile birlikte sosyo-kültürel alanda da adımlar atılmaya başlanılmıştır. Ağustos 1992 tarihinde Kazakistan Dışişleri Bakanı Toleutay Suleymanov'un Çin'e gerçekleştirmiş olduğu bir ziyaret ile iki ülke arasında "Kültürel İşbirliği Sözleşmesi" imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde Kazakistan ve Çin devletleri arasında, kültür, eğitim, toplum bilimleri, sağlık koruma, matbaacılık, yayıncılık, radyo yayınları, televizyon ve sinemacılık alanlarını kapsayan anlaşma olmakla birlikte, öğretim elemanları, bilim adamları ve uzmanların değişimleri ile her iki ülkede mevcut olan müze ve kütüphaneler arasında işbirliği yapılmasına karar kılınmıştır. Eğitim alanında ise iki ülke arasında öğrenci değişim programına katılacak master öğrencilerinin ve stajyer öğrencilerin sayıları, kriterleri ve eğitim koşulları hususunda ortak bir görüşe varılmıştır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Dovletgeldı Myradov, 2000'lerden İtibaren Çin'in Yükselişinin Orta Asya'daki Etkilerine Realist ve Liberal Bir Yaklaşım: Türkmenistan ve Kazakistan Örnekleri, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası Politik Ekonomi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2017, s.101.

⁴⁰⁷ Ahmet Yavaş, **a.g.t.**, s.86.

⁴⁰⁸ Overview of China-Kazakhstan Relations, **Embassy of China in Kazakhstan**, 24.09.2020, <http://kz.china-embassy.org/chn/zhgz/zhgxgk/>, Erişim Tarihi:09.05.2021.

⁴⁰⁹ Fazylbek Mustanov, **a.g.t.**, s.50.

Çin'in Xi Jinping dönemine kadar kesin bir Orta Asya politikasının olmadığı belirtilmektedir. Jinping'in politikaları ile birlikte Çin'in yumuşak gücünü geliştirme kararı aldığı ve böylece iki ülke arasında sosyo-kültürel alanda yaşanan gelişmelerin hızlandığı ifade edilmektedir. Çin çevre ülkelerde yumuşak gücünü arttırabilmek hedefi ile Qin 'yakın olmak', cheng 'güvenilir olmak', hui 'yarar sağlama' ve rong 'kapsayıcı olma' olmak üzere dört tane temel kavramın öne çıktığı belirtilmektedir. Bu kavramlar üzerinden Kazakistan'da Avrasya Üniversitesi'nde, Almatı Farabi Üniversitesi'nde ve Aktöbe şehrinde olmak üzere üç tane Konfüçyüs Enstitüleri açıldığı belirtilmektedir. Ayrıca Kazakistan'da, Çin karışıklığının mevcut olduğu bölgelerde araştırmalara fonlar sağlandığı ve Çinli Xinhua ve Jibao isimli iki medya kuruluşunun Kazakistan'da faaliyet sürdürdüğü ifade edilmektedir.⁴¹⁰

3. Tek Kuşak Tek Yol Projesi Kapsamında Özbekistan-Çin İlişkileri

3.1. Siyasi İlişkileri

Çin, 27 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan'ın bağımsızlığını tanımış ve 2 Ocak 1992 tarihinde diplomatik ilişkiler tesis edilmeye başlanılmıştır. Kerimov düzenli aralıklarla Çin'e ziyaretler gerçekleştirdiği belirtilir iken Çin'in devlet başkanları Jiang Zemin tarafından 1996 yılında, Hu Jintao tarafından 2004 ve 2010 yıllarında ve Xi Jinping tarafından ise 2013 yılında olmak üzere aralıklı ziyaretler gerçekleştirdikleri belirtilmektedir.⁴¹¹

14-15 Haziran 2001 tarihinde Özbekistan Şanghay Beşlisi Örgütü'ne üye olmuş ve örgütün ismi Şanghay İşbirliği Örgütü olarak revize edilmiştir.⁴¹² ŞİÖ'nün 2005 yılında Kazakistan'ın Astana şehrinde gerçekleşen toplantısında ABD'nin Özbekistan'ın Hanabad ve Kırgızistan'ın Manas üslerini kapatmaları için bir tarih belirleme çağrısında bulunulmuş ve ardından 2005 ve 2009 yıllarında üslerin kapatıldığı belirtilmektedir. 23-24 Haziran 2016 tarihlerinde Özbekistan'ın Taşkent şehrinde gerçekleştirilen 16. Devlet Başkanları Zirvesi'nde örgüte üye ülkeler arasında "Taşkent Deklarasyonu", 2025 ŞİÖ Gelişim Stratejisinin 2016-2020 yılları arasındaki

⁴¹⁰ Sultan Birgül, Onur Yılmaz, "Çin'in Orta Asya'da Yumuşak Gücü", **International Social Sciences Studies Journal**, C.6, S.58, 2020, s.1146-1148.

⁴¹¹ Cooperation of the Republic of Uzbekistan with The Countries of The Asia and The Pacific, Uzbekistan-China Relations, **Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Uzbekistan**, <https://web.archive.org/web/20151022021637/http://www.mfa.uz/en/cooperation/countries/374/>, Erişim Tarihi: 10.05.2021.

⁴¹² Merve Bağcı, **a.g.t.**, s.107.

uygulama planı ve turizmde işbirliğini geliştirme programı alanlarında kararların alındığı belirtilmektedir. Taşkent Deklarasyonu, üye devletlerin bölgesel sorunlara dışardan müdahaleleri, dış güçlerin devletin iç işlerine karışarak istikrar bozucu eylemlerde bulunmaları, diğer devletlerin çıkarları göz önünde bulundurulmadan füze kalkını sistemi geliştirilmesi, askeri uzay faaliyetlerinde bulunulması ve silah yerleştirmek, kitle imha silahlarına teröristlerin hâkim olması durumu ve siber terör saldırıları gibi tehdit algılamalarını ilan etmeleri ve bu tip durumlar ile birlikte hareket etmeyi sağlamaktadır.⁴¹³ ŞİÖ çerçevesinde yapılan anlaşmalar ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi meydana getirmektedir.

2011 yılında Özbekistan ve Çin arasında “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması” anlaşması imzalanmış ve anlaşmanın karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi açısından önem arz ettiği belirtilmektedir. 2011 yılı içerisinde iki ülke arasında İşbirliği Komitesi kurulmuş, komite farklı alanlarda işbirliklerini sağlayabilmek amacı ile yedi alt komiteden oluşmaktadır. 5-7 Haziran 2012 yılında Kerimov’un Çin’e gerçekleştirdiği ziyaret iki ülke arasındaki “Stratejik Ortaklığın Kurulmasına Dair Ortak Bildiri” imzalanmış ve toplam 5.3 milyar Dolar değerinde 45 anlaşmaya imza atılarak ikili ilişkilerin yeni bir boyuta taşındığı belirtilmektedir.⁴¹⁴

Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping 9 Eylül 2013 tarihinde Özbekistan’ın Taşkent şehrinde İslam Kerimov ile görüşmüştür. İki ülke arasında ilişkilerin gelişmesi ve gelişmesinde izlenecek ilkeler hususunda hukuki bir çerçeve çizilmiş ve işbirliğinin daha da artırılması amacı ile “Çin-Özbekistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” imzalanmış ve petrol ve doğalgaz alanlarında da işbirliği anlaşmaları imzalandığı belirtilmektedir.⁴¹⁵

22 Haziran 2016 tarihinde Jinping Özbekistan’a gerçekleştirmiş olduğu ziyaret ile birlikte iki ülke ilişkilerini “Kapsamlı Stratejik Ortaklık” seviyesine çıkartmak için anlaşma imzaladıkları belirtilmektedir. Anlaşma ile birlikte karşılıklı güven ve destek,

⁴¹³ Erdem Eren, “Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi”, **Strategic Public Management Journal**, C.3, S.5, Mayıs 2017, s.81-82.

⁴¹⁴ Cooperation of the Republic of Uzbekistan with The Countries of The Asia and The Pacific, Uzbekistan-China Relations, **Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Uzbekistan**, <https://web.archive.org/web/20151022021637/http://www.mfa.uz/en/cooperation/countries/374/>, Erişim Tarihi: 10.05.2021.

⁴¹⁵ Xi Jinping’den Özbekistan’a Sıkı İşbirliği Önerisi, **Çin Halk Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği**, 09.10.2013, <http://tr.china-embassy.org/tur/xwdt/t1074986.htm>, Erişim Tarihi: 10.05.2021.

İpek Yolu Ekonomik Kuşağı Girişimi, ulusal ve bölgesel güvenlik, kültürel ve insanlar arası iletişim alanlarında gerçekleştirilecek işbirliklerinin genel hatlarının çizildiği ifade edilmektedir. Anlaşmanın aynı zamanda 2012 yılında imzalanan stratejik anlaşmanın olumlu bir sonucu olarak gösterilmektedir.⁴¹⁶

Çin, 9 Eylül 2017 tarihinde Özbekistan'a Hükümetler Arası İşbirliği Komitesi toplantısı amacı ile bir ziyaret gerçekleştirmiş ve iki ülke arasında ilişkilerin daha da geliştirilmesini hedefleyen bir protokol imzalanmıştır.⁴¹⁷

29 Nisan 2021 tarihinde Jinping ile Mirziyoyev arasında bir telefon görüşmesinin gerçekleştirildiği bildirilmektedir. Görüşmede Xi Jinping'in Özbekistan-Çin ilişkilerinin 2019 yılından beri devam etmekte olan COVID-19 pandemisi testini başarıyla geçtiğini, karşılıklı temel çıkarları hususunda birbirlerini desteklediklerini ve koruduklarını, uluslararası ve bölgesel ilişkilerde yakın koordinasyon halinde olduklarını belirtmektedir. Çin Devlet Başkanı Jinping, Özbekistan ile ilişkilerinde Tek Kuşak ve Tek Yol Projesi kapsamında bir sinerji oluşturarak yeni bir Özbekistan inşa etme, bağlanabilirliği teşvik etmek, ticaret ve yatırımda işbirliğini ilerletme, eğitim, kültür, turizm ve spor gibi alanlarda işbirliğini arttırma ve aşı işbirliğini planını sürdürme konusunda kararlı olduklarını belirtmektedir. Ayrıca Çin'in yoksulluğun azaltılması konusundaki tecrübelerini Özbekistan ile paylaşmaya hazır olduğunu ve bu konuda işbirliği kurmayı hedeflemektedir.⁴¹⁸

⁴¹⁶ President Xi's State Visit Upgrades China-Uzbekistan Relations, **The State Council Information Office of the People's Republic of China**, 23.06.2016, <http://www.scio.gov.cn/32618/Document/1481426/1481426.htm>, Erişim Tarihi: 10.05.2021.

⁴¹⁷ Özbekistan-Çin İlişkileri, **AVİM**, 11.09.2017, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-CIN-ILISKILERI-1>, Erişim Tarihi: 10.05.2021.

⁴¹⁸ Xi Jinping Speaks with Uzbek President Shavkat Mirziyoyev on The Phone, **Embassy of The People's Republic of China in The Republic of Iceland**, 29.04.2021, <http://is.china-embassy.org/eng/zgwj/t1872805.htm>, Erişim Tarihi: 10.05.2021.

3.2.Ekonomik İlişkileri

Çin ve Özbekistan ekonomi alanında ilk ilişkileri 1992 yılında imzaladıkları “Ekonomik ve Ticari Anlaşma” ile kurdukları belirtilmektedir.⁴¹⁹ Özbekistan’ın 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü’ne dâhil olması ile birlikte Çin’in, Özbekistan’a yatırımlarının arttığı belirtilmektedir.⁴²⁰

2013 yılında Özbekistan’ın Cizzak şehrinde Özbek-Çin Yüksek Teknoloji Sanayi Parkı kurulmuştur. Ortak sanayi bölgesinde cep telefonu ve inşaat malzemeleri olmak üzere birçok ürünün üretimin gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Çinli şirketlerden 50 milyon Dolardan daha fazla doğrudan yatırım alan bölgede 15’ten fazla ortak proje yürütülmektedir. Sanayi bölgesinin iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğinin ne kadar kuvvetli olduğunun açık bir göstergesi olarak gösterilmektedir.⁴²¹

Özbekistan’da faaliyet gösteren firmaların sayısının 2019 yılı sonunda 1652’ye ulaştığı belirtilmekte ve firmaların petrol ve gaz arama, boru hattı taşımacılığı, altyapı inşası, telekomünikasyon, tekstil, kimyasallar, lojistik ve tarım alanlarında faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Özbekistan Devlet İstatistik Komitesi’nin sonuçlarına göre Rusya’dan sonra Orta Asya’da faaliyet gösteren en çok firma Çin’e aittir.⁴²² Özbekistan’da faaliyet gösteren firmaların sayısının 2012 yılında sayılarının 347 olduğu belirtilmektedir. Çin, Özbekistan’daki yatırımları baz alınarak Rusya’dan sonra ikinci sırada gelmekte aynı zamanda en büyük yatırımcısı olarak gösterilmektedir.⁴²³

Gelecek on yıl içerisinde Çin’in ithal petrole olan ihtiyacının %80’e ulaşacağı hususunda ön görüde bulunmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı ise 2035 yılına ulaşıldığında Çin’in enerji tüketiminin, ABD’nin kullanımından %77 daha fazla olarak dünya sıralamasında ilk sırada yer alacağı belirtmektedir. Tüm bu kriterler göz önünde

⁴¹⁹ Cooperation of the Republic of Uzbekistan with The Countries of The Asia and The Pacific, Uzbekistan-China Relations, **Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Uzbekistan**, <https://web.archive.org/web/20151022021637/http://www.mfa.uz/en/cooperation/countries/374/>, Erişim Tarihi: 10.05.2021.

⁴²⁰ Seyit Ali Budulgan, “Özbekistan’ın Jeopolitik Önemi”, **Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, S.2, 2020, s.177.

⁴²¹ Shakhodat Murodova, “Current State and Prospects of Strategic Partnership Between Uzbekistan and China”, **International Scientific and Current Research Conferences**, 10 Aralık 2020, s.68.

⁴²² Chinese Enterprises Operating in Uzbekistan Over 1.650, **XinhuaNet**, 13.01.2020, http://www.xinhuanet.com/english/2020-01/13/c_138701602.htm, Erişim Tarihi: 12.05.2021.

⁴²³ Veda Hastürk, Çin Ekonomisindeki Dönüşümün Küresel Ekonomi Üzerine Etkileri: Bir Kuşak Bir Yol Projesi, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2019, s.68.

bulundurulduğu zaman Çin'in enerji ihtiyacını karşılayabilmek için dikkatini Orta Asya ülkelerine verdiği belirtilmekte ve sorunu çözüme kavuşturabilmek amacı ile Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve Özbekistan'la anlaşmalar imzaladıkları ifade edilmektedir.⁴²⁴ Fakat 2016 yılında Özbekistan'da yapılması planlanan D hattı henüz belli olmayan bir tarihe kadar ertelenmiştir. 2010 yılında Özbekistan, Çin'e 10 milyar metreküp doğalgaz satma kararı aldığı bilinmekte fakat ilerleyen yıllarda ihracat miktarında bir yükselme yaşanıp yaşanmayacağını bilinmediği belirtilmektedir.⁴²⁵ Çin'in artan enerji talebi ile Özbekistan'ın enerji ihraç eden bir ülke konumunda yer alması iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık yaratmaktadır.

İki ülke arasında ticaret cirosu 2019 yılında 2.32 milyar dolar ihracat ve 5.1 milyar Dolar ithalat ile toplam 7.62 milyar Dolar iken Ocak-Temmuz 2020 tarihinde ihracat 1 milyar Dolar, ithalat 2.44 milyar Dolar olmak üzere toplam 3.45 milyar Dolara çıktığı belirtilmektedir.⁴²⁶ Pek tabi olarak bu durum Özbekistan'ı Çin'in en büyük ticaret ortaklarından biri haline getirdiği görülmektedir.

3.3.Sosyo-Kültürel İlişkileri

Çin ve Özbekistan arasındaki kültürel ilişkilerinin ilk temsilcisi olarak Taşkent'te 2001 yılında kurulmuş olan Çin Ulusal Kültür Merkezi gösterilmektedir. Merkez, kurulduğu yıldan itibaren Çince eğitim kursları, fotoğraf sergileri, Çin ulusal mutfağının tanıtımı kısacası Çin kültür-sanat, tarih ve dilinin öğretilmesi için çalışmalar sürdürmektedir. Merkezin aynı zamanda Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında da ikili ilişkileri geliştirdiği belirtilmektedir.⁴²⁷

Çin'in yumuşak gücünün en büyük göstergelerinden bir tanesi olan Konfüçyüs Enstitüsü 2005 yılında Özbekistan'da kurulmuştur. Özbekistan'da kurulan ilk enstitü Orta Asya bölgesinde de kurulan ilk kurum olma özelliği taşıdığı ifade edilmektedir. Özbekistan'daki enstitü Çince eğitim vermekle birlikte iki ülke arasındaki kültürel

⁴²⁴ Umut Kedikli, Yaşar Çiçek, "Bölgesel ve Küresel Güçlerin Enerji Politikalarının Hazar 'Denizi' Uyuşmazlığına ve Çözümüne Yansımaları", **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, C.4, S.2, Aralık 2020, s.103.

⁴²⁵ Ayşe Yıldız, "Enerji Bağımlılığı Özelinde Çin'in Ortadoğu ve Orta Asya Siyaseti", **İNSAMER**, Araştırma 131, Aralık 2020, s.3-4.

⁴²⁶ Cooperation of The Republic of Uzbekistan with The Countries of The Asia and The Pacific, **Ministry of Foreign Affairs of The Republic of Uzbekistan**, <https://mfa.uz/en/pages/with-asia-pacific>, Erişim Tarihi:13.05.2021.

⁴²⁷ Chinese National Cultural Center of Tashkent City, **The Committee of The Interethnic Relations and Friendly Cooperation with Foreign Countries Under The Cabinet of Ministers of The Republic of Uzbekistan**, <https://interkomitet.uz/about-the-committee/national-cultural-centers/chinese-national-cultural-center-of-tashkent-city/?lang=en>, Erişim Tarihi:12.05.2021.

teması arttırma misyonu gütmektedir. Özbekistan’da gerçekleştirilen anketler her iki öğrenciden birinin Çince eğitim için Konfüçyüs Enstitülerine başvuracağını cevabını verdiği belirtilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere bir yumuşak güç unsuru olarak Konfüçyüs Enstitüleri başarıya ulaşmış olarak gösterilmektedir.⁴²⁸

Xi Jinping, 2016 yılında bir gazeteye verdiği röportajında, iki ülke arasındaki öğrenci değişim programları, Çin dili eğitimi, arkeolojik projeler ve edebi eserlerin tercümesi ile dostluğun derinleştiğini belirtmektedir. İlk Konfüçyüs Enstitüsünün Özbekistan’da açılması ile birlikte bu merkezlerde iki ülkenin dostluğunu destekleyen 3000’den fazla öğrenci yetiştirildiğini ifade etmektedir. Üstelik The State Administration of Cultural Heritage of China, The Chinese Academy of Social Sciences ve The Northwest University of China’ın İpek Yolu’nun tarihi alanların restorasyonu hususunda Özbekistan ile ortak arkeolojik çalışmalar yürüttüklerini belirtmektedir.⁴²⁹

4.Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliğinin Kazakistan’ın Tek Kuşak Tek Yol Projesi İçerisindeki Rolüne Etkisi

Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), resmi olarak 2014 yılında kurulmuş olsa da temelleri 1994 yılında Nazarbayev’in Moskova Devlet Üniversitesi’nde gerçekleştirmiş olduğu konuşması ile atılmıştır. Nazarbayev’in düşüncesinin Avrasya bölgesinde yer alan devletler ile birlikte ortak bir ekonomik alan oluşturma’nın bölgesel ekonomik refah ve güvenlik sağlayacağını temellendirdiği ifade edilmektedir. Kuruluşun ilk aşaması olarak 2000 yılında Kazakistan, Rusya, Kırgızistan, Belarus ve Tacikistan arasında “Avrasya Ekonomik Topluluğu Anlaşması” imzalanmıştır. 6 Ekim 2007 tarihinde gerçekleştirilmiş olan Duşanbe Zirvesi’nde ise Rusya, Kazakistan ve Belarus arasında “Avrasya Ekonomik Topluluğu” oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu zirvede üç ülke arasında “Gümrük Birliği” kurulması yönünde mutabakat sağlanmıştır. Gümrük Birliği üye ülkeler arasında malların serbest dolaşımını, ticaretin artışı’nı sağlayacak ve üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasını kapsamaktadır.

⁴²⁸ Julie Yu-Wen Chen, Olaf Günther, “China’s Influence in Uzbekistan: Model Neighbor or Indifferent Partner?”, China Brief, C.16, S.17, 11.11.2016, [The Jamestown Foundation Global Research and Analysis](https://jamestown.org/program/chinas-influence-uzbekistan-model-neighbor-indifferent-partner/), <https://jamestown.org/program/chinas-influence-uzbekistan-model-neighbor-indifferent-partner/>, Erişim Tarihi: 12.05.2021.

⁴²⁹ A Glorious New Chapter in China-Uzbekistan Friendship, **Beijing Review**, 21.06.2016, http://www.bjreview.com/Documents/201606/t20160622_800060038.html, Erişim Tarihi: 12.05.2021.

Gümrük Birliği'nin 2010 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte Kazakistan, Rusya ve Belarus arasında "Ortak Ekonomik Alan" kurma kararı hususunda anlaşmaya gidilmiştir. Ortak Ekonomik Alan 2012 yılında hayata geçirilmesi ile birlikte mal ve hizmetlerin serbest hareketinin yanı sıra sermaye ve iş gücünün de serbest hareketi hedeflenmiştir. 29 Mayıs 2014 tarihinde ise üye ülkeler arasında "Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması" imzalanmıştır.⁴³⁰ 1 Ocak 2015 tarihinde AEB anlaşması yürürlüğe koyulmuş ve 1 Mayıs 2015 tarihinde ise Kırgızistan ve Ermenistan AEB'ye üye olmuşlardır.⁴³¹ AEB, üye ülkeler arasında mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımına imkân sağlamakla birlikte enerji, sağlık, taşımacılık, finans, tarım ve sanayi alanlarında politikalar oluşturmayı hedeflediklerini belirten hükümlerin var olduğu belirtilmektedir.⁴³²

AEB'nin kuruluşunda yer alan Kazakistan'ın, birlik içerisinde Rusya'nın kendi başına buyruk hareketleri nedeniyle sorunlar yaşandığı belirtilmektedir. Rusya, Kazakistan ve Belarus üzerinden gerçekleştirmeyi hedeflediği transit ticaret için ürün kısıtlamasına gitmeye çalışmakta ve bu durum ortak gümrük birliğinin çığnemesi anlamına gelmektedir. 2014 yılında ise Ukrayna Krizi ile birlikte Avrupa Birliği (AB) tarafından Rusya yaptırım uygulanmasına karşın Rusya Kazakistan ve Belarus'a danışmadan AB'ye yaptırım uygulamaya kalkışmış ve pek tabi olarak Rusya'nın diğer üye ülkelerin çıkarlarını gözetmediği belirtilmektedir. Kasım 2015 tarihinde ise Rusya ve Türkiye arasında yaşanan uçak krizi ile birlikte Rusya yine tek taraflı inisiyatif kullanarak Türkiye'ye ithalat yasağı uygulamıştır. Bir diğer gelişme ise Rusya, Çin ile AEB ve Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin ortak işbirliğini hedefleyen anlaşmayı diğer üye devletlere danışmadan imzalaması ve ortak çalışma grubu başlatması olarak gösterilmektedir. Rusya'nın AEB'yi ekonomik bir birlik olmaktan daha çok kendi çıkarlarına hizmet eden bir jeopolitik bir proje olarak gördüğü de ifade edilmektedir.⁴³³

⁴³⁰ Güldezen Denizci, Mehmet Marangoz, "Avrasya Ekonomik Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Üyesi Ülkeler ile Türkiye'nin Dış Ticaretinin Karşılaştırmalı Analizi", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.16, Mart 2019, s.416.

⁴³¹ Beyhan İncekara, Rahmi İncekara, "Avrasya Ekonomik Birliği ve Politik Ekonomik Etkileri", **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.1, 2015, s.113-114.

⁴³² Gökhan Katıtaş, Bir Dış Politika Nüfuz Aracı Olarak Uluslararası Örgütler ve Dış Yardımların Politik Ekonomisi: ABD-ÇİN-RUSYA Üçgeni, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2018, s.53.

⁴³³ Eray Alım, Fuat Aksu, "Rusya Liderliğinde Bir Güç Merkezi Olarak Avrasya Ekonomi Birliği", **International Journal of Political Science and Urban Studies**, C.7, Özel Sayı, Temmuz 2019, s.8-9.

Çin'in 2000 yılından itibaren takip ettiği politikanın bir getirisi olarak komşuları ile yakın ilişkiler içerisinde olmayı öncelik hedefi olarak aldığı belirtilmektedir. Bu çerçevede ele alındığı zaman Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin Çin'in uyguladığı yakın komşuluk stratejisinin bir doğal sonucu olarak yorumlanmaktadır. Tek Kuşak Tek Yol Projesi, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Kazakistan'a gerçekleştirmiş olduğu bir ziyaret ile tüm dünyaya ilan edilmiştir. Bu durumun Çin'in ulusal çıkarlarını Avrasya bölgesi üzerinden yapılandırmış olması ve bölgenin enerji kaynakları bakımından çok zengin olması sebebi ile vazgeçilmez bir bölge olduğu kanıtı olarak gösterilmektedir. Ayrıca Çin'in, bu bölgedeki en büyük rakiplerinin ise yine bu bölgeden çıkar sağlama hedefi içerisinde olan ABD ve Rusya olduğu belirtilmektedir.⁴³⁴

AEB daha bölgesel bir oluşum olarak tanımlanır iken Tek Kuşak Tek Yol Projesi daha kapsayıcı bir proje olarak tanımlanmaktadır. Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin kurallar açısından esnek bir yapı sergilediği, herhangi bir ulus önceliği taşımadığı ve ekonomik yönünün ön planda olduğu vurgulanmaktadır. Fakat AEB'nin tüm işleyişinin kurallar üzerine kurulu olduğu, Rusya'nın oluşum içerisinde Slav ırkının lideri olma amacını hedeflediği, eski Sovyet miras ve kültürünü devam ettirmeyi amaçlayan ve politik yönü daha güçlü olan bir kurum olduğu ifade edilmektedir.⁴³⁵

Kazakistan Nazarbayev döneminden başlayarak Tokayev döneminde devam etmekte olan bir politika olarak genelde Avrasya bölgesinde özelde ise Orta Asya bölgesinde lider ülke konumuna gelmek istemektedir. Bu doğrultuda çok vektörlü dış politika anlayışını takip etmekte ve ekonomisini güçlendirerek bir başka ülkenin tahakkümü altında kalmamayı hedeflemektedir. Kazakistan AEB içerisinde Rusya'nın başına buyruk tavrından ve birliğe ekonomik olmaktan ziyade jeopolitik bir rol çizmesinden rahatsızlık duymaktadır. Fakat Kazakistan, AEB ile birlikte bölgesel alanda söz söyleme hakkını ve ekonomik alanda ise kazanımlarından vazgeçmeyi düşünmemektedir. Hatta 2021 yılı için Avrasya Ekonomik Birliği'nin başkanlığı Kazakistan'a geçmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, 2021

⁴³⁴ Zehra Ayvaz, Jelang Ramadhan, "Avrasya Jeopolitiğinin Yeniden Hareketlenmesinde Kuşak Yol İnisiyatif'in Rolü", *UPA Strategic Affairs*, C.2, S.1, 2021, s.82-87.

⁴³⁵ Gökhan Katıtaş, "Asya'da Çin ve Rus Bölgeselcililiği: Modern İpek Yolu Projesi ve Avrasya Ekonomik Birliği", *International Journal of Political Science and Urban Studies*, C.7, Özel Sayı, Temmuz 2019, s.135-136.

yılında birlik içerisinde yapılan anlaşmaların tam olarak uygulanmasını, engellerin kaldırılmasını, karşılıklı fayda sağlayan işbirliği ve uluslararası işbirliği oluşturmayı ve birliğin işlevselliğini kuvvetlendirmeyi hedeflediklerini belirtmektedir.⁴³⁶

Çin, Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında Kazakistan ile enerji, teknoloji, sanayi ve eğitim alanlarında birçok işbirliği kurmuştur. Çin'in Kazakistan'dan sağlamak istediği en büyük fayda enerji alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazakistan ise proje ile birlikte enerjiye dayalı olan ekonomisini kırmak ve çeşitlendirmeyi hedeflemektedir. Her ne kadar iki ülke arasındaki ilişki kazan-kazan ilişkisi gibi görünse de aslında karşılıklı bağımlılık ilişkisi doğurmaktadır. Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile gerçekleştirilen projeler kapsamında Kazakistan'a Çin vatandaşı insanlar gelmekte ve bu durum egemenlik hususunda endişe yaratmaktadır. Fakat Çin yumuşak güç unsurlarını etkili bir şekilde kullanmakta ve dünya kamuoyunda sık sık, ülkelerin egemenlerine dâhil olmak gibi bir niyetlerinin olmadığını belirtmektedir. Kazakistan AEB'ye üyeliğini ve Tek Kuşak Tek Yol Projesi içerisindeki rolünü dengeli bir şekilde ilerletmektedir. Çünkü Kazakistan, AEB içerisindeki en önemli üye ülke olarak yer alır iken Çin ise Kazakistan için en önemli ihracat pazarı olarak gösterilmektedir.⁴³⁷

5.Özbekistan: Tek Kuşak Tek Yol Projesi mi, Avrasya Ekonomik Birliği mi?

İslam Kerimov dönemi Özbekistan dışı kapalı bir politika izlemesinin yanında ulusal güvenliği ve egemenliği ön planda tutarak AEB'ye dâhil olmayı kabul etmediği belirtilmektedir.⁴³⁸ Kerimov'un ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Mirziyoyev, önceki dönemden farklı bir politika izleyerek komşuları ile ilişkilerini yeniden kurma yolunu izlemiştir. Mirziyoyev önce komşu ülkelere ziyaretler gerçekleştirirken hemen ardından Nisan 2017 tarihinde Rusya'ya ardından Mayıs 2017 tarihinde Çin'e ve 2018 yılı içerisinde ise diğer büyük devletlere ziyaretler gerçekleştirdiği belirtilmektedir.⁴³⁹ Mirziyoyev ile birlikte Özbekistan ekonomik alanda da değişiklikleri giderek ihracatı

⁴³⁶ Kazakistan AEB Başkanı Oldu, **KABAR**, 01.01.2021, <http://tr.kabar.kg/news/kazakistan-aeb-ba-kan-oldu/>, Erişim Tarihi: 18.05.2021.

⁴³⁷ Göktürk Tüysüzöğlu, **a.g.m.**, s.181

⁴³⁸ Hasan Duran, "Özbekistan'da Avrasya Ekonomik Birliği Tartışmaları", **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.9, Ocak 2020, s.39.

⁴³⁹ Gürhan Ünal, "State-Building Process in Uzbekistan: Many Miles To Go", **Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty**, C.5, S.3, Y.5, Aralık 2018, s.533.

yükseltmeyi, yabancı yatırımları ülkeye çekmeyi, serbest piyasa işleyişini yerleştirmeyi ve milli ekonomilerini rekabetçi bir hale getirmeyi hedeflemektedir.⁴⁴⁰

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in AEB'ye üyelik konusunda tereddüt yaşan ülkelere karşı elinde tuttuğu ekonomik ve siyasi kozları kullandığı belirtilmektedir. Belarus Cumhurbaşkanı Aleksandr Lukaşenko, tereddüt içerisinde olan ülkeler için Rusya ve Belarus arasında birlik dâhilinde hiçbir sorun yaşanmadığını belirtirken Nazarbayev'in ise AEB içerisinde ülkelerin milli çıkarlarının ön planda tutulacağını belirtmektedir. Diğer yandan Kazakistan'ın eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Kairat Kelimbetov ise AEB'nin ekonomik birlik dışında jeopolitik bir birlik olarak görülmesinin yanlış olarak yorumladığı ifade edilmektedir.⁴⁴¹

Rus Parlamentosunun üst kanadı Federasyon Konseyi Başkanı Valentina Matviyenko 2019 yılında Özbekistan Yasama Meclisi Başkanı Nuriddincan İsmailov ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Matviyenko görüşme neticesinde Özbekistan'ın AEB'ye katılması hususunda karar verdiğini ve bu yönde çalışmaların başladığını açıklamıştır.⁴⁴² Mirziyoyev ise 24 Ocak 2020 tarihinde Özbekistan Meclisi'nde gerçekleştirdiği konuşmasında AEB ile işbirliği sağlama hedefleri üzerinde çalışmalarının devam ettiğini belirtmiştir. Özbekistan'ın ürünlerinin %80'inin Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya üzerinden pazarlandığını belirtmiş ve yine bu ülkelerin Özbekistan'ın ihracatının %50-80'inin müşterisi konumunda yer aldığını ifade etmektedir. Fakat yine aynı konuşmada Mirziyoyev AEB'ye dâhil olma hususunda "Kimse size bağımsızlığınızı vermez, bağımsızlık halk tarafından güvenilir olarak cumhurbaşkanının elindedir. Biz bu birliğe üye olmayacağız" ifadelerini kullandığı belirtilmektedir.⁴⁴³

Özbekistan, 2020 yılında AEB'ye gözlemci statüde katılma kararı almıştır. 21 Mayıs 2021 tarihinde video konferans yolu ile gerçekleşen Yüksek Avrasya Ekonomik

⁴⁴⁰ Ersan Bocutoğlu, "Özbekistan'ın "2017-2021 Kalkınma Stratejisi" Üzerine Düşünceler: Orta Asya'da Bölgesel İktisadi İşbirliği ve Dengeli Dış Politika Seçeneği Alanında Fırsatlar", **International Conference on Eurasian Economics**, Edt. Selahattin Sarı, Alp H. Gencer, Obidjon Khamidov, Özbekistan 2018, s.238.

⁴⁴¹ Elnur İsmayıl, "Rusya'nın Avrasya Birliği Politikası", **TİKA, Avrasya Etüdleri**, C.49, S.1, 2016, s.137.

⁴⁴² Matviyenko: Özbekistan, AEB'ye Katılma Konusu Üzerinde Çalışıyor, **Sputnik News**, 03.10.2019, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201910031040310685-matviyenko-ozbekistan-aebye-katilma-konusu-uzerinde-calisiyor/>, Erişim Tarihi: 19.05.2021.

⁴⁴³ Özbekistan, Avrasya Ekonomik Birliğine Gözlemci Üye Olacak, **AVİM**, 09.03.2020, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-AVRASYA-EKONOMIK-BIRLIGINE-GOZLEMCI-UYE-OLACAK>, Erişim Tarihi: 18.05.2021.

Konseyi Zirvesi'nde Avrasya Ekonomik Birliği üyesi ülkelerin devlet başkanları toplantı gerçekleştirmişler ve Özbekistan bu toplantıya gözlemci statüsünde katılmıştır. Toplantıda Mirziyoyev'in AEB ile sağlam bir entegrasyon için ticari engelleri kaldırma yönünde adımlar atabileceğini söylediği belirtilmektedir. Fakat Rusya'nın Kırım'ı uluslararası hukuka aykırı bir biçimde ilhak etmesi ve Batı tarafından yaptırımlara uğramasının bir sonucu olarak Özbekistan'ın yakın gelecekte Avrasya Ekonomik Birliği üyesi olmayacağı ama gözlemci statüsünü devam ettireceği belirtilmektedir. 10 Nisan 2021 tarihinde Rus yatırımcıların toplam değeri 2.2 milyar Dolar olan 33 projeyi Özbekistan'da gerçekleştirme kararı almışlardır. Bu çerçevede iki ülke arasında toplam değeri 128 milyon Dolar eden 21 anlaşma imzalanmıştır.⁴⁴⁴ Fakat Rusya'nın yumuşak güç araçlarını etkili kullanamaması ve uluslararası düzeyde gerçekleştirdiği yaptırımlar Özbekistan açısından hala bir tehdit olarak algılanmasına neden olmaktadır. Pek tabi bu durum Özbekistan'ın AEB içerisinde yer almasının önünde engel olarak durmaktadır.

Çin'in, Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında Özbekistan'a ticaret, enerji, ulaşım, tarım, bilim ve teknoloji alanında gerçekleştirmiş olduğu yatırımların Özbekistan'ın projeye karşı olan ilgilerini arttırdığı ifade edilmektedir.⁴⁴⁵ Öte yandan Çin Özbekistan'da özellikle Konfüçyüs Enstitüsü vasıtası ile yumuşak güç araçlarını etkin bir şekilde kullanması ve uluslararası arenada diğer devletlerin egemenliklerini herhangi bir şekilde tehdit etmediklerini dile getirmesi ve Özbekistan'ın yoksullukla mücadele hususunda desteklemesi Özbekistan'ı Tek Kuşak Tek Yol Projesi içerisinde daha rahat bir şekilde yer almasını sağlamaktadır.

⁴⁴⁴ Güler Kalay, "Özbekistan Dış Politikasında Avrasya Ekonomik Birliği Faktörü", **ANKASAM**, 21.05.2021, <https://www.ankasam.org/ozbek-dis-politikasinda-aeb-faktoru/>, Erişim Tarihi:22.05.2021.

⁴⁴⁵ Gürhan Ünal, **a.g.m.**, s.533.

SONUÇ

Neoliberalizm kavramının, Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin değerlendirilmesinde önem arz ettiği görülmekte ve bu sebeple küresel bir proje olarak Tek Kuşak Tek Yol Projesi bu çerçevede değerlendirilmektedir. Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin Kazakistan ve Özbekistan dış politikasına etkileri incelenirken neoliberalizm ve yumuşak güç kavramları çerçevesinde değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir.

Daha önce de değinildiği üzere Çin, Tek Kuşak Tek Yol Projesi ile projeye dâhil olan ülkelere sermaye akışı sağlamakta, ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda fabrikalar kurmakta, yollar ve limanlar inşa etmektedir. Bu şekilde Çin'deki sermayenin diğer ülkelere akışı gerçekleşmekte, karayolları, demiryolları, hava yolları ve limanlar vasıtası ile diğer az gelişmiş ülkelerin ulaşmakta güçlü çektikleri pazarlara ulaşmasına imkân verilmekte pek tabi Çin'in de böylece dünyanın birçok noktasına daha kısa sürede ulaşması sağlanmaktadır. Proje bu yönü ile neoliberalizm ile tam bir örtüşme sergilemektedir. Çin, proje kapsamında ülkelere kredi sağlamaktadır. Bu durum Çin ve diğer ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık yaratmaktadır. Tabi kredi alan taraf bağımlılık açısından daha hassas bir konumda yer almaktadır. İlerleyen yıllarda Çin tarafından sağlanan kredilerin geri ödenememesi durumunda dünyanın birçok ülkesinin önceden de örneğini verdiğimiz Sri Lanka gibi bir durumla yüz yüze oldukları düşünülmektedir.

Tek Kuşak Tek Yol Projesi'ni değerlendirdiğimiz bir diğer kavram yumuşak güç kavramıdır. Çin, proje kapsamında ülkelerde etkinliğini arttırabilmek ve meşruluğuna zarar vermemek için yumuşak güç araçlarını kullanmaktadır. Bu düşünceden hareketle ülkelerde Konfüçyüs Enstitüleri kurmaktadır. Enstitüler vasıtası ile kültürünü ve dilini tanıtmakta ve halkla yakın ilişkiler geliştirmektedir. Binlerce yükseköğretim öğrencisine ülkesinde eğitim imkânı sunmakta ve gençler arasında prestijini arttırmaktadır.

Tek Kuşak Tek Yol Projesi kapsamında Kazakistan'a yollar ve limanlar inşa edildiğinden ve birçok altyapı iyileştirme çalışmalarının gerçekleştirildiğinden bahsedilmiştir. Kazakistan'ın proje vasıtası ile temel hedefinin ise ekonomisinin enerjiye olan bağımlılığını kırmak ve daha fazla pazara ulaşma imkânı elde etmek

istemektedir. Çin ise yumuşak gücünü kullanarak Kazakistan'da nüfuzunu arttırmaya ve eylemlerine meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır. Fakat Kazakistan'ın gayrimenkul satışlarını yasaklamak ile ilgili olarak aldığı karardan anlaşılacağı üzere ulusal güvenlik söz konusu olduğunda sert güç devreye girerek yumuşak gücü devre dışı bırakmaktadır. Kazakistan'ın böyle bir karar almasında öncelikli amacının Çin'i engellemek olduğu düşünülmektedir.

TKTYP çerçevesinde Özbekistan'da altyapı iyileştirme çalışmaları, yeni ulaşım hatları inşa edildiğine değinilmiştir. Özbekistan ekonomisinin büyük bir yüzdesinin enerji ihracatına bağlı olduğu görülmekte, Çin'in ise enerjiye olan ihtiyacı her yıl artan bir ülke konumunda yer aldığı görülmektedir. Proje ile birlikte Özbekistan, Çin'e daha fazla enerji ihraç ederek ekonomisini geliştirmeye hedeflemektedir. Aynı zamanda yoksullukla mücadele hususunda Çin ile birlikte ortak çalışmalar yürütüleceğinden bahsedilmiştir. Tüm bunların yanında Çin'in Özbekistan'da kurmuş olduğu Konfüçyüs Enstitüleri ve üniversiteler arasında ortak yürüttükleri arkeolojik çalışmalarla Özbekistan'da yumuşak gücünün arttığını belirtmek gerekmektedir.

Kazakistan bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından itibaren dış politikada çok vektörlü bir yaklaşım sergilemektedir. Bölgesel düzeyde komşularıyla ve küresel düzeyde büyük güçlerle yakın ilişkiler geliştirmiş ve dengeleyici veya uzlaşmacı bir devlet imajı çizmiştir. Tüm bunların bir sonucu olarak ise küresel ve bölgesel tüm oluşumların içinde yer almaya çalışmaktadır. Avrasya bölgesinde iki yükselen güçlü ekonomik oluşum olan AEB ve Tek Kuşak Tek Yol Projesi içerisinde rollerini etkin bir şekilde yerine getirirken Kazakistan ekonomik ve politik açıdan daha güçlü bir ülke haline gelmektedir. Aynı zamanda bölgede iki rakip olarak görülen Çin ve Rusya'yı dengede tutmaktadır.

Özbekistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte yönetimi 2016 yılında ölümüne kadar İslam Kerimov tarafından sürdürülmüştür. Kerimov yönetiminde Özbekistan dışı kapalı bir politika izlemiş, bölgesel ve küresel oluşumların içerisinde yer almaktan kaçınmıştır. Pek tabi bu durum ekonomik ve siyasi olarak güçsüz bir ülke olarak kalmasına sebep olmuştur. Fakat Özbekistan 2005 yılında ŞİÖ içerisinde yer almaya başlayarak Çin ile işbirliği geliştirdiğine

bahsetmiştik. 2013 yılında ise Tek Kuşak Tek Yol Projesi içerisinde yer alacağını belirterek bir dışa açılım süreci başlatmış hatta 2016 yılında yönetime gelen Mirziyoyev ile birlikte dış politikada iletişimi artırıcı eylemler hayata geçirilmeye başlanılmıştır. Özbekistan, Rusya öncülüğünde hayata geçirilen AEB'nin bir egemenlik tehdidi olarak yorumlayarak hala içerisinde yer almaktan çekince duyduğunu belirtmektedir. Tek Kuşak Tek Yol Projesi ise ekonomik bir oluşum olarak gördüğü için en başından itibaren içerisinde yer aldığı ifade edilebilir. Pek tabi bu durum Çin'in yumuşak gücünü etkili bir biçimde kullanmasının da bir sonucudur.

Kazakistan, çok vektörlü dış politika yaklaşımı ile birlikte dengeleyici bir dış politika yürütmektedir. Ekonomik ve siyasi açıdan bölgede güçlenebilmek adına bölgesel bir oluşum olan AEB ve küresel bir oluşum olan Tek Kuşak Tek Yol Projesi içerisinde yer almaktadır. Özbekistan ise, Kerimov dönemi ile sürekli dışa kapalı olarak yürüttüğü dış politikasını Mirziyoyev dönemi ile birlikte değiştirmeye başlamıştır. Ekonomik açıdan güçlenebilmek adına Tek Kuşak Tek Yol Projesi içerisinde yer alırken, egemenliğine bir tehdit olarak algıladığı AEB'i içerisinde yer almaktan hala çekinmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri; Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yayıncılık, 8.Baskı, 2013.

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, MKM Yayıncılık, 10.Baskı, Bursa 2013.

ARI, Tayyar-PIRİNÇÇİ, Ferhat, “11 Eylül Gölgesinde Orta Asya’ya Yönelik Amerikan Politikası”, **Orta Asya ve Kafkasya**, Edt. Tayyar Arı, MKM Yayıncılık, Bursa 2010.

AVCU, Seyit Ali-ZHOLDASBEKOVA, Akbota, “Kazakistan”, **Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Edt. Ayşe Çolpan Yıldız, Murat Yılmaz, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara 2018.

BOCUTOĞLU, Ersan, “Özbekistan’ın “2017-2021 Kalkınma Stratejisi” Üzerine Düşünceler: Orta Asya’da Bölgesel İktisadi İşbirliği ve Dengeli Dış Politika Seçeneği Alanında Fırsatlar”, **International Conference on Eurasian Economies**, Edt. Selahattin Sarı, Alp H. Gencer, Obidjon Khamidov, Özbekistan 2018.

DİLEK, Kaan, **Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarının 20.Yılında İran’ın Orta Asya Politikaları**, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2011.

GENÇ, Aslıhan, “Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Çin”, **Bir Kuşak Bir Yol Projesi, Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar**, Edt. Serdar Yılmaz, Astana Yayınları, Ankara 2019.

HAS, Kerim, **Orta Asya’nın Bölgesel Dinamikleri Çerçevesinde Rusya-Kazakistan İlişkileri**, USAK, No:23, Ağustos 2013.

KALECİ, Fatih, “Türkiye ile Türk Dünyası Ülkeleri Arasındaki İktisadi Gelişmeler: Mevcut Durum ve Öneriler”, **Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri “Politik ve Ekonomik Boyut”**, Edt. İlyas Topsakal, Sema Ay, Ekin Yayınevi, Bursa 2018.

KAMALOV, İlyas, **Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20.Yılında Rusya'nın Orta Asya Politikaları**, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2011.

KARA, Abdulvahap-YEŞİLOT, Okan, **Asya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İTO Yayınları, İstanbul 2011.

KARABULUT, Bilal, **Uluslararası İlişkiler Kavramlar-Teoriler-Kurumlar**, Barış Kitabevi, 2016.

KEOHANE, Robert O.-NYE, Joseph S., **Power And Interdependence**, 2.Baskı, Harper Collins Publishers, 1989.

OKUR, Mehmet Akif, “Amerikan Dış Politikası ve Orta Asya: Dünya Düzeni Değişirken İlişkilerin Geleceği Üzerine Düşünceler”, **Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya**, Edt. M. Savaş Kafkasyalı, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara-Türkistan, 2012.

SANCAK, Kadir, **Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı Ve Yumuşak Güç**, Nobel Yayınevi, 1.Baskı, Ankara 2016.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul 2010.

TÜTER, Mustafa, **Çin Gücü; Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları**, Kopernik Kitap, 1.Baskı, İstanbul 2018.

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, **Karadeniz Havzası'nda Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması**, Derin Yayınları, İstanbul 2013.

VAKULCHUK, Roman-OVERLAND, “Indra, China's Belt and Road Initiative Through the Lens of Central Asia”, **Regional Connection under the Belt and Road Initiative; The Prospects for Economic and Financial Cooperation**, Edt. Fanny M. Cheung, Ying-yi Hong, 1.Baskı, Routledge, Londra 2019.

YILDIRIM, Sami, **Uluslararası İlişkilerde Asya; 'Kuşak-Yol'un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği**, Nobel Yayınevi, 1.Baskı, Ankara 2018.

YILMAZ, Serdar, **Asya Bozkırında Yüksekten Uçan Kartal: Nazarbayev'in Kazakistan'ı**, Astana Yayınları, Ankara, 2019.

YILMAZ, Serdar, **Kazakistan'ın Türkiye Politikası İç Yapı, Söylem, Dış Politika ve Lider Etkeni**, Nobel Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2016.

ZORLU, Kürşad, **Büyük Bozkırın Yükselişi Nazarbayev Liderliği**, Kripto Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2019.

Çeviri Kitap

CAHILL, Damien-KONINGS, Martin, **Neoliberalizm**, (Çev. Onur Orhangazi), Ütopya Yayınevi, Ankara 2019.

HARVEY, David, **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, (Çev. Aylin Onocak), Sel Yayıncılık, İstanbul 2015.

HEYWOOD, Andrew, **Siyasetin Ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, (Çev. Dr. Fahri Bakıcı), BB101 Yayınları, 4.Baskı, Ankara 2018.

NYE, Joseph S.-WELCH, David A., **Küresel Çatışmayı Ve İşbirliğini Anlamak**, (Çev. Renan Akman), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5.Baskı, İstanbul 2018.

NYE, Joseph S., **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları**, (Reyhan İnan Aydın), BB101 Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2017.

SAAD-FİLHO, Alfredo-JOHNSTON, Deborah, **Neoliberalizm; Muhalif Bir Seçki**, (Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel), Yordam Kitap, Şubat 2014.

Makale

ACAR, Eray, “Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.18, S.1, ICEBSS 2017 Özel Sayı, s.248-263.

AİZHAN, Khoich-DİANA, Madiyarova, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Gelişme: Kazakistan Örneği”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.4, S.2, 2013, s.20-31.

AKÇADAĞ, Emine, “Yumuşak Güç Japonya’nın Sert Güç Arayışları”, **Bilge Strateji**, C.2, S.3, Güz 2010, s.1-28.

AKÇAY, Nurettin, “Turkey-China Relations Within The Concept of the New Silk Road Project”, **ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Aralık 2017, S.1(3), s.73-96.

AKDAĞ, Zekerriya, “Türkiye-Çin İlişkilerinde Kuşak ve Yol Girişimi’nin Önemi”, **Birey ve Toplum Dergisi**, C.9, S.17, Bahar 2019, s.65-96.

AKIN, Ahmet Ziya, “Neoliberalizm Etkisinde Sağ Popülizmin Yükselişi: ABD, Macaristan ve Fransa Örnekleri”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Nisan 2019, C.5, S.1, s.27-39.

AKINCI, Abdulvahap-JAFARLI, Jafar, “Rusya Kısılcacındaki Türk Devletlerinin Kimlik Mücadelesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y.2020, C.25, S.4, s.505-524.

AKYOL, Servet, “Neoliberalizm Tartışmalarına Maliye Politikası Çerçevesinden Bir Bakış”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.Özel Sayı, 2016, s.291-308.

ALAGÖZ, Emine Akçadağ, “Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri”, **U.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, Aralık 2016, s.33-56.

ALIM, Eray-AKSU, Fuat, “Rusya Liderliğinde Bir Güç Merkezi Olarak Avrasya Ekonomi Birliği”, **International Journal of Political Science and Urban Studies**, C.7, Özel Sayı, Temmuz 2019, s.1-22.

ALİYEV, Bayram, “Rusya’nın Orta Asya’daki Askeri Üsleri”, **BİLGESAM**, Analiz No:1338, 20 Temmuz 2016, s.1-13.

ALPEREN, Ümit, “ “Bir Kuşak Bir Yol” Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası”, **Bilge Strateji**, C.10, S.19, Güz 2018, s.17-38.

ALTUNDAĞ, Zehra, “Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü”, **TİKA Avrasya Etüdleri**, Y.2016-1, S.49, s.99-124.

AMANOV, Shatlyk, “ABD ve Türk Dünyası: Washington’un Türk Dünyası Politikasını Anlamak İçin Bir Çerçeve Denemesi”, **TİKA Avrasya Etüdleri**, Y.2017, S.51, s.76-116.

ARMITAGE, Richard L.-NYE, Joseph S., “CSIS Commission on Smart Power; A Smarter, More Secure America”, **Center For Strategic and International Studies**, Washington 2007, s.5-14.

ASLAN, Halil Kürşad, İran’ın Orta Asya Politikası (1991-2016), Analiz No:4, **İran Araştırmaları Merkezi (İRAM)**, Aralık 2016, s.1-22.

AYDIN, Aydın, “Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya’da Rusya, ABD ve Çin”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Y.2015, C.6, S.13, s.1-11.

AYVAZ, Zehra-RAMADHAN, Jelang, “Avrasya Jeopolitiğinin Yeniden Hareketlenmesinde Kuşak Yol İnisiyatif’in Rolü”, **UPA Strategic Affairs**, C.2, S.1, 2021, s.73-95.

BATMAZ, Nihat, “Türkiye ile Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar”, **Bilgi**, Bahar 2004, S.29, s.83-104.

BEHARA, Abhimanyu-GUBAİDULLİNA, Mara, “Between China And India: Energy Dimension of Kazakhstan”, **Al-Farabi Kazakh National University, International Relations and International Law Journal**, C.81, S.1, 2018, s.4-18.

BİNGÖL, Yılmaz, “Kırgızistan’ın ‘Renkli’ Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi?”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y.2007, C.13, S.1, s.1-21.

BİRGÜL, Sultan-YILMAZ, Onur, “Çin’in Orta Asya’da Yumuşak Gücü”, **International Social Sciences Studies Journal**, C.6, S.58, 2020, s.1142-1150.

BUDAK, Türkan, “Hindistan’ın Orta Asya Politikası”, **BİLGESAM Analiz**, No:1223, 26 Haziran 2015, s.1-10.

BUDULGAN, Seyit Ali, “Özbekistan’ın Jeopolitik Önemi”, **Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, S.2, 2020, s.167-184.

BURSA, Emre, “Türkiye-Kazakistan İlişkileri ve Yüksek Eğitim Politikaları”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.1, S.2, 2017, s.1-20.

BOZAN, Mahmut, “Liberalizm ve Neoliberalizm Bir Kriz Döngüsü mü, Yoksa Siyasi Bir Kurgu mu?”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Nisan 2018, C.4, S.1, s.26-40.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel-ÖZEN, Çınar, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu Ve Sistemik Bağımlılık”, **Uluslararası İlişkiler**, C.1, S.4, Kış 2004, s.59-79.

BOSTANCI, Mustafa-LÜLECİ, Taner, “21.Yüzyıl Başında Türkiye Kazakistan İlişkileri”, **Journal of History School**, Y.12, S.41, Ağustos 2019, s.715-754.

BOZTEPE, Veli, “Bir Yumuşak Güç Kaynağı Olarak Türkiye’deki Çin Medyası”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.16, S.4, s.93-110.

ÇAĞLAR, Aytaç, “Kazakistan’ın Ulus İnşa Süreci ve Ekonomi Politikası”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y.2018, C.8, S.1, s.60-84.

ÇAKAN, Varis, “Yeni İpek Yolu Projesi: Beklentiler Sorunlar ve Gerçekler”, **Asya Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, Güz 2017, s.35-52.

ÇAKILCI, Ulaş Birkan, “Kuşak-Yol Projesi ve Türkiye Üzerine Etkileri”, **Fiscaoeconomia**, C.5, S.1, 2021, s.87-98.

ÇALIŞKAN, Burak, Hazar Denizi Raporu: Enerji Havzasında Mücadele, **İNSAMER**, Analiz No:121, Ağustos 2020, s.1-40.

ÇALIŞKAN, Burak, Orta Asya Raporu: Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri, **İNSAMER**, Ekim 2018, s.1-48.

ÇATAL, Sefa, “Kuşak ve Yol İnisiyatifi’nin Türkiye’nin Ekonomi Güvenliğine Etkileri”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.19, S.15, Temmuz Özel Sayısı, s.101-124.

ÇİFTÇİ, Orhan, “Çin’in Enerji Jeopolitiğinde Artan Rolü ve ABD’nin Enerji Politikasının Yeniden Şekillenmesi”, **Güvenlik Çalışmaları Dergisi**, Y.21, C.21, S.1, Haziran 2019, s.79-98.

DALAR, Mehmet, “Türkiye-Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.34, S.1, 2015, s.47-70.

DEMİRTEPE, Turgut M.-ÖZERTEM, Hasan S., “Yükselen Tehdit Algısı Karşısında Çin’in Yumuşak Güç Siyaseti: Politikalar Ve Sınırlıklar”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.65, Bahar 2013, s.95-118.

DENİZCİ, Güldezen-MARANGOZ, Mehmet, “Avrasya Ekonomik Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Üyesi Ülkeler ile Türkiye’nin Dış Ticaretinin Karşılaştırmalı Analizi”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.16, Mart 2019, s.414-431.

DERUDDER, Ben-LIU, Xingjian-KUNAKA, Charles, “Connectivity Along Overland Corridors of the Belt and Road Initiative”, **World Bank Group, MTI Discussion Paper Series**, C.6, Ocak 2018, s.7-61.

DUMAN, Levent, “Kazakistan’da Değişim ve Dönüşüm: Yeni Bir Uluslaştırma “Başarısı” mı?”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Y.9, C.10, S.17, s.1993-2026.

DURAN, Hasan-YILMAZ, Kadir Kürşat, “Özbekistan’da Avrasya Ekonomik Birliği Tartışmaları”, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.9, Ocak 2020, s.35-48.

DURAN, Hasan-YILMAZ, Kadir Kürşat, “Devi Bağlayan Bağlar: Çin’in Orta Asya Enerji Kaynaklarındaki Çıkarı”, **International Conference on Eurasian Economies**, 2011, s.36-43.

DURAN, Hasan, “Özbekistan’da Avrasya Ekonomik Birliği Tartışmaları”, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.9, Ocak 2020, s.35-48.

DURDULAR, Arzu, “Çin’in “Kuşak-Yol” projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi”, **TİKA Avrasya Etütleri**, S.49, 2016-1, s.77-97.

EREN, Erdem, “Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi”, **Strategic Public Management Journal**, C.3, S.5, Mayıs 2017, s.77-94.

EREN, Kasım, “Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Türk Cumhuriyetleri”, **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, Haziran 2012, s.43-73.

ELEUKEN, Farida, “Türkiye-Kazakistan Arasındaki Ekonomik ve Eğitim İlişkileri”, **Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.4, S.2, Aralık 2020, s.296-311.

ERHAN, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri”, **Uluslararası İlişkiler**, C.1, S.3, Güz 2004, s.123-149.

EROL, Mehmet Seyfettin-ÇELİK, Kadir Ertaç, “Türk Dünyası’nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.17, S.2, Kış 2017, s.15-32.

FREEMAN, Michael, Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları, Çev. Şafak Evran Topuzkanamış, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.17, S.2, İzmir 2015, s.165-188.

FULTON, Jonathan, “ An Analysis of Two Corridors in China’s One Belt One Road Initiative: China-Pakistan and China Central-West Asia”, **Proceeding of International Conference on Inter-Regional Connectivity: South Asia and Central Asia**, 2016, s.43-49.

GALLAROTTİ, Giulio M., “Soft Power: What It Is, Why It’s Important And The Conditions For It’s Effectively Use, **Jurnal of Political Power**, C.4, S.1, Nisan 2011, s.1-51.

GENÇLER, Ayhan-AKBAŞ, Arif, “Bağımsızlık Sonrası Kazakistan ve Türkiye Arasındaki Sosyo-Ekonomik İlişkiler(1990-2011), **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.1, S.2, Temmuz 2011, s.1-35.

GONCA, İsa Burak-ÖZDAŞLI, Esme, “Kazakistan’ın Dış Politika Önceliklerinin Şekillenmesinde Bir Faktör Olarak Çin’in Enerji Talebi”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, C.1, 2016, s.147-166.

GÖKÇE, Gülise, “Neoliberalizmin Krizi Ve Yeni Devlet/Yönetim Modeli Arayışları”, **Türk İdare Dergisi**, S.471-472, Haziran-Eylül 2011, s.99-116.

GÖKÇE, Mustafa, “Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.1/3, Bahar 2008, s.177-209.

GÖKTEN, Kerem, “Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve yeni Güney Asya Jeopolitiği”, **Fiscaoeconomia**, 2019, S.3(1), s.160-176.

GÖKTEN, Kerem, “Güvenlik İle Bölgesel Ekonomik İşbirliği Arasında: Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar(BCIM) Ekonomik Koridoru”, **Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.3, S.1, Haziran 2019, s.99-113.

GÜDER, Belma Engin-PEKCAN, Cemre, “Bir Kuşak Bir Yol Çerçevesinde Çin’in Afrika Politikası ve Çatışma Çözümü Yaklaşımı”, **International Journal of Politics and Security (IJPS)**, C.2, S.4, 2020, s.173-196.

GÜNEŞ, Engin, “Tehdit Algılamaları Ekseninde Rusya’nın Yakın Dönem Kafkasya ve Orta Asya Politikası”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, S.27, 2013, s.176-203.

GÜNGÖR, Kamil, “Thatcher’ın Temel Maliye-Ekonomi Politikaları ve Birleşik Krallık’taki Etkileri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2017, S.18(2), s.1-20.

GÜNDOĞDU, Abdullah-GÜLER, Cafer, “Kazakistan’ın Bağımsızlığının Tanınma Süreci ve Türk Kamuoyundaki Yankıları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, C.36, S.61, 2017, s.75-94.

GÜRKAYNAK, Muharrem-YALÇINER, Serhan, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık Ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası İlişkiler**, C.6, S.23, Güz 2009, s.73-92.

GÜRPINAR, Bulut-KESİCİ, Abdulkayyum, “Clinton’dan Bush’a ABD’nin Hazar Enerji Politikası”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim 2005, S.33, s.167-190.

HAMAYİ, Omirbek, “Çin-Kırgızistan-Özbekistan Yeni Ulaşım Koridoru Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akhmet Yassawi University, Eurasian Research Institute, Weekly Analysis**, 20.07.2020-26.07.2020, No 269, s.1-2.

HAMZAOĞLU, Halit, “Kazakistan’ın “2020-2030 Dış Politika Konsepti”nin Analizi”, **Journal of Social and Humanities Sciences Research**, C.7, S.52, 2020, s.978-985.

HEPAKTAN, C. Erdem-ÇILBANT, Coşkun, “Geçmişten Günümüze Türkiye ile Özbekistan’ın Dış Ticaret İlişkileri”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C.14, S.2, Haziran 2016, s.97-110.

IMOMNAZAR, Imomov, “Impact of “One Belt One Road” Initiatives to the Economy of Central Asian Countries”, **International Journal of Business and Economic Development**, C.6, S.2, Temmuz 2018, s.29-36.

İNAN, Feride-YAYLOYAN, Diana, “New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road”, **The Economic Policy Research Foundation of Turkey (TEPAV)**, Ankara 2019, s.4-89.

İKİZ, Ahmet, “Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye’ye Olası Etkileri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, S.72, Ekim 2019, s.1688-1700.

İNCEKARA, Beyhan-İNCEKARA, Rahmi, “Avrasya Ekonomik Birliği ve Politik Ekonomik Etkileri”, **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.1, 2015, s.111-129.

İSMAYIL, Elnur, “Rusya’nın Avrasya Birliği Politikası”, **TİKA, Avrasya Etüdları**, C.49, S.1, 2016, s.125-151.

KAKIŞIM, Cemal, “Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi”, **Uluslararası Siyaset Bilimi Ve Kentsel Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.1, Mart 2019, s.67-89.

KALYONCU, Hüseyin-AMANOV, Shatlyk, “Orta Asya Enerji Kaynakları ve Enerji Bağlamında ABD’nin Orta Asya Politikası”, **Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.7, S.2, Aralık 2010, s.38-71.

KANBOLAT, Hasan, “Türk Dış Politikasında Kazakistan’ın Yeri ve Geleceği”, **Ortadoğu Analiz**, C.3, S.30, Haziran 2011, s.54-57.

KARACA, Ragıp Kutay-COŞAR, Özlem-ASLAN, Sevinç, “Çin’in Yumuşak Gücünü Detaylandırmak; Kuşak-Yol Projesi”, **International Scientific and Pratical Conference, The Concept and Practice of The Belt And Road Initiative And Nurly Zhol, Kazak Üniversitesi**, Mayıs 2019, s.127-140.

KARACA, R. Kutay, “Çin’in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)”, **Uluslararası İlişkiler**, C.9, S.33, Bahar 2012, s.93-118.

KARAMURTLU, Berkan, “Kuşak Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti’nin Küresel Hegemonya Girişimi”, **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.6, 2020, s.54-81.

KASIMOVA, Tazegül, “Çağdaş Siyasette Temel Düşünceler Ve Akımlar”, **2. International Congress On New Horizons In Education And Social Sciences (ICES-2019) Proceeding**, 18-19 June 2019, İstanbul, s.485-494.

KATITAŞ, Gökhan, “Asya’da Çin ve Rus Bölgeselciliği: Modern İpek Yolu Projesi ve Avrasya Ekonomik Birliği”, **International Journal of Political Science and Urban Studies**, C.7, Özel Sayı, Temmuz 2019, s.119-141.

KAYA, Sezgin-MAMMADZADE, Agil, “Çin’in Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkilerinin Akıllı Güç Kavramı Bağlamında Analizi”, **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi (DAAD)**, Bahar 2019, s.37-55.

KEDİKLİ, Umut-ÇİÇEK, Yaşar, “Bölgesel ve Küresel Güçlerin Enerji Politikalarının Hazar ‘Denizi’ Uyuşmazlığına ve Çözümüne Yansımaları”, **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, C.4, S.2, Aralık 2020, s.76-120.

KEOHANE, Robert O.-NYE, Joseph S., “Güç Ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak”, **Uluslararası İlişkiler**, C.12, S.46, s.79-104.

KEOHANE, Robert-NYE, Joseph S., “Power And Interdependence In The Information Age”, **Foreign Affairs**, C.77, S.5, 1998, s.81-94.

KİREMİTÇİ, İlker, “Küresel Boyutta Biyolojik Terör Tehdidi”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, C.13, S.2, Kasım 2014, s.27-58.

KODAMAN, Timuçin-BİRSEL, Haktan, “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.16, S.2, Elazığ 2006, s.413-442.

KÖMÜR, Gökhan, “Yumuşak Güç Unsuru Olarak Kamu Diplomasisi”, **International Journal of Politics and Security (IJPS)**, C.2, S.3, 2020, s.89-115.

KUNİC, Nikolina, “Rusya’nın Orta Asya Politikası: Kazakistan Örneği”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.11, S.2, Haziran 2020, s.56-71.

KYDYRALİEVA, Saltanat-ABDİBAİTOVA, Burulkan, “Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü’nün Merkezi Asya’daki Etkinsizliği”, **Bilge Strateji**, C.10, S.18, Bahar 2018, s.93-109.

MAHANOV, Kanat, “2010-2020’de Kazakistan’da Etnik Çeşitlilikte Değişim”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü, Haftalık Bülten**, No:272, Eylül 2020, s.1-2.

MARANGOZ, Mehmet-TUNCER, Büşra, “Yeni İpekyolu Projesi ve Türkiye-Kazakistan-Çin İlişkileri Kapsamında Ulaştırma Koridorları”, **Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi**, C7, S.2, 2020, s.221-241.

MARDAN, Melek, “Rus Üslerine Ev Sahipliği Yapan Ülkelerdeki Krizlere Rusya’nın Askeri Müdahalesi”, **Güvenlik Çalışmaları Dergisi**, Y.22, C.22, S.1, Haziran 2020, s.108-128.

MAİTRA, Ramtanu, “The Multiple Dimensions of China’s ‘One Belt One Road’ in Uzbekistan”, **Executive Intelligence Review**, 30 Aralık 2016, s.17-22.

MOĞİLEVSKİİ, Roman, Kyrgyzstan and Belt and Road Initiative, **University of Central Asia, Graduate School of Development, Institute of Public and Administration, Working Paper 50**, Kyrgyzstan 2019.

MURODOVA, Shakhodat, “Current State and Prospects of Strategic Partnership Between Uzbekistan and China”, **International Scientific and Current Research Conferences**, 10 Aralık 2020, s.67-69.

MUSAYEV, Mesud, “Hindistan’ın Stratejik Önemi ve Dış Politika Yapısı”, **Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Y.2, S.5, Aralık 2015, s.277-289.

NOGAYEVA, Ainur, “Limitations of Chinese “Soft Power” in Its Population and Language Policies in Central Asia”, **Geopolitics**, C.20, S.3, 2015, s.583-605.

NYE, Joseph S., “Public Diplomacy and Soft Power”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C.616, S.1, Mart 2008, s.94-109.

OĞAN, Sinan, “Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, Kazakistan-Kırgızistan Özel, Kış 2001-2002, C.7, S.4, s.127-161.

OKUR, Mehmet Akif-AYDIN, Figen, “Kuşak ve Yol Projesi ve Avrupa’nın Türkistan Politikası”, **21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, C.7, S.20, Yaz 2018, s.315-327.

OMONKULOV, Otabek, “Kuşak ve Yol Projesi Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri”, **Bölge Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.1, Mayıs 2020, s.45-115.

ONGAROVA, Yerkinay, “Kazakistan’ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi”, **Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2, S.3, 2018, s.1-21.

ÖLÇEKÇİ, Haluk, “Tarihi Süreç İçerisinde Kazakistan’da Rus Varlığı”, **Bilig-2**, Yaz 1996, s.54-74.

ÖZBAY, Hüseyin, “Bölgeselleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Sovyet Sonrası Rusya-Kazakistan-Kırgızistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Y.2014, C.5, S.9, s.99-126.

ÖZDEMİR, Haluk, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.63, S.3, s.113-144.

ÖZDİL, Tuncer-TURDALİEVA, Aynura, “Kazakistan Ekonomisinde Ekonomik Büyümenin Kaynakları: Girdi-Çıktı Analizi Yaklaşımıyla Bir İnceleme”, **International Conference On Eurasian Economies**, 2015, s.841-845.

ÖZKUL, Metin, “Küreselleşme, Neoliberalist Uygulamalar, Yoksulluk Ve Toplumsal Sorunluluk”, **Journal Of Azarbaijani Studies**, Khazar University Press, S.12, s.622-649.

ÖZLEM, Kader, “Kerimov Yönetiminde Özbekistan’ın İç ve Dış Politikasının Analizi (1991-2012)”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.2, Haziran 2013, s.29-51.

ÖZTUNA, Murat, “Kuşak-Yol Girişiminin Avrupa Birliği-Çin İlişkileri Ekseninde İncelenmesi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri**, S.141, 2018, s.1-16.

PIRİNÇÇİ, Ferhat, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Y.2008, C.63, S.1, s.207-235.

PURTAŞ, Fırat, Orta Asya İle Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi; Afganistan, Pakistan ve Hindistan’ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İle İlişkileri, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi**, Rapor No:06, Eylül 2011.

PURTAŞ, Fırat, “Asya’daki ‘Yeni Büyük Oyun’ Bağlamında Hindistan’ın Orta Asya Politikası”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, C.1, S.2, 2006, s.56-77.

RÜŞEN, Selim, “Normatif Güç Bağlamında AB’nin Uluslararası Konumu Üzerine Tartışmalar”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.5, S.23, Mayıs 2018, s.336-354.

SANAYIR, Bilgen, “Çin’in Orta Asya Politikası”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.2, Haziran 2014, s.59-74.

SEY, Nurbay, “İslam İşbirliği Teşkilatı Üzerine Bir Değerlendirme: Ekonomik Sorunlar ve Fırsatlar”, **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**, 6(1), 2020, s.55-74.

SOMUNCUOĞLU, Anar, “Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller”, **Gazi Türkiyat**, Güz 2016, S.19, s.95-121.

SOMUNCUOĞLU, Anar, “Bush Doktrinde Demokrasiyi Teşvik Politikası: Orta Asya Örneği”, **Gazi Türkiyat**, Bahar 2013/12, s.29-50.

SÖNMEZ, A. Sait, “Özbekistan Dış Politikasını Oluşturan Temel Faktörler”, **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz 2013, C.13, Y.13, S.2, s.387-415.

SÖNMEZ, A. Sait, “Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu’nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.2010, S.27, s.1-9.

SÖNMEZ, A. Sait, “Güvenlik Sorunları ve Bağımsızlaşma Kıskaçında Özbekistan-Rusya İlişkileri (1991-2013)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.28, Güz 2013, s.318-340.

SPECHLER, Dina Rome-SPECHLER, Martin C., “The Foreign Policy of Uzbekistan: Sources, Objectives and Outcomes:1991-2009”, **Central Asia Survey**, C.29, S.2, Haziran 2010, s.159-170.

ŞİMŞEK, Orhan, “Küreselleşmenin Dönüşümü ve Çin’in Rolü”, **Sosyoekonomi**, C.27, S.40, 2019, s.185-196.

ŞİLİBEKOVA, Aygerim, “‘Yeni’ NATO ve Orta Asya Cumhuriyetleri”, **TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S.10, 2007, s.117-121.

TALDYBAYEVA, Dinara, “Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridorunda Tarafların Çıkarları”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Enstitüsü**, Mart 2020, Kazakistan, s.181-187.

TAMER, Cenk, “Çin-Hindiçin Yarımadası Ekonomi Koridoru”, **ANKASAM Stratejik Bakış**, Yayın No:64, S.17, Eylül 2019, s.1-10.

TELLAL, Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.65, S.3, s.189-236.

TOPRAK, Elif, “Uluslararası İletişim Düzeninde Karşılıklı Bağımlılık ve Reform”, **Selçuk İletişim Dergisi**, C.14, S.2, 2021, s.754-783.

TURAN, Aslıhan P., “Hazar Havzası’nda Enerji Diplomasisi”, **Bilge Strateji**, C.2, S.2, Bahar 2010, s.43-72.

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, “Yumuşak Güç Kavramı Çerçevesinde Avrasya Ekonomik Birliği ve Kuşak-Yol İnisiyatifinin Değerlendirilmesi”, **Akademik Bakış**, C.13, S.25, Kış 2019, s.163-188.

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk-ÖZGEN, Cenk, “The Relationship Between the 21st Century Maritime Silk Road Initiative and Chinese Naval Strategy”, **Alanya Akademik Bakış Dergisi**, Y.2020, C.4, S.2, s.283-303.

ÜNAL, Gürhan, “State-Building Process in Uzbekistan: Many Miles To Go”, **Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty**, C.5, S.3, Y.5, Aralık 2018, s.519-537.

YALÇINKAYA, Fatih, “Türkiye ile Orta Asya Devletleri Arasındaki Siyasi ve Diplomatik İlişkiler-Hükümetler Üstü Kuruluşlar (1992-2010)”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, Haziran 2010, s.1-19.

YAPICI, Utku, “Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?”, **Uluslararası İlişkiler**, C.12, S.47, s.5-25.

YATAĞAN, Arda Görkem, “Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, C.28, S.2, Aralık 2018, s.69-94.

YAVİLİOĞLU, Cengiz, “Çin Öncülüğünde Yeni Finansal Mimari Oluşturma Çabaları: Tek Kuşak Tek Yol Projesi”, **Maliye Dergisi**, S.170, Ocak-Haziran 2016, s.9-15.

YAZICI, Berna, “Güncel Sosyal Bilim Analizinin Sihirli Anahtarı: Neoliberalizm”, **Toplum Ve Bilim Dergisi**, S.128, 2013, s.7-31.

YESEVİ, Çağla Gül, “Orta Asya’da İşbirliği ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği”, **İstanbul Kültür Üniversitesi Küresel Eğilimler Serisi; Çalışma Kâğıdı**, No:4, Ocak 2013, s.1-12.

YILDIZ, Ayşe, “Enerji Bağımlılığı Özelinde Çin’in Ortadoğu ve Orta Asya Siyaseti”, **İNSAMER**, Araştırma 131, Aralık 2020, s.1-8.

YILMAZ, Sait, “Uluslararası İlişkilerde Güç Ve Güç Dengesinin Evrimi”, **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S.1, 2008, s.27-65.

YILMAZ, Sait, “Yumuşak Güç ve Evrimi”, **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, C.3, S.12, Sonbahar 2011, s.31-36.

YILMAZ, Serdar, “Bir Kuşak Bir Yol Projesinin İktisadi Kapasitesi ve Çin Tarafından Uygulanan Borç Diplomasisi”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.24, Ekim 2020, s.631-647.

YILMAZ, Serdar, “Kazakistan-Türkiye Ekonomik ve Kültürel İlişkileri: Vaatler ve Gerçekler”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.2, 2017, s.813-834.

YILMAZ, Serdar, “Oyun Kuramı ve Kuşak ve Yol Girişimi Bağlamında Kazakistan-Çin İlişkileri”, **Turkish Studies-Social Sciences**, C.15, S.5, 2020, s.2769-2786.

YILMAZ, Serdar, “Bir Kuşak Bir Yol Projesi’nin Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye’ye Etkisi”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C.16, S.32, Y.10, Aralık 2020, s.5274-5301.

YILDIRIMÇAKAR, Emrah, “Kuşak ve Yol Girişimi Bağlamında Çin’in Normatif Güç İnşası ve Türkiye-Çin İlişkileri”, **Uluslararası Çalışmalar Dergisi**, C.3, S.2, 2019, s.145-169.

YİĞENOĞLU, Kaan, “Çin’in ‘Tek Kuşak Tek Yol’ Projesi ve Asya Altyapı Yatırım Bankası”, **Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi**, S.3(1), Haziran 2018, s.10-28.

YİĞİT, Ali, “Kazakistan’ın Değişen Etnik Yapısı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.10, S.2, 2001, s.1-15.

YÜCEMEMİŞ, Başak Tanınmış-ARICAN, Erişah-ALKAN, Ufuk, “Türkiye-Özbekistan-Kazakistan Ekonomik İlişkileri ve Bankacılık Sistemi”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, C.9, S.17, Temmuz 2017, s.161-203.

ZHANALTAY, Zhengizkhan, “Recent Developments in The Railway Network of Kazakhstan”, **Akhmet Yassawi University, Eurasian Research Institute, Weekly Analysis**, 16.02.2016-22.02.2016, No:55.

Tez

ABUTALİPOV, Murat, “Kazakistan-Rusya-Belarus Gümrük Birliği Antlaşmasının Kazakistan’ın Dış Ticareti Üzerine Etkisi”, **Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Antalya 2016.

AÇIKALIN, Oğuzhan, “Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Güç Mücadeleleri”, **Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2009.

ADİLBEKOVA, Kaldygül, “Kazakistan’ın Dış Politikası ve Orta Asya’daki Rolü”, **Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Yalova 2013.

AİTBAY, Nurzhan, “The Evaluation of Potentiality of the Belt and Road Initiative; Kazakhstan Part”, **Sapienza Università Di Roma, Faculty of Civil and Industrial Engineering Department of Civil, Constructional and Environmental Engineering (DICEA), Transport Division, Roma 2017-2018.**

AKÇAM, Ahmet, “Kazakistan ve Kırgızistan’ın Rusya İle İlişkilerinin Karşılaştırılması”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2015.

AKDOĞAN, Levent, “Neoliberalizmin Yerelleştirme Projesi”, **Ankara Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2009.

AKYILDIZ, Fulya, “SSCB Sonrası Dönemde Orta Asya Ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri’nde Devletin Yeniden Yapılandırılması: Neoliberal Politikalara Eleştirel Bir Yaklaşım”, **İnönü Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Malatya 2008.

ALKAN, Seda Öztekin, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrasya’da güç Mücadelesi: ABD’nin Rusya ve Çin’e Karşı Orta Asya Politikası”, **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir 2019.

ALİEV, Bekhruz, “Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kapsamında Türkiye-Tacikistan Dış Ticareti: İstanbul ve Duşanbe’nin Lojistik Üs Olma Potansiyeli Üzerine Bir

Araştırma”, **Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Antalya 2019.

AMANOV, Şatlık, “Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Asya Politikası”, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Ankara 2007.

ARSLAN, Yusuf, “ABD Ve İngiltere’de Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Karşılaştırılmalı Analizi”, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Bursa 2014.

ARSLAN, Yusuf, “ABD ve İngiltere’de Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Bursa 2014.

BAĞCI, Merve, “Başlangıçtan Günümüze Kazak-Çin Sınır Sorunları”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2015.

BAŞCIL, Haktanır Hakan, “Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Avrupa Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri 1975-2010”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2013.

CÖMERT, Metehan, “Büyük Durgunluğun İzinde Post-Keynesyen Teori ve Maliye Politikası: Neoliberalizm, Kriz, Bölüşüm”, **Ankara Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2017.

ÇABUK BACAKSIZ, Sinem, “Soğuk Savaş Sonrası Çin Dış Politikasında Yumuşak Gücün Etkileri”, **Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Giresun 2019.

ÇAM, Fatih, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu’da Oluşturduğu Asimetrik Hegemonya: 1990-2010”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale 2016.

ÇAMAN, Marina, “Belirleyici Faktörler ve Temel Yönelimler Ekseninde Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Dış Politikası”, **Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Yalova 2010.

ÇOLAK, Ufuk, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Orta Asya Politikası”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Bolu 2009.

DEDELİ, Kemal, “Türkiye-ABD Karşılıklı Bağımlılık İlişkilerinin Sektörel Analizi”, **Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küresel Siyaset Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2020.

DİYARBAKIRLIOĞLU, Kaan, “Bölgesel Dinamikler Ekseninde Kazakistan Dış Politikası: 1991-2001”, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Bursa 2014.

DUNANBAEV, Aıkut, “China’s Central Asia Policy in The Period of Xi Jinping: The Case of Kyrgyzstan”, **Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli 2020.

ERYILMAZ, Yasin Ömer, “Yumuşak Güç ve Sinema”, **Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Karabük 2018.

ERDEN, Semih, “Avrupa Birliği’nin Beşinci Genişlemesiyle Belirginleşen İkilem: Sosyal Avrupa’ya Karşı Neoliberalizm”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İzmir 2012.

GÖZÜM, Hande, “Uluslararası Halkla İlişkiler Ve Kamu Diplomasisi: Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Örneği”, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Ankara 2018.

GÜRDAL, Elif, “Orta Asya’nın Amerikan Hegemonyasına Eklemlenmesi ve Bu Süreçte ABD’nin Enerji Politikaları”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Bolu 2014.

GÜRLER, Tugay, “Bağımsızlık Sürecinde Kazakistan Cumhuriyeti Üzerinde ABD ve Rusya Rekabeti”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Programı, Doktora Tezi**, İzmir 2017.

HAKYEMEZ, Ceren, “Hegemonya Kuramları Çerçevesinde Rusya Ve Çin’in Avrasya Stratejilerinin Değerlendirilmesi”, **Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Giresun 2019.

HASPOLAT, Emel, “Neoliberalizmin Kalkınma Söylemi Ve Yoksullukla Mücadele Yöntemi Olarak Mikro Kredi: Örnek Ülke Deneyimleri Ve Türkiye”, **Gazi Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2010.

HASTÜRK, Veda, “Çin Ekonomisindeki Dönüşümün Küresel Ekonomi Üzerine Etkileri: Bir Kuşak Bir Yol Projesi”, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2019.

İNCE, Niyazi, “Uluslararası Sistemde Sert, Ekonomik ve Yumuşak Güç Kullanımının Kriz Dönemlerinde İthalat ve İhracata Etkileri Türkiye Örneği”, **Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2014.

KATITAŞ, Gökhan, “Bir Dış Politika Nüfuz Aracı Olarak Uluslararası Örgütler ve Dış Yardımların Politik Ekonomisi: ABD-ÇİN-RUSYA Üçgeni”, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2018.

KAYNAK, Akif Bahadır, “Gelişen Piyasalarda Neoliberalizm Ve Demokratikleşme”, **İstanbul Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, İstanbul 2012.

KESİKBAYEV, Ashat, “Kazakistan’ın Ekonomik Kalkınmasında Petrol Kaynaklarını Kullanma Stratejileri”, **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir 2001.

KHASHİMOV, Murad, “Putin Döneminde Rusya’nın Latin Amerika’ya Yönelik Yumuşak Güç Politikası”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler**

Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2020.

KUSAEV, Kamal, “Özbekistan-Rusya İlişkileri (1991-2019)”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.**

MOLDAGULOVA, Maral, “Kazakistan Dış Politikasının Ekonomik Temelleri”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.**

MUSSUROVA, Malika, “Kazakistan’ın Dış Politikasında Çok Taraflılık ve Uluslararası Örgütler”, **Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2020.**

MUSTANOV, Fazylbek, “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Kazakistan’a Yönelik Politikası”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.**

MYRADOV, Dovletgeldı, “2000’lerden İtibaren Çin’in Yükselişinin Orta Asya’daki Etkilerine Realist ve Liberal Bir Yaklaşım: Türkmenistan ve Kazakistan Örnekleri”, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası Politik Ekonomi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.**

OĞUŞ, Nezir, “Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Soğuk Savaş Sonrası Çin Hindistan İlişkileri”, **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2018.**

ONGAROVA, Yerkinay, “Kazakistan Dış Politikasında Avrasya Birliği’ne Yönelik Yaklaşımlar”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2010.**

ONGAROVA, Yerkinay, “Kazakistan Dış Politikasında Hazar Enerji Kaynaklarının Rolü”, **Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eylül 2015.**

ÖZBÖLÜK, Fatih, “NATO’nun Yumuşak Gücü”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2019.

POĞDA, Semiha, “Bağımsızlık Sonrası Kazakistan’ın Dış Politikası”, **Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya 2012.

SAMANCHINA, Jarkyn, “U.S. Foreign Policy Toward Central Asia: 1991-2003”, **Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences, The Department of International Relations, The Degree of Master of Science**, Ankara 2004.

SHALKEİEVA, Zada, “Kazakistan Dış Politikasında Petrolün Rolü”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2009.

ŞİMŞEK, Adem, “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’ın Dış Politikasında Denge Arayışları”, **Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2013.

TALDYBAYEVA, Dinara, “Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci: Türkiye-Kazakistan İkili İşbirliğinin Sürece Etkileri”, **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2012.

TEPE, Özgür, “Obama Döneminde ABD’nin Ortadoğu Politikasının Türkiye- Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IBKY) İlişkilerine Etkisi: Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme”, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası Politik Ekonomi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2019.

TURGANBAYEVA, Togzhan, “Kazakistan’da Petrol ve Doğalgaz Rezervleri ve Bunların Kazakistan Dış Politikasına Etkisi”, **Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Kırşehir 2021.

UYANIK, Bahadır, “Ekonomik Politikalar Işığında Çin Halk Cumhuriyeti Kazakistan İlişkileri ve Enerji Faktörü”, **Genelkurmay Başkanlığı, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2012.

YAĞMUR, Devrim, “Doğal Kaynakların Laneti ve Kazakistan’ın Ekonomik Politikaları”, **Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Ankara 2019.

YAVAŞ, Ahmet, “Enerji Güvenliği Bağlamında Kazakistan’ın Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkileri Üzerine Bir Araştırma”, **Genelkurmay Başkanlığı, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2012.

YESSİRKEPOV, Saken, “Çin’in Orta Asya Politikası”, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2010.

YILDIRIM, Ahmet Safa, “Soğuk Savaş Sonrası Çin Halk Cumhuriyeti Kazakistan İlişkilerini Belirleyen Faktörler”, **Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Yalova 2013.

YILDIRIM, Sevilay, “Rusya’nın Avrasya Politikasında Yumuşak Güç: İmkânlar ve Sınırlar”, **T.C Başbakanlık Yurt Dışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi**, Ankara 2014, s.21.

ZHYLKYSHYBAYEVA, Meruyert, “Bölgesel Güç Dengesi Işığında Kazakistan’ın Güvenliği”, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, Ankara 2008.

Elektronik Kaynaklar

<https://sozluk.gov.tr/>

<http://istanbul.china-consulate.org/tur/xwdt/t1258666.htm>

<https://cdf-en.cdrf.org.cn/cdf2019en/jgjs/7316.jhtml#content>

https://www.aiib.org/en/policies-strategies/_download/business-summary-2016/aiib-2016-business-plan-and-budget.pdf

https://www.aiib.org/en/policies-strategies/_download/business-plan-2021/AIIB-Business-Plan-and-Budget-PB2021_Summary-for-public-website-FINAL_2020-12-17.pdf

<https://www.setav.org/asya-yuzyili-kusak-ve-yol-girisimi/>

<https://www.beltandroad.news/business/six-major-economic-corridors-under-belt-road-initiative/>

http://turkish.china.org.cn/china_key_words/2017-04/20/content_40657428.htm

<https://doc-research.org/2019/04/the-belt-and-road-initiative-as-a-new-model-for-global-inclusive-development-and-solidarity/>

<https://tr.euronews.com/2016/08/29/kazakistan-in-nukleer-gecmisi-ve-nukleer-silahlarla-mucadele-deneyimi>

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistan-in-nukleer-silajsizlanma-alanindaki-girisimleri/1958362>

https://www.ankasam.org/kazakistanin-bm-guvenlik-konseji-uyeligi/#_ftn1

<https://ekoavasya.net/duyuru.aspx?did=247&Pid=10&Lang=TR>

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kazakistan-tokayev-yonetiminde-guven-ve-itibarla-yol-aliyor/1772957>

<https://www.setav.org/abdnin-orta-asya-stratejisi-bagimsizligi-saglamak-mi-cevreleme-doktrini-mi/>

<http://www.iib.org.tr/tr/diger-duyurular-kazakistanin-dtoye-uyeligi.html>

<https://www.kazakistan.kz/kazakistan-uzbekistan-ve-abdden-orta-asyada-yatirim-ortakligi/>

https://tasam.org/tr-TR/Icerik/437/kazakistan_ve_abd_arasindaki_stratejik_diyalog

<https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/4776/Joint+Declaration+on+Strategic+Partnership+between+India+and+Kazakhstan>

https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/31598/Bilateral_agreements_concluded_during_PMs_visit_to_Kazakhstan

https://tasam.org/tr-TR/Icerik/28847/iranin_orta_asya_stratejisi

<https://www.kazakistan.kz/kazakistan-iran-bolgesel-isbirligini-guclendiriyor/>

https://parstoday.com/tr/news/iran-i136414-%C4%B0ran_ile_kazakistan'dan_ikili_ili%C5%9Fkilerin_geli%C5%9Ftirilmesine_vurgu

<https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/iran/iran-ile-avasya-ekonomik-birligi-arasindaki-ticaret-1-milyar-abd-dolarina-ulast>

<https://www.iru.org/resources/newsroom/new-intermodal-tir-service-across-caspian-sea-supports-regional-trade>

https://parstoday.com/tr/news/iran-i159626-%C4%B0ran_kazakistan_g%C3%BCvenlik_kuvvetleri_%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi_anla%C5%9Fmas%C4%B1_%C4%B0mzalad%C4%B1

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-konseyi-yeni-bir-sicrama-donemine-hazirlaniyor/2194897>

<https://www.mfa.gov.tr/uzbekistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kerimov-ozbek-tipi-demokrasinin-mimari>

<https://www.mfa.gov.tr/guam-info.tr.mfa>

https://www.mfa.gov.tr/no_272_-ozbekistan-in-turk-konseyi-ne-tam-uye-olarak-katilimi-hk.tr.mfa

<https://www.ankasam.org/ozbekistan-dis-politikasinda-mirziyoyev-etkisi/>

<https://www.ankasam.org/krizi-firsata-cevirebilmek-buyuk-degisim-hareketi-ve-yeni-ozbekistan/>

<https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-IN-DIS-ILISKILERINDE-YENI-DONEM>

<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-moskova-39-da/58e5efa98a58c91a0c6e6e4e>

<https://www.kazakistan.kz/ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-rusyada/>

<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/mirziyoyev-rus-mevkidasi-putin-ile-gorustu/59df2c5a01a30a65a46a3eb2>

<https://sptnkne.ws/jPs9>

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistandaki-nukleer-santral-sahasi-uaea-kriterlerine-uygun/1576907>

<https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/abd-nin-orta-asya-politikalari>

<https://www.amerikaninsesi.com/a/amerika-ozbekistan-la-iliskileri-gelistiriyor/4398176.html>

https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Uzbekistan_09_02_2106.pdf

https://idsa.in/idsastrategiccomments/AnAppraisaloftheIndianPrimeMinistersVisittoUzbekistan_RDwivedi_280405

<https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-VE-HINDISTAN-DAN-NUKLEER-ISBIRLIGI>

<https://eoi.gov.in/tashkent/?2615?000>

<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13603-uzbekistans-significance-in-indias-central-asia-policy.html>

<https://www.indiatoday.in/india/story/india-uzbekistan-sign-9-pacts-agree-on-concluding-investment-treaty-soon-1748869-2020-12-12>

<https://business.com.tm/tr/post/6889/tashkentte-ozbekistanturkmenistan%C4%B0ranumman-ulash%C4%B1m-koridorunun-gelishtirilmesi-gorushuldu>

<http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbekiran-ekonomik-iliskileri-gelismeye-devam-ediyor/160787/>

<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/mirziyoyev-in-ziyareti-cercevesinde-turkiye-ozbekistan-iliskileri/1740453>

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-ile-ozbekistan-arasindaki-stratejik-ortaklik-iliskileri-derinlesiyor/1738072>

<https://eurasian-research.org/publication/turkiye-ozbekistan-iliskilerinin-yeni-donemi/?lang=tr>

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ozbekistan-turkiye-ticaret-hacminin-3-milyar-dolara-ulasmasi-bekleniyor/2123054>

<https://www.ankasam.org/en/uzbekistan-turkey-a-new-stage-of-strategic-partnership/>

<https://multimedia.scmp.com/news/china/article/One-Belt-One-Road/khorgos.html>

<https://www.navis.com/en/about/news-events/press-releases/khorgos-gateway-goes-live-with-navis-n4-terminal-operating-system/#>

<https://www.adrianoplegroup.com/post/the-dry-port-of-khorgos-zone-overview>

<http://seaport.homestead.com/files/aktau.html>

<https://kuryk.kz/en/kuryk-project.html>

<https://reconnectingasia.csis.org/database/projects/construction-of-the-new-railway-line-arkalyk-shubarkol/81aee588-5f69-4869-9d54-d25250f77275/>

<http://www.inconkz.com/en/prensa-o-nas/item/132-almaty-1-shu-line-is-one-of-the-most-critical-sections-of-the-national-rail-network>

<http://turkish.cri.cn/1781/2019/07/16/1s199013.htm>

<https://www.beltandroad.news/chinas-economic-cooperation-with-kyrgyzstan-reaps-fruitful-results/>

<http://tr.kabar.kg/news/kuzey-guney-karayolunun-in-aat-2022de-tamamlanacak/>

<http://piumotc.kg/en/bishkek-naryn-torugart/>

<https://www.carecprogram.org/?project=bishkek-naryn-torugart-road-reconstruction-project>

<https://reconnectingasia.csis.org/database/projects/osh-batken-isfana-road-km-220-232-248-360-rehabilitation/0f6dd169-65cb-495e-8a35-209eecdad35/>

<https://avim.org.tr/en/Bulten/KYRGYZSTAN-COMPLETES-STRATEGIC-ROAD-IN-THE-SOUTH>

<https://www.carecprogram.org/?feature=roads-in-kyrgyz-republic-will-help-improve-trade-with-neighboring-countries>

<https://www.adb.org/projects/49240-002/main#project-pds-collapse>

<https://eurasianet.org/kyrgyzstan-living-in-the-shadow-of-a-sleeping-chinese-oil-refinery#:~:text=Kyrgyzstan%20has%20five%20oil%20refineries,is%20no%20stranger%20to%20scandal>

https://24.kg/english/100769_Operation_of_Junda_oil_refinery_suspended/

<https://eurasian-research.org/publication/ozbekistan-cin-iliskilerindeki-son-gelismeler/?lang=tr>

<https://cabar.asia/en/uzbekistan-china-relations-during-the-covid-19-pandemic>

<https://www.forbes.com/sites/rainermichaelpreiss/2019/09/09/uzbekistan-is-the-hidden-gem-in-chinas-new-silk-road/?sh=d92b8743bd5b>

<https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-DAKI-ANGREN-PAP-DEMIRYOLU-INSAAATI>

<https://www.thethirdpole.net/en/regional-cooperation/china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-remains-uncertain/>

<https://news.cgtn.com/news/2019-06-14/Tajikistan-on-Belt-and-Road-to-further-prosperity-HvKdOh1nfW/index.html>

<https://www.chinadaily.com.cn/a/201904/26/WS5cc26932a3104842260b8863.html>

<https://reconnectingasia.csis.org/database/projects/vahdat-yavan-railway-construction/bde10173-33b5-4431-9ad2-19468648bcbd/>

<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12866-the-turkmenistan-afghanistan-tajikistan-railroad-project-the-prospects-of-the-new-silk-road.html>

<https://thediplomat.com/2016/12/the-turkmenistan-afghanistan-tajikistan-railway/>

<https://cabar.asia/en/tat-railway-project-a-road-that-was-never-built>

<https://bankwatch.org/blog/a-second-coal-fired-power-plant-for-the-tajik-capital>

http://www.cpicu.org/e_achievements_show.aspx?id=457

<https://www.adb.org/projects/46418-001/main#project-pds-collapse>

<https://avim.org.tr/tr/Analiz/ORTA-ASYA-TICARETINDE-CIN-NUFUZU>

https://insamer.com/tr/cinin-orta-asya-politikalari_1942.html

<https://www.gapinsaat.com/tr/altyapi/uluslararasi-turkmenbasi-liman-projesi.html>

<https://www.silkroadbriefing.com/news/2018/07/04/turkmenbashis-caspian-window-turkmenistan-belt-road/>

<https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/21151/uluslararasi-turkmenbasi-limani-acildi>

<https://avim.org.tr/en/Bulten/UZBEKISTAN-JOINS-CHINA-KAZAKHSTAN-TURKMENISTAN-IRAN-RAILWAY-CORRIDOR>

<https://www.adb.org/projects/51360-002/main#project-pds-collapse>

<https://jamestown.org/program/anti-chinese-protests-spread-across-kazakhstan/>

https://www.kt.kz/eng/politics/tokayev_instructed_to_legally_prohibit_sale_of_1377912283.html

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistanda-yabancilara-tarim-arazilerinin-satilmasi-yasaklandi-580555.html>

<http://web.archive.org/web/20140906133919/http://kz.china-embassy.org/chn/zhgx/zhgxgk/>

http://www.chinadaily.com.cn/en/doc/2003-05/27/content_166588.htm

<https://eurasian-research.org/publication/kazakistan-cin-iliskilerinin-siyasi-ve-ekonomik-acidan-analizi/?lang=tr>

<https://www.ogj.com/general-interest/companies/article/17256289/china-kazakhstan-sign-oil-pipeline-agreement>

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/cin-devlet-baskani-cinpingin-kazakistan-ziyareti-318668.html>

<http://kz.china-embassy.org/chn/zhgx/zhgxgk/>

<https://web.archive.org/web/20151022021637/http://www.mfa.uz/en/cooperation/countries/374/>

<http://tr.china-embassy.org/tur/xwtd/t1074986.htm>

<http://www.scio.gov.cn/32618/Document/1481426/1481426.htm>

<https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-CIN-ILISKILERI-1>

<http://is.china-embassy.org/eng/zgwj/t1872805.htm>

<https://web.archive.org/web/20151022021637/http://www.mfa.uz/en/cooperation/countries/374/>

http://www.xinhuanet.com/english/2020-01/13/c_138701602.htm

<https://mfa.uz/en/pages/with-asia-pacific>

<https://interkomitet.uz/about-the-committee/national-cultural-centers/chinese-national-cultural-center-of-tashkent-city/?lang=en>

<https://jamestown.org/program/chinas-influence-uzbekistan-model-neighbor-indifferent-partner/>

http://www.bjreview.com/Documents/201606/t20160622_800060038.html

<http://tr.kabar.kg/news/kazakistan-aeb-ba-kan-oldu/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201910031040310685-matviyenko-ozbekistan-aeyie-katilma-konusu-uzerinde-calisiyor/>

<https://avim.org.tr/tr/Bulten/OZBEKISTAN-AVRASYA-EKONOMIK-BIRLIGINE-GOZLEMCI-UYE-OLACAK>

<https://www.ankasam.org/ozbek-dis-politikasinda-aeb-faktoru/>

ÖZGEÇMİŞ